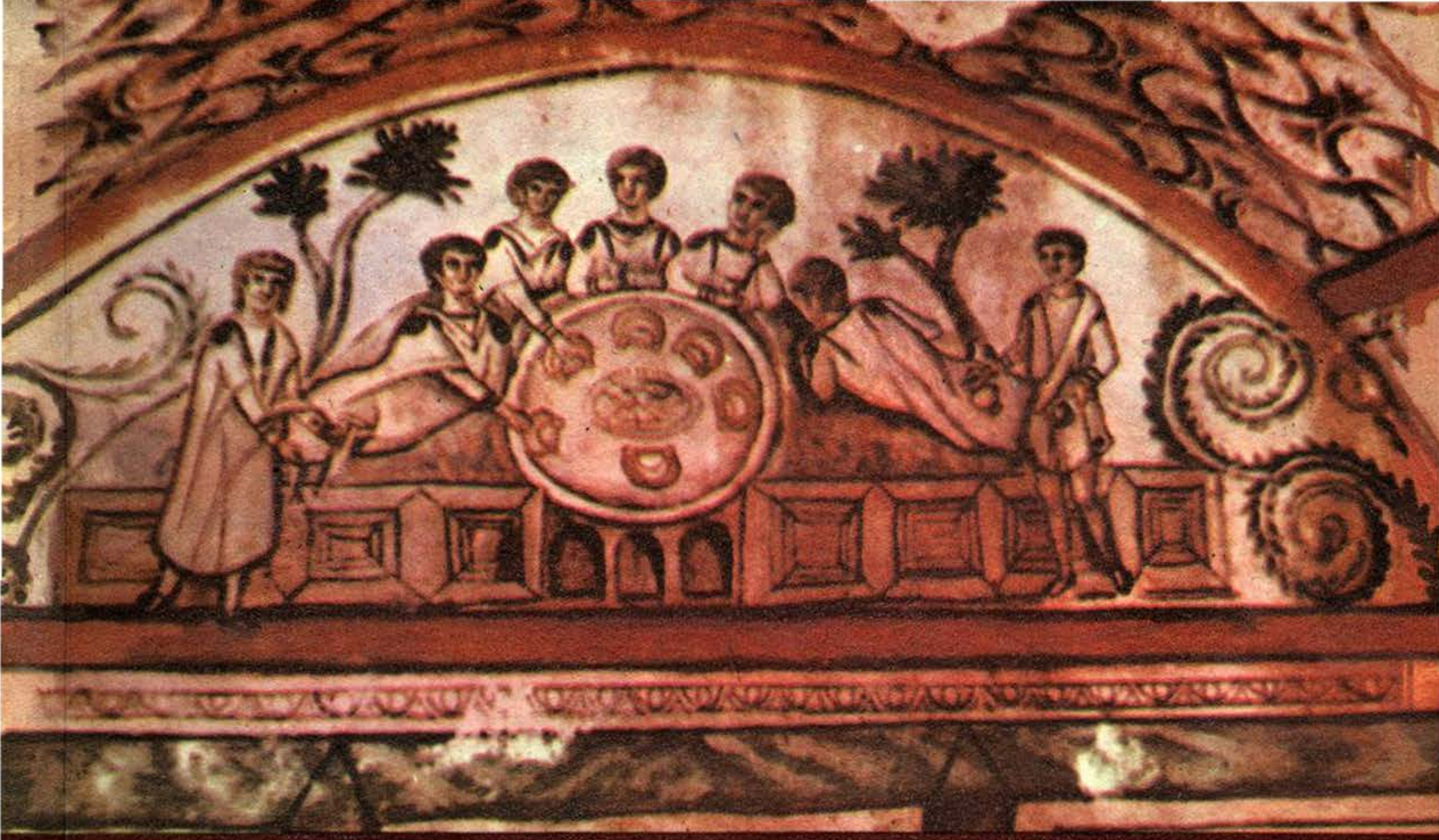

magazin istoric

ANUL XXII NR. 7 (259) IULIE 1988

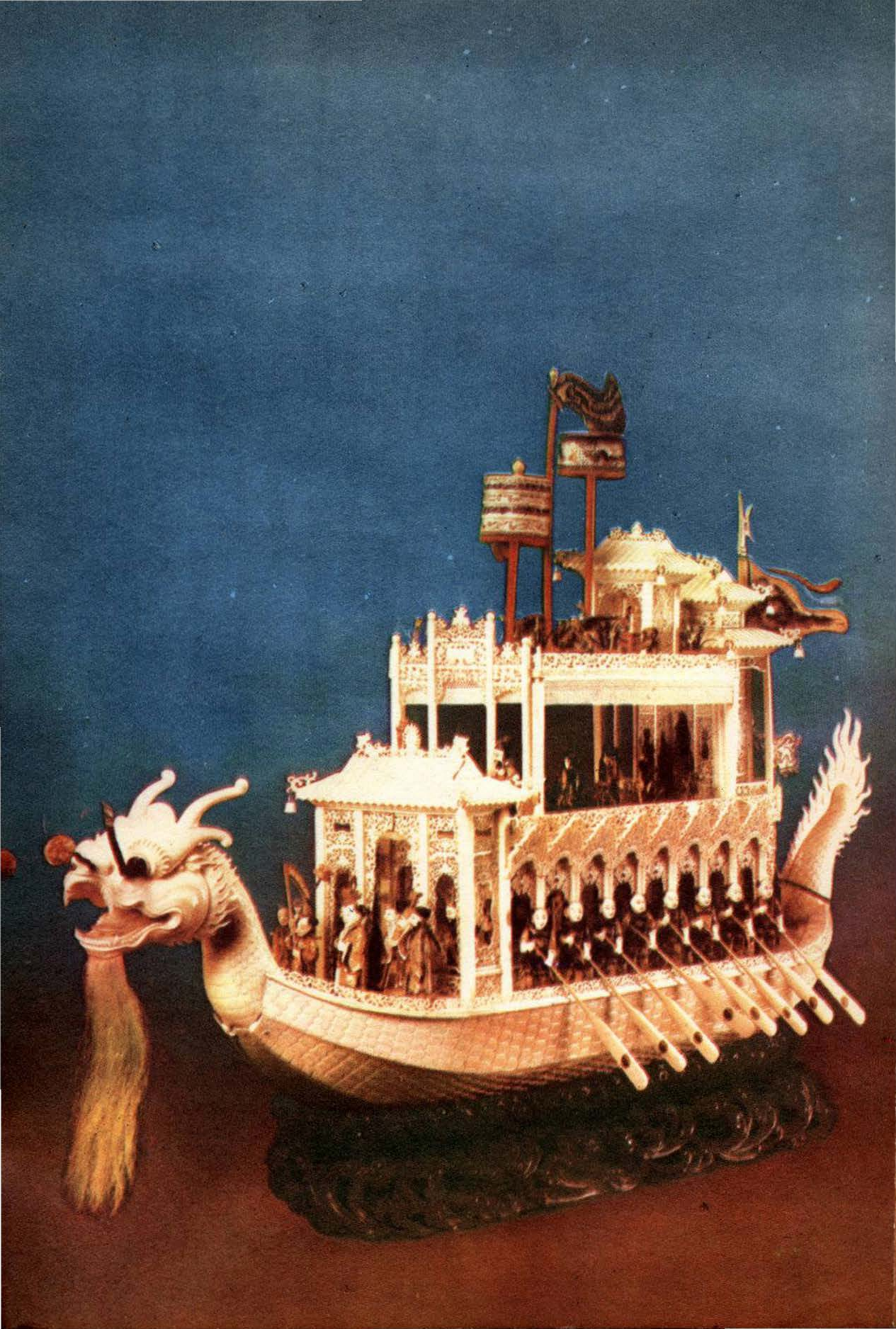

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXII
Nr. 7 (256)
iulie 1988

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Congresul IX al P.C.R. — Moment istoric crucial în destinele dezvoltării socialiste a ţării:
Mircea Muşat 2

O excepţională descoperire arheologică. Monumentul cu frescă de la Tomis-Constanţa:
Virgil Lungu, Constantin Chera 4

● **1848 în mărturii străine necunoscute. Consulul prusian raportează:**
Camil Mureşanu, Hilde Mureşanu 6

● **Bucureşti — capitala revoluţiei române:**
Eugen Glück 8

● **Români pe baricadele solidarităţii:**
D. Ivănescu 10

● **Oameni ai revoluţiei paşoptiste — Ion Heliade Rădulescu (II):**
Mircea Anghelescu 12

Din vremea lui Cuza (IV):
Th.C. Văcărescu 17

1888-1912. Trei diplomaţi în mislune la Bucureşti (II):
Dumitru Hîncu 21

În România „soluţia finală" hitleristă nu a putut fi aplicată (II):
Oliver Lustig 24

Pe urmele strămoşilor (XXVI):
Ion Popescu-Puţuri 33

Constantin Dobrescu-Argeş. Emanciparea culturală a sătenilor:
Romus Dima 36

În Bucureşti, acum 50 ani 40

Itinerar istoric — Pe Mureş şi pe Tîrnave:
Vasile Smărăndescu 48

● **Bătălia celor 50 de zile:** *M.E. Katukov...* 28 ● **Thomas Paine — scriitorul a două revoluţii:** *Stuart Andrews...* 44 ● **Corul refuză să cînte pentru nazişti:** *Anca Matei...* 50 ● **3 mai 1945. Ţinta atacului — pachebotul „Cap Arcona" (II):** *Günther Schwarberg...* 51 ● **Memorii de război. 1942. Aliatul în postură de agresor (II):** *Alphonse-Pierre Juin...* 56 ● **Cărţi sosite la redacţie...** 20 ● **Concursul Magazin istoric, 20 din 20, ediţia 1988. A doua serie de întrebări...** 61 ● **Poşta Magazin istoric...** 63

COPERTELE NOASTRE

①④ Descoperit în luna februarie a acestui an, monumentul cu frescă de la Tomis-Constanţa reprezintă o nouă şi remarcabilă expresie a culturii şi civilizaţiei ce a înflorit pe teritoriul patriei noastre, în urmă cu milenii. În imagini cîteva secvenţe din frescele de o deosebită valoare istorică şi artistică ce împodobesc pereţii edificiului (**Monumentul cu frescă de la Tomis-Constanţa**, p. 4)

②③ Două dintre piesele aflate în colecţiile Muzeului Palatului Imperial din Beijing: barcă de filde, în formă de dragon (coperta 2), şi cupă de ceremonie, cu motivele acestuia (coperta 3) (**Dragonul: un simbol de civilizaţie chineză**, p. 39)

iulie 1965 – iulie 1988

MOMENT ISTORIC CRUCIAL ÎN DESTINELE DEZVOLTĂRII SOCIALISTE A ŢĂRII

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT

Se împlinesc în aceste zile 23 ani de la Congresul IX al Partidului Comunist Român, eveniment de importanţă hotărîtoare în viaţa partidului şi poporului nostru. Analiza istorică, făcută din perspectiva celor peste două decenii de excepţionale realizări în toate domeniile vieţii noastre sociale, economice şi politice, profilează Congresul IX ca pe unul din momentele de referinţă ale întregii noastre existenţe istorice. Abordînd într-un spirit nou, profund creator, problemele fundamentale ale ţării, ale edificării orînduirii socialiste, ale dezvoltării forţelor de producţie şi perfecţionării continue a relaţiilor de producţie, ale organizării şi conducerii vieţii sociale, ale creşterii bunăstării materiale şi spirituale a întregului popor, ale afirmării sale libere şi independente în rîndul naţiunilor lumii, Congresul IX a inaugurat cea mai înfloritoare şi mai demnă epocă din întreaga istorie a poporului român. Relevînd implicaţiile profunde ale acestui eveniment asupra operei generale de creaţie istorică a poporului român, secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, preciza: *„Congresul IX a descătuşat energiile creatoare, a înlăturat o serie de şabloane şi dogme şi a pus în faţa partidului nostru sarcina edificării socialismului cu poporul şi pentru popor, pornind de la condiţiile concrete din România, aplicînd principiile materialist-dialectice, ale socialismului ştiinţific, adevărurile general valabile la realităţile României. Şi tocmai înlăturarea acestor dogme şi şabloane a descătuşat energiile poporului nostru şi a făcut să avem marile realizări de astă i, care au ridicat ţara pe treptele superioare ale dezvoltării materiale în toate domeniile"*.

Semnificativ pentru ritmurile înalte de dezvoltare pe care le-a cunoscut România în această perioadă este faptul că la sfîrşitul anului trecut volumul producţiei industriale era de 120 ori mai mare decît în 1945, creşterea cea mai importantă înregistrînd-o ramurile de vîrf — forţa motrice a revoluţiei tehnico-ştiinţifice adoptată cu fermitate de industria noastră, că agricultura şi-a amplificat producţia de peste 6 ori, că venitul naţional a sporit de peste 32 ori. *„Se poate spune* — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în Expunerea la Şedinţa comună a Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii şi a Consiliului Naţional al Agriculturii, din 2 iunie anul acesta — *că, practic, în totalitate, baza tehnico-materială a societăţii noastre a fost creată în anii construcţiei socialiste, îndeosebi după Congresul al IX-lea al partidului. Aceasta a asigurat realizarea marilor transformări, victoria socialismului în România şi trecerea la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate!"*

Transformări fundamentale s-au petrecut în domeniul organizării activităţii de cercetare ştiinţifică şi a învăţămîntului — factori esenţiali ai dezvoltării patriei socialiste, ai afirmării depline a capacităţilor şi aptitudinilor creatoare ale tuturor celor ce muncesc.

Realizările dobîndite reprezintă garanţia că, pînă în 1990, România va depăşi stadiul de ţară în curs de dezvoltare, atingînd în perspectiva anilor 2 000 stadiul de ţară socialistă multilateral dezvoltată.

Ţară a progresului, a muncii libere şi demne, România socialistă s-a afirmat în toţi aceşti ani şi ca un factor al păcii şi colaborării internaţionale, numele său fiind astăzi rostit cu stimă şi respect pe toate meridianele globului.

Întregul nostru popor asociază, cu mîndrie, toate marile înfăptuiri din aceşti ani eroici de muncă plină de abnegaţie cu activitatea şi cutezanţa revoluţionară ale secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — strălucit militant revoluţionar, patriot înflăcărat, personalitate de mare prestigiu a vieţii politice interne şi internaţionale. Excepţionalele însuşiri de conducător politic şi de stat, opera teoretică şi activitatea dinamică ale secretarului general

al partidului constituie chezășia sigură a viitorului luminos al patriei, a edificării cu succes a socialismului și comunismului pe pămîntul României. Încredințîndu-i tovarășului Nicolae Ceaușescu nobila misiune de a conduce destinele patriei române, partidul și poporul nostru au ales pe omul care, încadrîndu-se din adolescență, în urmă cu aproape șase decenii, în mișcarea muncitorească revoluționară, în lupta clasei muncitoare și a partidului său politic împotriva exploatării și asupririi, s-a identificat cu aspirațiile celor mulți, a luptat sub steagul glorios al comuniștilor pentru libertate și dreptate socială, pentru unitatea și independența națională a patriei și poporului, pentru ca oamenii muncii din țara noastră să devină stăpîni pe munca și destinul lor, pentru triumful socialismului și comunismului în România. Situat pe un loc inconfundabil în pleiada bărbaților ilustri, care și-au pus sigiliul pe cronica dăinuirii noastre istorice, tovarășul Nicolae Ceaușescu dă expresie împlinirii celor mai fierbinți năzuințe de progres și de pace ale poporului român.

Istoria clocotitoare a acestor decenii proiectează impresionanta activitate a tovarășului Nicolae Ceaușescu ca pe o pildă vie a ceea ce înseamnă a acționa și gîndi cutezător, în spirit revoluționar. În cea mai bună tradiție a gîndirii socialiste românești, aplicînd creator adevărurile generale ale concepției materialist-dialectice și istorice la condițiile concrete ale țării, secretarul general al partidului a elaborat teze și concepte noi, reprezentînd contribuții de mare valoare la sintetizarea experienței construcției socialiste în România, la dezvoltarea teoriei și practicii revoluționare, la îmbogățirea gîndirii teoretice social-politice, potrivit condițiilor și cerințelor epocii contemporane. Gînditor vizionar de largă cuprindere, neobosit promotor al noului, profund cunoscător al realităților românești, tovarășul Nicolae Ceaușescu și-a adus în toți acești ani o contribuție hotărîtoare la elaborarea strategiei de dezvoltare social-economică a României, la soluționarea problemelor complexe ale făuririi noii societăți, la unirea și concentrarea forțelor întregii națiuni în direcția edificării unei patrii înfloritoare, libere și demne, bunăstării și fericirii poporului.

În viziunea tovarășului Nicolae Ceaușescu strategia dezvoltării naționale este strîns legată de strategia participării cît mai active la opera de pace și colaborare internațională. Slujind cu pilduitoare abnegație țara și poporul, cauza socialismului și comunismului, președintele României socialiste s-a impus conștiinței opiniei publice mondiale, întregii umanități, ca unul din cei mai proeminenți și clarvăzători oameni politici ai contemporaneității, ca strălucit promotor al celor mai nobile idealuri de independență și suveranitate națională.

Abordînd lucid, creator, problemele construcției socialiste, în strînsă legătură cu realitățile țării, propunînd modalități cutezătoare, revoluționare de soluționare a problemelor, opera secretarului general al partidului a îmbrățișat multiple domenii ale vieții sociale, deschizînd drum larg pentru înlăturarea dogmelor de orice fel, promovînd puternic un curent de gîndire curajos, novator, întemeiat pe analiza științifică a faptelor vieții, pe întreg tezaurul gîndirii universale. O contribuție creatoare de cea mai mare însemnătate aduce secretarul general al partidului, președintele țării, la fundamentarea științei istorice, la analiza în spiritul adevărului științific a problemelor legate de trecutul, prezentul și viitorul patriei, la elaborarea unor teze și idei de excepțională însemnătate pentru cercetarea istoriei naționale și universale. Într-o viziune profund științifică, străbătută de fior patriotic, secretarul general al partidului s-a oprit asupra tuturor momentelor esențiale din istoria poporului nostru, repunînd în adevărata lor lumină evenimente și personalități, clase și forțe sociale, care, într-un moment sau altul, și-au adus contribuția la mersul înainte al civilizației românești. Relevînd cu putere rolul maselor populare, al forțelor revoluționare, progresiste în dinamica dezvoltării istorice, opera tovarășului Nicolae Ceaușescu se constituie într-un vibrant omagiu adus poporului — marele și unicul făuritor al istoriei.

În concepția secretarului general al partidului, istoria este un imens tezaur de experiență a cărui cunoaștere slujește prezentul; ea are o mare importanță în procesul de educare și formare a omului nou, în modelarea conștiinței socialiste a maselor, a unui nou mod de gîndire, de simțire și comportare, în înnobilarea personalității umane; prin asimilarea a tot ceea ce a fost valoros în trecut, ea ajută la formarea omului ca subiect al istoriei. *„Cunoscînd istoria glorioasă a poporului nostru, luptele și sacrificiile înaintașilor noștri, străduințele lor în perfecționarea creației materiale și spirituale* — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — *învățăm să prețuim și să iubim mai mult, mai profund, cuceririle prezentului, să facem totul pentru a le dezvolta, pentru a făuri istoria nouă a patriei noastre, istoria socialismului și comunismului.*

Cunoașterea acestor tradiții ne învață să prețuim libertatea, independența, suveranitatea națională dobîndite cu atîtea jertfe, ne obligă să muncim și mai bine pentru a consolida necontenit aceste cuceriri de preț ale poporului nostru, pentru a face mereu mai luminos, mai strălucitor chipul patriei noastre, ne obligă să facem totul pentru ca poporul român, națiunea noastră, România socialistă, să fie totdeauna o țară liberă și independentă".

Anii biruințelor noastre socialiste sînt istorie ridicată pe culmile cele mai înalte ale voinței unanime a întregii națiuni, expresia cea mai elocventă a ceea ce poate înfăptui un popor liber și stăpîn pe soarta sa, strîns unit în marele efort consacrat progresului și înfloririi continue a patriei. Pe temelia acestor biruințe se ridică tot mai puternică România de mîine, al cărei chip este clar conturat în hotărîrile Congresului XIII și ale celei de a cincea Conferințe Naționale ale partidului, hotărîri istorice care se înfăptuiesc prin munca entuziastă a întregului nostru popor. ■

O excepţională descoperire arheologică

MONUMENTUL CU FRESCĂ DE LA TOMIS-CONSTANŢA

VIRGIL LUNGU, CONSTANTIN CHERA

Muzeul de istorie şi arheologie Constanţa

● Mesaje de mare valoare artistică şi istorică din vremuri îndepărtate ● „Stilul frumos" al veacului IV ● Similitudini cu Galla Placidia şi tezaurul de la Pietroasa

Februarie 1988. Lucrăm pe şantierul de cercetări arheologice din vechea necropolă a Tomisului. Activitatea se desfăşoară cu atenţie şi migală. Şi treptat, treptat, pe măsura înlăturării stratului de pămînt, în faţa ochilor ne apare o construcţie din cărămidă şi piatră cu dimensiunile (2,80 × 2,30 × 2,05 m). Este vorba de un monument funerar, cu drum de acces (*dromos*, cum este numit în limbaj arheologic) ai cărui pereţi interiori sînt acoperiţi în întregime de o frescă de mari dimensiuni.

La 25 februarie, se încheie degajarea ultimei porţiuni din frescă. Cuvintele par lipsite de putere de sugestie pentru a descrie momentul. Ne aflăm în faţa unei descoperiri de o valoare cu totul ieşită din comun, monument unic în ţară şi unul din rarele de acest fel din lume. Bogatul pămînt al patriei — păstrător al atîtor vestigii — ne oferă astfel încă una din numeroasele comori istorice şi arheologice pe care cercetarea arheologică, cu precădere din ultimele decenii, le-a adus la lumină[1], mărturii grăitoare ale vechimii de locuire şi ale gradului ridicat de civilizaţie şi cultură ce a înflorit cu secole şi milenii în urmă pe teritoriul dintre Carpaţi, Dunăre şi Mare.

În interior, monumentul — cum arătam — este acoperit în întregime cu o frescă, pictată în tehnica *à secco* (adică pe tencuiala uscată), într-o amplă suită de reprezentări antropomorfe, zoomorfe, fitomorfe, urmărindu-se o compartimentare specifică (arcade, pereţi, boltă), prin încadrarea diferitelor reprezentări în chenare. Trecerea de la pereţi la boltă este marcată de o bandă continuă de ove. Pe peretele din sud, deasupra intrării în cavou, este pictată, în manieră naturalistă, într-o cromatică vie, o scenă cu patru porumbei, încadraţi pe un decor vegetal, care beau apă dintr-o cupă. Peretele vestic înfăţişează, la rîndul său, o bogată decoraţie zoomorfă şi fitomorfă: patru potîrnichi (dintre care două se adapă din acelaşi tip de cupă, iar alte două ciugulesc în preajmă) şi un iepure, care mănîncă struguri dintr-un coş răsturnat. Remarcabile sînt atenţia şi priceperea cu care pictorul antic a reuşit să redea accentele de lumină, reflexele şi umbrele.

Pe latura de nord a cavoului, într-o arcadă cu amplă deschidere, este înfăţişată o masă rituală, scenă în care sînt prezente, în poziţie specifică, şapte personaje masculine: cinci aşezate pe *cliné* (patul caracteristic ospeţelor romanilor) şi două în picioare, unul, în stînga imaginii, lîngă masa rotundă, iar celălalt în partea opusă. Cele două personaje înfăţişate în picioare ţin în mîini vase rituale. Vestimentaţia personajelor este tipic romană, autorul încercînd, totodată, să le individualizeze. În plan secund se profilează siluetele stilizate ale unor arbori, sugerînd desfăşurarea banchetului în exterior, în mijlocul naturii. Întreaga scenă se înscrie pe un fond luminos, formele fiind demarcate prin contururi puternice şi tonuri calde.

Pe peretele estic, foarte bine conservat, ca, de altfel, întreg ansamblul, sînt înfăţişaţi doi păuni, care ciugulesc dintr-un coş cu fructe. Vegetaţia este sugerată prin cîteva plante şi arbori. Reflexele şi efectele de lumină sînt redate cu deose-

[1] De-a lungul anilor, revista *Magazin istoric* a publicat numeroase articole consacrate celor mai de seamă descoperiri arheologice: vezi nr. 1/1968, 4/1969, 3, 6/1975, 2, 4/1976, 11/1977, 6/1981, 2, 10/1983, 3, 11, 12/1984, 4, 5, 10, 11/1985, 6, 7/1986, 12/1987.

bită măiestrie și acurateţe, cu o vervă picturală care le conferă un caracter modern de o remarcabilă forţă vizuală.

Bolta întregului edificiu are o decoraţie fitomorfă continuă, arabescul vrejurilor delimitînd suprafeţe în interiorul cărora sînt înscrise diferite plante stilizate.

Cromatica este vie, utilizînd numeroase culori; predominante sînt însă roșul și negrul.

În interiorul cavoului, sub nivelul actual al solului, au fost depuse în sicrie de lemn corpurile a patru defuncţi (trei bărbaţi și o femeie), aşezate în poziţie întinsă, orientate cu capul la vest și cu mîinile întinse pe lîngă corp, după ritualul specific epocii. La acestea se adaugă un schelet în apropierea intrării și un altul, de copil, depus într-o amforă. Înhumările au fost făcute succesiv, deci cavoul a avut o mai îndelungată folosire în timp.

Inventarul funerar este reprezentat de obiecte personale aparţinînd femeii: un *philacterium* (mic recipient pentru păstrarea unor relicve), mai multe mărgele, două brăţări de bronz, din sîrme răsucite. În sicriu a mai fost găsit un *unguentarium* (mic flacon, conţinînd substanţe cosmetice) fusiform cu bulb la mijloc. Deși puţine, aceste piese ne oferă importante repere cronologice pentru datarea întregului monument funerar, ele găsindu-și analogii în alte necropole. Astfel, exemplare asemănătoare de *unguentarium* au fost semnalate în necropola creștină a Callatisului, datînd de la mijlocul și din a doua jumătate a sec. IV e.n., precum și în altă necropolă a Tomisului, unde obiecte asemănătoare au fost găsite în asociere cu o fibulă de tipul „Zwiebelknopffibel", piese „la modă" între anii 340 și 380 e.n.

Brăţările își găsesc corespondenţe în exemplarele descoperite tot în necropole dobrogene, la Histria, Noviodunum, Callatis. Tot în sec. IV e.n. pot fi datate și mărgelele, exemplare identice fiind descoperite în necropola callatiană.

Cavoul tomitan poate fi deci încadrat cronologic în epoca de după Constantin cel Mare (307-337) și pînă către sfîrșitul veacului IV e.n. În această perioadă au avut loc construirea camerei funerare și înmormîntările succesive. Lăcașuri asemănătoare celui la care ne referim, realizate din piatră de calcar și cărămizi, își au modelul în mormintele de tip hypogeic, construite în Dobrogea încă din perioada elenistică; ele sînt întîlnite în plină epocă romană și se perpetuează pînă în perioada romano-bizantină.

Pictura întregului mormînt pledează și ea pentru încadrarea monumentului în această perioadă de timp. Vasele (ce par a fi din argint) pe care le ţin în mîini cele două personaje înfăţișate în picioare, precum și platoul cu decor perlat pe margini de pe masă își găsesc semnificative analogii cu exemplarele similare din tezaurul de la Pietroasa, iar patera (vas ritual, de forma unei farfurii adîncite, prevăzute cu mîner) și cana trilobată din mîinile personajului din dreapta imaginii sînt foarte asemănătoare cu cele pe care le ţine în mînă personajul pictat în cavoul de la Silistra, datat în epoca împăratului Theodosius I (379-395 e.n.).

Austeritatea inventarului funerar, orientarea est-vest a scheletelor și întreaga simbolistică picturală ne îndeamnă să-i considerăm pe cei înmormîntaţi paleocreștini. Întreaga pictură a mormîntului cuprinde scene cu profunde semnificaţii simbolice și rituale[1], iar maniera picturală aparţine aşazisului „stil frumos" sau „aristocratic" de la jumătatea veacului IV e.n., caracterizat prin întoarcerea temporară la naturalismul antichităţii greco-romane. O asemenea tendinţă se explică prin aceea că creștinismul a asimilat din plin limbajul artistic al antichităţii. Preluarea nu s-a făcut însă în mod mecanic, ci în conformitate cu nevoile spirituale și ideologice ale noii religii.

Motivele florale, arborii, animalele și păsările pot fi interpretate ca o evocare a Paradisului. Tot de simbolistica unei vieţi viitoare poate fi legată și imaginea porumbiţelor, precum și aceea a potîrnichilor care se adapă din cupe. O scenă foarte asemănătoare întîlnim pe mozaicul mausoleului Gallei Placidia de la Ravenna[2].

Pentru caracterul paleocreștin al monumentului pledează chiar modestia iventarului. La o asemenea bogăţie picturală, dacă mormîntul ar fi fost păgîn, obiectele depuse ar fi trebuit să fie, și ele, somptuoase. Apoi trebuie luată în considerare și prezenţa *philacteriumului*, care reprezintă o punte de legătură între păgînism și creștinism, aceste amulete fiind caracteristice mai cu seamă cultelor de tip oriental întîlnite în primele secole ale erei noastre și în Dobrogea.

Cît privește apartenenţa monumentului la populaţia romanică, comparaţiile cu alte descoperiri din cuprinsul aceleiași necropole sînt cu deosebire de edificatoare. Amintim, în mod deosebit, un sarcofag datînd din sec. II cu următoarea inscripţie în limba greacă: „Flavius Neikylos pentru sine și soţia sa Flavia Cocceia". Cele două personaje erau deci localnici, care primiseră cetăţenie romană, element confirmat de numele Flavius și Flavia pe care îl adoptaseră. Alte morminte din necropolă conţin un inventar — opaiţe, căţui, vase — ce evocă existenţa unei populaţii getice în plin proces de romanizare. Situaţie întîlnită, de altfel, și în cadrul cercetărilor din celelalte oraşe pontice: Histria, Callatis, precum și în teritoriile lor rurale.

Desigur, sînt deocamdată primele concluzii pe care le putem desprinde din extraordinara descoperire recent făcută, ce se înscrie ca o nouă și remarcabilă dovadă privind persistenţa și continuitatea de vieţuire pe meleagurile dintre Dunăre și Mare și remarcabila dezvoltare economică, artistică și spirituală în această veche vatră geto-dacică. ■

[1] Cercetările nefiind încheiate, toate concluziile comportă un caracter preliminar, iar interpretările reprezintă, deocamdată, ipoteze de lucru ce urmează a fi confirmate prin analize comparative cu monumente similare prezentate în literatura de specialitate.

[2] Celebru mausoleu, datînd din sec. V, impodobit deosebit de fastuos, unul din reprezentativele monumente ale antichităţii.

1848 ÎN MĂRTURII STRĂINE NECUNOSCUTE

Introducerea în circuit public a unor surse documentare inedite referitoare la români aflate în arhive din străinătate a fost o preocupare constantă a revistei noastre[1]. Astfel, de-a lungul anilor, în paginile Magazinului istoric au fost publicate noi şi importante mărturii inedite (documente şi corespondenţă diplomatică, precum şi extrase din lucrări şi din presă necunoscute la noi, însemnări memorialistice) privind revoluţia condusă de Horea, revoluţiile din 1821 şi 1848, Unirea din 1859, războiul pentru cucerirea independenţei de stat din 1877-1878. Aceste izvoare şi-au adus contribuţia la o mai exactă evaluare a acestor momente cruciale ale istoriei moderne româneşti şi încadrarea lor în contextul general istoric european.

Recent depistate, documentele pe care le publicăm în acest număr ilustrează în chip grăitor importanţa acordată peste hotare evenimentelor prin care, la 1848, românii au devenit părtaşii acelei opere istorice europene cunoscută în istoriografie sub numele de „primăvara popoarelor".

Consulul prusian raportează

În Secţiunea istorică a Arhivei Centrale de Stat din Merseburg a Republicii Democrate Germane, sub nr. 7 293, se păstrează corespondenţa politică dintre Ministerul de externe al Prusiei şi consulatele acestei ţări în Principatele române, din anul 1848 şi din cei imediat următori. Confruntate ele însele cu problemele marilor frământări revoluţionare ale anului 1848, cercurile politice din Berlin,

[1] *Magazin istoric*, nr. 1, 9/1967, 2, 3/1968, 3/1969, 3/1972, 11/1973, 11/1974, 5/1975, 3/1976, 5/1977, 1/1978, 5/1981, 5/1982, 11,12/1983, 4, 7/1984, 12/1985, 2/1986, 5/1987.

Acţiunea hotărîtă a maselor populare din Bucureşti zădărniceşte complotul reacţionar din 19 iunie/1 iulie 1848. În prim-plan — Ana Ipătescu

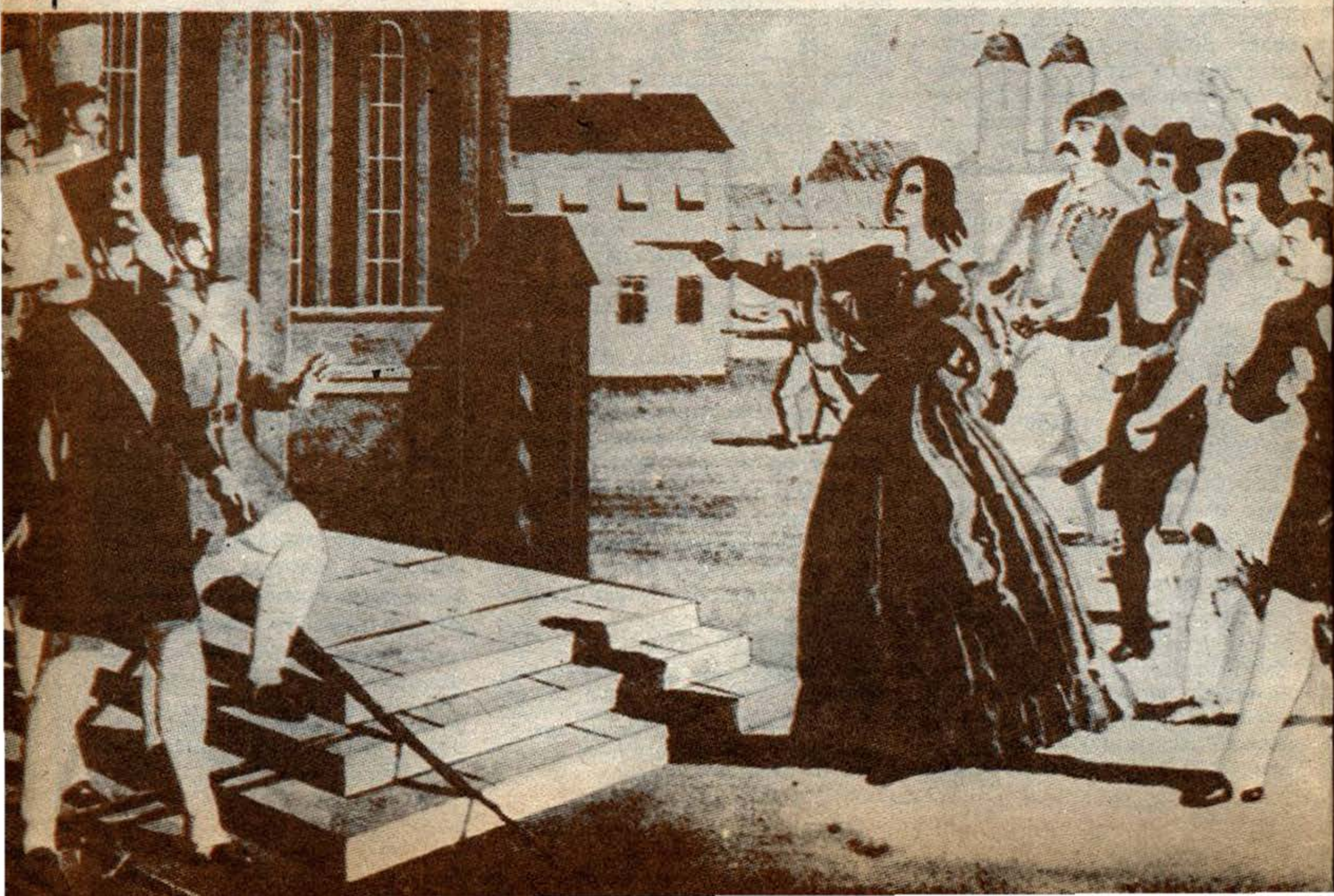

opinia publică din Prusia au urmărit cu atenţie şi interes evenimentele din întreaga arie europeană a revoluţiei paşoptiste, fapt ce reiese limpede şi din cele 393 file ale dosarului pe anul 1848, incluzînd, între altele, şi 11 rapoarte ale agentului consular la Bucureşti, König[1]. De subliniat faptul că multe din aceste rapoarte au fost însoţite de anexe conţinînd traducerea în germană a unor importante documente emanate de la guvernul revoluţionar din Bucureşti; cu excepţia ultimului, toate rapoartele au fost adresate direct ministrului de externe prusian, von Arnim.

Primul raport poartă data de 12/24 iunie şi relatează condiţiile în care a izbucnit revoluţia din Ţara Românească, mai întîi în Oltenia, la 9/21 iunie, şi apoi la Bucureşti (11/23 iunie). König insistă asupra acţiunii de pregătire desfăşurată de fruntaşii revoluţionari („opoziţia", cum îi numeşte el), apreciind că aceştia reuşiseră, cu mult înainte de declanşarea evenimentelor, să cîştige numeroşi aderenţi în şcoli şi în rîndurile armatei. Deşi era informat despre aceste pregătiri, domnitorul Bibescu n-a recurs la arestări decît în urma presiunilor şi insistenţelor comisarului ţarist, generalul Duhamel, şi ale consulului general al Rusiei, Kotzebue. König e de părere că fruntaşii revoluţionari fuseseră încurajaţi în acţiunea lor şi de faptul că în unele declaraţii ale sale comisarul otoman Talaat Effendi lăsase să se înţeleagă că Poarta n-ar fi potrivnică unor reforme în Muntenia.

Referindu-se, apoi, la declanşarea revoluţiei în Oltenia, unde se formase un guvern provizoriu, în frunte, precizează König, cu un „tipograf cunoscut şi ca poet pe nume Eliade", agentul diplomatic prusian îşi informează superiorii despre legăturile revoluţionarilor români cu consulul britanic Colquhoun, căruia îi şi înmînaseră un exemplar din programul revoluţionar. La vestea că trupele din Brăila se alăturaseră revoluţiei, generalul Duhamel părăsise Bucureştii, declarînd consulului austriac, Timoni, că trupele ruseşti concentrate la Prut vor intra în Principate. Aceeaşi opinie o exprimase mai multora şi consulul general rus Kotzebue, precizînd, totodată, că Rusia nu va recunoaşte sub nici un motiv noul regim din Muntenia. Este interesant amănuntul furnizat de König în legătură cu manifestaţiile de simpatie organizate în faţa sediului agenţiei consulare austriece din Bucureşti, pornite, precizează el, din iluzia revoluţionarilor români că în urma evenimentelor din martie-mai 1848 de la Viena, Pesta şi din Transilvania, Austria însăşi părea a fi trecut la un regim constituţional liberal-democratic.

Raportul avea anexate, în traducere, actul de abdicare a lui Bibescu, manifestul prin care se anunţa constituirea şi preluarea puterii de către Guvernul Provizoriu, decretele privind abolirea rangurilor şi titlurilor boiereşti, desfiinţarea cenzurii, a pedepsei cu moartea şi decretul de instituire a drapelului „albastru-galben-roşu".

Cel de-al doilea raport, din 22 iunie/4 iulie, relatează pe larg tentativa forţelor conservatoare contrarevoluţionare din ziua de 19 iunie/1 iulie de a răsturna Guvernul Provizoriu, beneficiind de concursul coloneilor Odobescu şi Solomon. König subliniază încă o dată speranţa revoluţionarilor români că Poarta va aproba „Constituţia" (programul revoluţionar) şi în această idee se pregăteau să-l întîmpine cît mai bine la Bucureşti pe comisarul Talaat Effendi, care urma să pornească apoi mai departe spre Iaşi.

Patru zile mai tîrziu, la 26 iunie/8 iulie, König descria superiorilor atmosfera creată la Bucureşti în urma răspîndirii zvonului că trupele otomane şi ţariste au intrat în ţară, deşi se sperase tot timpul că puterile europene se vor opune unei eventuale ocupaţii a Principatelor de către armatele celor două imperii absolutiste. Autorul raportului atribuia o mare vină în întreţinerea acestei iluzii consulului englez Colquhoun. Referindu-se la reacţia diferitelor forţe sociale faţă de programul revoluţiei, König notează că ţăranii, care „înţeleg în felul lor deviza «Dreptate, frăţie!»", au fost potoliţi cu greu de guvern spre a nu se răscula împotriva boierilor.

Cea de a doua încercare a reacţiunii din 29 iunie/11 iulie de a răsturna puterea revoluţionară este relatată de agentul consular prusian într-un raport purtînd aceeaşi dată. „Restabilirea ordinei legale în Muntenia", cum se exprimă König, s-a produs prin acţiunea fermă a maselor, iar data de 1/13 iulie, cînd guvernul revoluţionar a revenit la Bucureşti, este definită de autorul raportului drept o „reizbucnire a revoluţiei", o nouă insurecţie care a anihilat planurile reacţiunii şi a restaurat puterea revoluţionară.

Raportul din 20 iulie/1 august relata despre intrarea trupelor otomane în Muntenia şi avea anexată, în traducere, proclamaţia adoptată în aceeaşi zi în cadrul adunării populare de pe Cîmpia Libertăţii din Bucureşti — expresie însemnată a revendicării independenţei faţă de Poartă.

Următorul raport, datat 10/22 august, descria sosirea lui Suleiman paşa la Bucureşti şi audienţa pe care König, împreună cu consulii austriac şi grec, a avut-o la acesta. Comisarul otoman le-a adus la cunoştinţă faptul că, în baza instrucţiunilor pe care le primise, Regulamentul organic va rămîne în vigoare, pînă cînd, cu aprobarea sultanului, se va proceda la o modificare „pe cale legală" a acestuia. König aprecia că Locotenenţa domnească ce preluase pu-

[1] La acea dată, Prusia avea un agent consular la Bucureşti şi un consul general la Iaşi, primul fiind subordonat ca rang de reprezentare celui de-al doilea.

terea se menţinea pe aceleaşi poziţii ca şi Guvernul Provizoriu, din moment ce drapelul tricolor continua să fie arborat, iar textul „Constituţiei" era afişat peste tot. Ducîndu-se la Heliade pentru a-l felicita în calitatea acestuia de membru al Locotenenţei, König i-a exprimat interesul Prusiei faţă de Principate, date fiind legăturile lor economice cu lumea germană.

La 19/31 august, agentul prusian revenea cu un alt raport, în care prezenta măsurile luate de Suleiman paşa îndată după sosirea lui la Bucureşti, insistînd asupra condiţiilor în care se formase Locotenenţa domnească compusă din Heliade, Tell şi N. Golescu. Pentru diplomatul prusian părea interesant faptul că unii boieri, convocaţi de Suleiman la o instruire „cu uşile închise", refuzaseră să semneze declaraţia de supunere faţă de sultan, pe care comisarul le-o prezentase însoţită de discrete dar neîndoielnice ameninţări.

Fiind considerat prea concesiv, Suleiman a fost înlocuit. Raportul din 11/23 septembrie informează despre sosirea la Giurgiu a noului comisar otoman, Fuad Effendi, şi agravarea raporturilor cu Poarta. Arderea Regulamentului organic, la 6/18 septembrie, a fost un act de iniţiativă populară, la care Locotenenţa domnească a consimţit intimidată de vehemenţa maselor. Raportul lui König era însoţit de copia tradusă a scrisorii adresată de Fuad mitropolitului Neofit, de fapt, un ultimatum sever, dar politicos, insistînd pentru supunerea imediată şi ameninţînd cu sancţiuni în caz contrar.

În dosarul pe care l-am cercetat n-am găsit nici un raport referitor la intrarea trupelor otomane în Capitală, la 13/25 septembrie. Nu-i exclus însă ca agentul prusian să fi fost plecat din Bucureşti în acele zile, el deplasîndu-se adesea la Galaţi şi Brăila,

Bucureşti — capitala revoluţiei române

Cercetări recente în Biblioteca universitară din Oslo au evidenţiat existenţa unor importante documente de presă referitoare la evenimente marcante ale istoriei moderne româneşti[1].

Cele două cotidiene norvegiene care apăreau la mijlocul secolului trecut — Den Norske Rigstidende şi Christiania Posten — *au publicat numeroase ştiri şi comentarii consacrate revoluţiei române din 1848, vădind simpatia şi interesul opiniei publice din această ţară faţă de poporul român şi aspiraţiile sale spre dreptate şi libertate. Faptul este explicabil, căci la acea dată naţiunea norvegiană era ea însăşi angajată pe calea unor profunde transformări burghezo-democratice care vizau realizarea statului naţional independent prin desfacerea uniunii cu Suedia*[2].

Cititorul norvegian n-a fost surprins de izbucnirea revoluţiei române din 1848, deoarece în repetate rînduri, ştiri şi comentarii apărute în ziarele din ţara sa îl informaseră despre existenţa în Principatele române a unei puternice opoziţii împotriva regimurilor conduse de domnitorii Mihail Sturdza şi Gheorghe Bibescu. Starea de nemulţumire generală existentă în ţările române, acţiunile forţelor revoluţionare stîrniseră îngrijorarea celor două imperii absolutiste vecine — Rusia ţaristă şi Poarta otomană —, care, cum îşi informa cititorii săi ziarul Den Norske Rigstidende *din 16 mai 1848, îşi concentrau forţe armate pentru a interveni în caz de nevoie.*

Primele informaţii despre izbucnirea revoluţiei în Muntenia au fost publicate în ziarul Den Norske Rigstidende, *din 11 iulie 1848.* „Principatele dunărene. Bucureşti. La 21 iunie, cînd domnitorul Bibescu, însoţit de un ministru, se afla la plimbare cu trăsura, o altă trăsură, în care se aflau trei tineri, s-a apropiat de aceea a prinţului şi toţi cei trei au tras focuri de armă asupra lui, dar fără să-l nimerească. Cele trei gloanţe au fost găsite în trăsură, dar făptaşii încă nu au putut fi prinşi. Holera izbucnise de cîtva timp în Bucureşti şi domnitorul fusese plecat la munte spre a o evita; la îndemnul ruşilor, acesta tocmai se întorsese, cînd a avut loc atentatul".

La rîndul său, celălalt mare cotidian norvegian, Christiania Posten *din 11 iulie, relua ştirile de mai sus, dar făcea precizarea că generalul Duhamel, trimisul ţarului la Bucureşti, a protestat împotriva acţiunilor revoluţionare şi a ameninţat cu intervenţia armată.*

Den Norske Rigstidende, *din 18 iulie, preciza:* „Potrivit unor ştiri din Bucureşti, domnitorul, prinţul Bibescu, şi-a dat adeziunea la Constituţia revendicată, precum şi la desprinderea de sub protectoratul rusesc. În momentul în care s-a publicat textul Constituţiei, s-au formulat şi alte revendicări, pe care însă domnitorul nu a putut sau nu a vrut să le acorde. După aceea, domnitorul a fugit la Braşov, în Transilvania. După plecarea lui a fost instituit un guvern provizoriu, la conducerea căruia se află mitropolitul Valahiei".

Christiania Posten, *din 22 iulie, repeta ştirile amintite, subliniind însă* că „atunci cînd prinţul Bibescu a acceptat Constituţia, i s-au cerut încă şi mai multe concesii, pe care însă nu a putut sau nu a vrut să le acorde. După ce doi din foştii săi miniştri, Villara şi Manu, fugiseră, s-a hotărît să părăsească şi el Bucureştii. Dar *[copii revoluţiei]* n-au vrut să-l lase să plece fără să semneze un act de abdicare. Şi astfel a reuşit şi el să fugă la Braşov. După plecarea prinţului Bibescu, a fost constituit un guvern provizoriu, în frunte cu mitropolitul Valahiei. A fost instituită

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1987; datele din acest articol sînt pe stil nou.

[2] În 1397, sub Margareta de Danemarca, s-a realizat Uniunea de la Kalmar a regatelor danez, norvegian şi suedez, din care Suedia s-a retras în 1523. Prin tratatul de pace încheiat între Danemarca, Anglia şi Suedia, la 14 ianuarie 1814, Danemarca a cedat Suediei Norvegia. În august acelaşi an, în urma războiului suedo-norvegian, s-a încheiat convenţia de la Moss, prin care Suedia a impus Norvegiei uniunea personală, Carol XIII devenind şi rege al Norvegiei. Uniunea personală a fost abolită la 7 iunie 1905, iar prin acordul de la Karlstad, din 23 septembrie acelaşi an, Suedia a recunoscut independenţa Norvegiei.

o gardă națională și toți și-au făcut rost de arme cu care să poată menține ordinea la nevoie. Dar ordinea nu a mai fost turburată după plecarea prințului".

Referindu-se la reacțiu guvernelor țarist și otoman, ziarul arăta că „rușii trecuseră Prutul cu o avangardă de 1 000 oameni și se află acum în apropierea orașului Iași... 4 000 turci urmau să intre în Valahia dinspre Silistra".

Fără a da amănunte, același ziar scria în numărul său din 5 august despre „răzmerițele" care avuseseră loc la București, având, desigur, în vedere încercarea boiermii reacționare de a răsturna guvernul revoluționar, la 19 iunie/1 iulie 1848, acțiune lichidată prin intervenția promptă a maselor populare din Capitală.

Una din revendicările principale, formulate, într-o formă sau alta, în toate programele revoluției de la 1848 a fost unirea Moldovei cu Muntenia. Este semnificativ faptul că în numărul din 12 septembrie 1848, Christiania Posten *relata despre faptul că* „locuitorii Moldovei au trimis o delegație la București cu mesajul că doresc să se unească cu Valahia, ai cărei locuitori sînt absolut de aceeași naționalitate".

Din aceeași conștiință a unității naționale și vizînd același obiectiv final al unirii tuturor românilor, izvora și inițiativa lui Eftimie Murgu, despre care Christiania Posten *scria că are sub comandă 20 000 oameni și că* „aceștia vor să meargă la București spre a sprijini mișcarea de independență".

La 22 septembrie 1848, Den Norske Rigstidende *informa opinia publică norvegiană despre hotărîrea Divanului din Istanbul de a numi pe Fuad Effendi în funcția de comandant al trupelor otomane de la Dunăre, insistînd asupra presiunilor pe care diplomația țaristă le făcuse la Poartă spre a determina o atitudine mai fermă a acesteia față de evenimentele din Țara Românească.*

În fața pregătirilor pe care forțele de intervenție otomano-țariste le inițiau la granițele țării, masele populare din București au organizat — scrie Christiania Posten *din 12 octombrie — o mare demonstrație, care* „a forțat pe mitropolit să ardă documentul de protecție *[Regulamentul organic]*". *În privința evenimentelor din 13/25 septembrie 1848, ocazionate de pătrunderea trupelor otomane în capitala Țării Românești,* Christiania Posten *din 19 octombrie scria:* „La 25 septembrie s-a ordonat bombardarea cazarmei din București și apoi cucerirea ei cu asalt. Au fost mulți morți și răniți de ambele părți. Turcii au luat peste 600 de prizonieri, pe care i-au dezarmat și apoi le-au pus călușe în gură. Lupta a continuat cu multă îndîrjire, în timp ce generalul Duhamel, aflat în clădirea Consulatului rus, păzit de 1 000 turci, a așteptat cu nerăbdare sosirea unor trupe rusești în ajutor. La 27 septembrie, generalul Lüders a intrat cu trupele în Valahia și a dat o proclamație în care a subliniat că împăratul Rusiei, de acord *cu sultanul*, a luat hotărîrea să restabilească ordinea și să instituie un guvern legitim — de aceea trupele rusești, împreună cu cele turcești, au ocupat țara.

Fuad Effendi a reținut prin șiretenie pe membrii conducerii țării, conducere care fusese aprobată de sultan".

Insistînd asupra evenimentelor din Dealul Spirii, același ziar din 28 octombrie preciza: „Din cauza revoltei din Valahia, turcii s-au raliat acum politicii rusești. La 25 septembrie au intrat în București și au provocat acolo o adevărată baie de sînge. O armată alcătuită din țărani a fost încercuită de turci. Membrii delegației care a fost trimisă la turci au fost luați prizonieri. La asaltul cazărmii au căzut circa 200 de oameni, printre alții și un pașă turc. În cele din urmă, turcii au instituit o regență (caimacam) alcătuită din generalul rus Duhamel, comisarul turc Fuad Effendi și candidatul la demnitatea de prinț, Constantin Cantacuzino".

În sfîrșit, o notă apărută la 6 noiembrie 1848, în Christiania Posten *își informa cititorii că* „fruntași ai mișcării liberale din Valahia au plecat la Frankfurt spre a face apel la intervenția națiunii germane. Trei dintre acești fruntași și anume, Eliad, Golescu și Filipescu, au fost [reținuți] într-o închisoare turcească, dar, potrivit unei bine venite practici turcești, ce se caracterizează printr-o oarecare toleranță, toți trei, împreună cu păzitorii lor, au putut fugi în Transilvania".

Eugen GLÜCK

(Traducerea textelor din limba norvegiană: Valer MUNTEANU)

precum și la Iași, unde își avea reședința superiorul său, consulul general von Richthofen.

Ultimul raport al lui König este datat 28 septembrie/10 octombrie, cînd, prin intervenția trupelor otomane și țariste, revoluția în București și împrejurimi fusese înăbușită. Referindu-se la modul în care se petrecuse acest fapt, König menționa doar că „nu s-au comis noi excese din partea trupelor turcești", în afara, se înțelege, celor din Dealul Spirii, din ziua de 13/25 septembrie. El îl ridiculizează pe mitropolitul Neofit, cel care în răstimpul de la 11/23 iunie și pînă în acel moment depusese nu mai puțin de cinci jurăminte ba în favoarea, ba împotriva revoluției, iar la 6/18 septembrie rostise afurisenia Regulamentului organic, pentru ca, tot el, îndată după intrarea otomanilor în Capitală, să și-o retragă.

La data cînd își redacta König ultimul raport, revoluția continua în Oltenia, unde se afla oastea condusă de generalul Magheru, care respinsese orice ofertă de tratative cu Fuad. Trupele țariste intraseră și ele în țară, generalul lor comandant, Lüders, fiind așteptat să sosească la București. Fuad Effendi făcuse o declarație în sensul că intrarea trupelor țariste nu mai era necesară, deoarece vechiul regim fusese restabilit, ceea ce, pentru König, părea să indice o înăsprire a relațiilor dintre cele două puteri; cu toate acestea, comisarul otoman evitase să înainteze un protest oficial împotriva intervenției țariste.

După cum se poate constata, rapoartele reușesc să creioneze o cronică destul de amănunțită și exactă a desfășurării revoluției în Țara Românească, cu unele accente care întregesc imaginea pe care o avem despre însemnătatea ei europeană. ■

Camil MUREȘANU,
Hilde MUREȘANU

Români pe baricadele solidarităţii

D. IVĂNESCU

Cunoaşterea legăturilor dintre revoluţionarii români şi cei din apusul Europei, îndeosebi din Franţa, Italia, Austria şi Germania a suscitat un interes constant din partea istoriografiei române. Investigaţii întreprinse în arhive de peste hotare au dus la depistarea a numeroase ştiri şi informaţii despre prezenţa românilor pe baricadele Parisului, despre participarea unor tineri români la revoluţia vieneză ş.a.

Documentelor existente li se adaugă un grupaj de scrisori trimise din Berlin în martie 1848 şi intrate de curînd în fondurile Arhivelor Statului din Iaşi. Ele ne reţin atenţia, pe de o parte, prin faptul că fac o descriere a evenimentelor revoluţionare petrecute la Berlin în primăvara anului 1848, văzute de un român şi, pe de altă parte — element necunoscut istoriografiei noastre pînă acum —, prin faptul că ilustrează prezenţa unor studenţi români la acţiunile revoluţionare berlineze.

Scrisorile pe care le aducem în discuţie au fost trimise de Alexandru Bizay marelui moşier moldovean Constantin Balş, al cărui administrator şi secretar era şi în care calitate se şi afla la Berlin, în vederea rezolvării unor chestiuni comerciale.

Cerinţele poporului

Constantin Balş, „proprietar a 68 000 fălci de moşie", cum îi plăcea să adauge cu emfază la numele său, s-a aflat, în anii 1832-1835, la Viena, pentru studii. Aici l-a cunoscut pe Constantin Hurmuzaki[1], unul dintre cei mai distinşi studenţi ai Facultăţii de drept din capitala Austriei, de care îl va lega, pînă la moarte, o strînsă prietenie. La întoarcerea în ţară, Balş l-a convins pe strălucitul jurist să vină la Dumbrăveni, ca împuternicit al său pentru rezolvarea tuturor afacerilor şi în special a administrării moşiilor din Moldova. La Dumbrăveni, se afla atunci şi Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu, mai întîi ca vătaf, apoi vechil al moşiei. Pe marele domeniu al lui Balş se găsea şi Al. Bizay, despre care C. Hurmuzaki afirmă că „în curgere de mai mulţi ani s-au întrebuinţat la cumpărarea şi desfacerea a tot felul de vite şi cunoaşte acest ram de comerţ cu desăvîrşire". Aceasta explică şi prezenţa sa, în martie 1848, la Berlin, cu un număr mare de cai pentru vînzare.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

Dar să revenim la scrisorile lui Alexandru Bizay, pe care acesta le-a trimis lui Constantin Balş, deşi nu-i exclus ca destinatarul să fie C. Hurmuzaki, dată fiind situaţia sa privilegiată pe domeniul lui Balş, cît şi faptul că proprietarul moşiei nu se afla în martie 1848 într-o prea bună stare a sănătăţii care să-i permită o susţinută corespondenţă. În prima dintre scrisori, purtînd data de 8 martie 1848, Al. Bizay îşi informează destinatarul despre efectul pe care reuşita revoluţiei franceze l-a avut în Germania şi revoltele care au cuprins ducatele Baden şi Hessen, ca şi oraşele Hamburg, Leipzig, Mainz, Koblenz şi Köln. În aceste locuri, răsculaţii, scrie el, „au cerut sufragiul universal, în oraşe şi sate, libertatea absolută a cuvîntului şi a presei, desfiinţarea armatei şi înarmarea poporului, alegerea unor conducători de către popor, libertatea de întrunire, protecţia muncii şi garantarea drepturilor omului, educaţia completă a tuturor copiilor". Tot din această primă scrisoare aflăm că Neuchâtel, cantonul elveţian care se afla în graniţele Prusiei, s-a eliberat, iar guvernatorul şi funcţionarii prusieni au fost alungaţi. La Ems, trupele se aflau în stare de mobilizare, în Karlsruhe şi în Hessen se proclamase libertatea presei. În acele zile, printre revoluţionarii germani circula zvonul că Republica Franceză a fost recunoscută de către Anglia, Belgia, guvernul nord-american şi papalitate.

Pe Tiergarten, în faţa „Porţii brandenburge"

Iată, într-o altă scrisoare, cîteva amănunte interesante privind izbucnirea revoluţiei la Berlin. La 11 martie, 15 000-20 000 oameni „provenind din diferite clase, jurişti, artişti, cetăţeni distinşi şi muncitori de rînd" s-au adunat pe Tiergarten, în faţa „Porţii brandenburge". Liderii mişcării au cerut aplicarea programei revoluţionare şi înfiinţarea unui parlament german. O nouă întrunire a revoluţionarilor — relata Bizay — ar fi fost împrăştiată de armată, care a intrat în Berlin, în seara zilei de 12 martie 1848. Trei escadroane de cavalerie şi un batalion de infanterie s-au răfuit

cu poporul, ucigînd şi maltratînd. Cu toate acestea, revoluţia s-a extins, cuprinzînd Bavaria, Hessa şi Saxonia. În Berlin, cu toate că armata intervenise brutal, poporul — arată Bizay — a pus mîna, încet-încet, pe oraş.

La 17 martie 1848 — îngrijorat de situaţia oamenilor aflaţi cu el şi de animalele pe care trebuia să le vîndă — Bizay, într-o nouă scrisoare trimisă la Dumbrăveni, îşi avertiza destinatarul asupra stării de incertitudine existentă la Berlin. Faptul că regele, deşi primise propunerile revoluţionarilor, n-a încercat o soluţionare a lor, a determinat populaţia berlineză să se pregătească din nou pentru luptă.

Foarte multe date se găsesc în misiva din 21 martie, scrisoarea fiind în fapt o amplă descriere a momentului pe care autorul ei îl considera ca început al adevăratei revoluţii. Prezenţa în capitala Germaniei a 35 000 ostaşi aduşi de rege i-au creat acestuia din urmă falsa impresie că devenise stăpîn pe situaţie, motiv pentru care a respins propunerile delegaţiei venită la el în ziua de 18 martie. Aceste propuneri conţineau de fapt dezideratele revoluţiei: libertatea cuvîntului şi a presei, înlăturarea guvernului existent, o constituţie liberală, reducerea armatei şi înfiinţarea unei gărzi naţionale, egalitatea cultelor etc. Refuzul regal — se deduce din scrisoarea lui Bizay — a produs în rîndul maselor nu numai indignare, ci şi hotărîrea de a obţine drepturile cerute pe calea armelor. Imediat s-au înălţat baricade şi lupta a început.

Dar, să dăm cuvîntul martorului ocular: „La 4 după amiază a început revoluţia. Cetăţenii nu erau pregătiţi pentru această ocazie, duceau lipsă de muniţii. Şi-au încărcat armele, aşteptînd armata cu gloanţe. Armata s-a răsfirat în grupuri pe străzi şi de ambele părţi au început rafale groaznice de împuşcături. Cetăţenii au cedat locurile alergînd spre locuinţele lor. Soldaţii îi urmăreau. Cetăţenii trăgeau din ferestre asupra soldaţilor. Aceştia au reuşit să pătrundă în multe case...

Asupra baricadelor şi a poporului s-a tras cu tunurile. Era groaznic. Am auzit în toate cartierele împuşcături, clopote de alarmă, tobe, strigăte jalnice. Cetăţenii au fost arestaţi şi ucişi. Măceluri sîngeroase au avut loc. Această gălăgie am auzit-o întruna, pînă la miezul nopţii. La miezul nopţii s-a liniştit puţin situaţia. Armata se şi vedea învingătoare. Dar dintr-o dată au apărut studenţii înarmaţi, aducînd rezerve de muniţii, incitînd poporul. Studenţii au preluat conducerea, au cucerit cîteva străzi, s-au baricadat din nou. Acum soldaţii au fost respinşi de popor, generalul Mölendorf a fost arestat şi dezarmat".

A doua zi, 19 martie 1848, la orele 13, pe străzile Berlinului s-a afişat lista noilor miniştri, două ceasuri mai tîrziu porţile Arsenalului au fost deschise, pentru a se distribui arme poporului. De la ora 17, la Palatul regal santinelele au fost înlocuite de către cetăţeni înarmaţi, după ce cu numai jumătate de ceas mai devreme toate posturile de gardă se aflau în mîna poporului. La tot pasul puteai întîlni cetăţeni şi studenţi purtînd emblema tricoloră a revoluţiei germane. Datorită presiunii exercitată de popor, regele s-a văzut obligat să elibereze 93 patrioţi polonezi aflaţi în închisoarea oraşului (Polonia, era, după cum se ştie, împărţită între cele trei mari imperii, iar patrioţii polonezi desfăşurau o intensă activitate revoluţionară de eliberare). Succesele obţinute la Berlin au încurajat şi pe ţărani. Aceştia nu mai voiau să facă clacă, se răsculau, incendiau castelele şi alungau pe juncheri.

Cea mai interesantă este însă ultima scrisoare trimisă de Bizay, la 31 martie. În Berlin era linişte, la acea dată armata fiind evacuată din oraş, iar pe castelul regal se aflau arborate drapelele tricolore; poporul începuse să se obişnuiască cu ideea că regele va accepta programul revoluţionar. Ordinea era asigurată, scria Bizay, de „burghezii şi studenţii care efectuează acum un serviciu armat; *printre studenţi se află şi mulţi studioşi din Moldova* [s.n.]".

Ultima parte a frazei nu lasă nici un dubiu asupra prezenţei românilor şi pe baricadele revoluţiei germane. Chiar dacă autorul nu-i nominalizează, nu avem, nici un motiv să-i contestăm afirmaţia. Desigur, e interesant de aflat cine erau acei studenţi plecaţi din Moldova, care au optat pentru idealurile revoluţiei. Din lista studenţilor români în străinătate, publicată de D.C. Amzar ca anexă la studiul *Studenţi români în străinătate* (*Cercetări literare*, 1940, pp. 221-223) aflăm că, în martie 1848, la Berlin, se aflau trei fraţi Greceanu, doi dintre ei — Alexandru şi Scarlat — făcînd studii de medicină şi unul — Telemac — de filosofie. Se mai aflau la Berlin Constantin Cazimir, student la medicină şi un anume Jean Martin, plecat din Iaşi. Nu este exclus, de asemenea, ca la Berlin să fi ajuns, în timpul revoluţiei, şi unii tineri români care studiau în alte centre universitare germane. Oprindu-ne însă la cei amintiţi mai sus, despre care ştim în mod cert că se aflau la Berlin în martie 1848, vom observa că cei trei fraţi Greceanu ca şi Constantin Cazimir s-au afirmat, în anii ce au urmat, ca fervenţi luptători pentru unire şi cauza naţională, ceea ce îi situează — ipotetic — şi în anul 1848 în rîndul luptătorilor cu convingeri democrat-revoluţionare. Participarea lor la revoluţia berlineză este perfect justificată din punctul de vedere al evoluţiei lor politice ulterioare.

Scrisorile lui Alexandru Bizay oferă cercetătorului revoluţiei europene de la 1848 şi alte date interesante în afara celor subliniate de noi. Desigur, el n-a înţeles, întotdeauna, cu exactitate semnificaţia evenimentelor la care a fost martor ocular; mărturiile pe care le-a lăsat sînt însă, în egală măsură, preţioase documente atît despre revoluţia germană de la 1848 cît şi despre contribuţia românilor la desfăşurarea ei. ■

Oameni ai revoluţiei de la 1848

ION HELIADE RĂDULESCU (II)

Dr. MIRCEA ANGHELESCU

În primăvara anului 1848, integrarea lui Ion Heliade Rădulescu în mişcarea revoluţionară a devenit fapt împlinit. De altfel, popularitatea sa, prestigiul de care se bucura, îndeosebi în rîndul păturilor de mici meseriaşi şi negustori ai Capitalei, determinase pe membrii grupului revoluţionar de la Paris (Bălcescu, Ion Ghica, fraţii Goleşti) să încerce să-l cîştige pentru cauza revoluţiei încă înainte de 1848. În discursul rostit la Biblioteca română de la Paris, cu ocazia Anului nou 1847, Bălcescu, elogiind operele cu aluzii politice, s-a referit şi la scrierile satirice ale lui Heliade împotriva lui Bibescu vodă, iar Dumitru Brătianu, într-un alt discurs, a subliniat admiraţia pe care i-o inspirau poeziile naţionale ale lui Cârlova, Alexandrescu, Alecsandri, Negruzzi, precum şi „frumoasa şi docta varietate a scrierilor lui Eliad".

Un Lamartine al României

Iniţierea lui Heliade în tainele mişcării s-a realizat prin intermediul lui Ştefan Golescu, fiul mai mare al lui Dinicu Golescu, fostul colaborator al lui Heliade în cad ul Societăţii literare din anul 1827. Heliade intenţiona să întemeieze o „bibliotecă universală" de traduceri; Ştefan Golescu i-a scris, oferindu-i o subscripţie substanţială; Heliade a răspuns printr-o scrisoare emoţionantă, în care vorbea despre „religioasa veneraţie" pe care o avea pentru familia Goleştilor şi de datoria morală faţă de fostul său colaborator, inspiratorul „în cele ce a făcut Eliade pînă acum". A urmat o întrevedere, în cursul căreia Golescu i-a destăinuit, se pare, planurile revoluţionarilor de la Paris. Faptul se deduce dintr-o scrisoare a lui Alexandru G. Golescu (Arăpilă) către Ştefan Golescu, în care îi scria că „noi [tinerii de la Paris] aderăm deplin la măsura de care ne vorbeşti, de a chema pe Eliade în sînul Societăţii noastre literare [ca aproape toate societăţile secrete cu scop revoluţionar din acea vreme şi societatea întemeiată de tinerii români de la Paris se intitula literară]".

Dar ideea revoluţiei nu aparţinea în exclusivitate tinerilor aflaţi la studii, la Paris. Un puternic nucleu revoluţionar exista şi în ţară, avîndu-i în frunte pe Heliade, Tell, Gh. Magheru, preotul Radu Şapcă, Nicolae Pleşoianu ş.a. Încă în luna martie 1848, ei preconizaseră un plan de acţiune. Într-o scrisoare a lui Magheru din 14 august 1848 se consemnează: „La 9 iunie trecut, *în urma înţelegerii şi a hotărîrii făcute mai înainte cu două luni şi jumătate* [deci pe la sfîrşitul lunii martie — *n.a.*] între subsemnatul cu dd. [domnii] Eliade, Tell, Pleşoianu, pe pămîntul districtului Romanaţi ne-am decis cu viaţa noastră, pentru sprijinirea a 21 de articole din constituţia poporului român, atunci pentru întîiaşi dată declarată pe pămîntul României". Această înţelegere explică şi decizia membrilor grupului din ţară de a participa numai *împreună* la mişcare. Cînd tinerii revoluţionari de la Paris au încercat să obţină acordul lui Pleşoianu, acesta şi-a condiţionat participarea de adeziunea lui Tell, care, la rîndul său, s-a angajat să obţină colaborarea lui Heliade „El [Tell] — îi scria I. Ghica lui Nicolae Bălcescu — zice că nădăjduieşte să poată trage pe Magheru, care îi este prieten şi că pentru aceea va porni îndată ca să întîlnească pe Magheru şi pe Pleşoianu, iar lor le zise că, mergînd la Bucureşti, să caute să unească într-o coaliţie toate partidele pentru mişcare şi, mai ales, a împăca pe Eliade cu tinerimea", deoarece acesta „este popular şi că poate fi de folos şi că va fi măgulit de nădejdea că, aruncîndu-se în revoluţie, va juca o rolă ca a lui Lamartine[1]".

Atunci cînd comitetul revoluţionar, constituit pentru organizarea şi coordonarea acţiunilor, s-a reunit la Bucu-

[1] Alphonse de Lamartine (1790-1869), poet şi om politic francez, cu rol important în revoluţia franceză de la 1848. A fost ministru de externe în Guvernul Provizoriu francez. Pe plan politic, a evoluat de la o poziţie legitimistă spre un liberalism moderat.

rești, cu puțin înaintea izbucnirii revoluției, Heliade avea „deja pregătite" — după propria-i mărturisire — „proclamația și bazele constituției". Tot lui i-a revenit și sarcina, extrem de importantă, a tipăririi și difuzării Proclamației alcătuite de revoluționari: „Cum se tipărea 25 de bucăți — îi scria el, mai tîrziu, soției sale — le strîngeam sul, ca să se scoată [în mare taină] de sub acopărămîntul tipografiei".

Heliade a fost și cel dintîi care, în Adunarea de la Islaz, dînd citire acestei proclamații, a vestit declanșarea revoluției în Muntenia. Cum se știe, sub presiunea evenimentelor, comitetul revoluționar a decis ca revoluția să înceapă la 9 iunie 1848, nu în Capitală, unde forțele de ordine ale domnitorului Gheorghe Bibescu puteau zădărnici acțiunea, ci în provincie, acolo unde era asigurat și concursul armatei. Tell, Ștefan Golescu și Heliade au fost desemnați să ridice populația din județul Romanați, Nicolae Bălcescu urma să se ducă în județul Prahova, iar Constantin Bălcescu în Vîlcea. Duminică seara, în ziua de 6 iunie, în trăsura lui C.A. Rosetti, I. Heliade Rădulescu și Ștefan Golescu porneau spre Islaz. Era și timpul. În aceeași noapte, domnitorul Gh. Bibescu ordonase noi arestări: Rosetti și I. Voinescu II; N. Golescu — vizat și el — s-a refugiat la consulul britanic Colquhoun, iar I.C. Brătianu a trebuit să se deghizeze pentru a nu fi recunoscut. Măsurile lui Bibescu erau însă tardive. Evoluția evenimentelor nu mai putea fi oprită. Revoluția începuse!

„Dreptul suveran al poporului"

Din „memoriile" lui Heliade deținem cea mai exactă descriere a adunării de la Islaz: „Miercuri dimineața, 9 iunie 1848, piața satului Islaz era plină cu săteni. Compania a cincea a Regimentului I era prezentă, în mare ținută. Se mai observau subadministratorul cu dorobanții săi, o mulțime de negustori, de arendași și de marinari care veniseră împinși de curiozitate".

După ceremonia liturgică, ținută de Popa Șapcă, Heliade a citit proclamația și programul revoluționar date „în numele poporului român": „Fraților români! Timpul mîntuirii

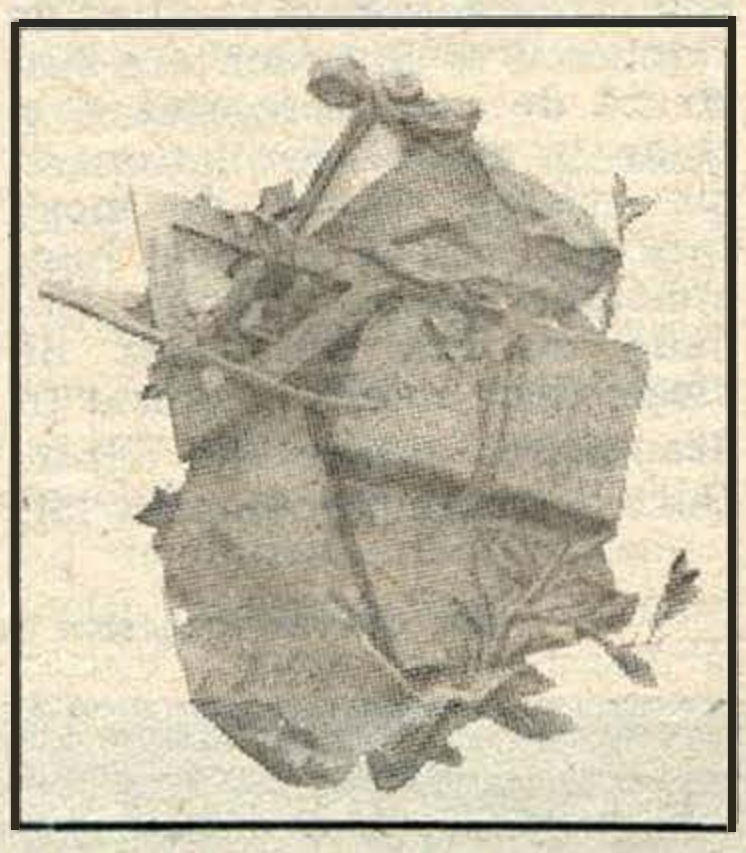

Pe soclul statuii lui Ion Heliade Rădulescu ridicată în semn de prețuire publică în Piața Universității din Capitală se află incrustată această stemă

noastre a venit, poporul român se deșteaptă... și își cunoaște dreptul său suveran". În continuare, a fost ales Guvernul Provizoriu (alcătuit din Popa Șapcă, Heliade, Cristian Tell, Ștefan Golescu, Nicolae Pleșoianu și Gheorghe Magheru), revoluționarii îndreptîndu-se spre Caracal, iar de aici la Craiova, unde administratorul orașului, Ion Bibescu, fratele domnitorului, a încercat să interzică pătrunderea revoluționarilor în oraș. Locuitorii Craiovei, în frunte cu profesorul Ion Maiorescu, l-au obligat să fugă din orașul în care membrii Guvernului Provizoriu și-au făcut o triumfală intrare. Tot la Craiova s-a primit și vestea că domnitorul semnase Constituția și recunoscuse un guvern provizoriu cu N. Golescu la interne, Șt. Golescu la justiție, Magheru la finanțe, Heliade la culte și instrucțiunea publică, N. Bălcescu secretar de stat (ministru de externe), C.A. Rosetti, prefect de poliție.

Speriat de evoluția evenimentelor, ca și de o posibilă intervenție țaristă (Kotzebue, consulul Rusiei în Țara Românească îi trimisese, în ziua de 12 iunie, o adresă oficială în care aprecia toate schimbările drept „o flagrantă contravenție la dispozițiile Regulamentului organic"), la 14 iunie Bibescu a abdicat, refugiindu-se la Brașov. Guvernul Provizoriu prevăzuse, se pare, o asemenea situație, căci încă la Craiova fiind, Heliade declarase că „noi nu-l mai voiam domn și am instituit un alt guvernămînt". La 17 iunie, grupul de revoluționari din Craiova și-a făcut intrarea în București, fiind întîmpinat de o mulțime entuziastă: „s-au primit cu cea mai mare paradă, la marginea Capitalei și s-au adus în triumf la palatul cel vechi. D. Eliade au făcut un cuvînt foarte frumos cu prilejul acestii serbări", consemna evenimentul Zaharia Carcalechi în *Vestitorul românesc*.

Perioada de trei luni ce s-a scurs între izbucnirea revoluției și înăbușirea ei de către trupele otomane a marcat apogeul activității politice a lui Heliade. În acest scurt interval, prins de vîltoarea evenimentelor care se succedau cu amețitoare repeziciune, chemat să participe direct la hotărîrea destinelor țării, asupra cărora meditase și scrisese vreme de douăzeci de ani, Heliade a dat întreaga măsură a abilității sale, dezvăluindu-și, totodată, liniile principale ale programului său reformist. Talentul său oratoric, prestanța și marea influență de care se bucura în rîndul păturilor mijlocii ale populației Capitalei au făcut ca Heliade să dobîndească o popularitate neegalată de un alt conducător revoluționar de la 1848 în rîndul maselor populare, care l-au aclamat efectiv ca pe un domn, văzînd în el un conducător, așa cum văzuseră și în Tudor Vladimirescu cu un sfert de veac mai înainte. Rolul deosebit jucat de Heliade în cadrul Guvernului Provizoriu a fost însă subliniat și de factori politici avizați, cum erau de pildă König, reprezentantul Prusiei la Bucu-

reşti, Colquhoun, consulul britanic în Ţara Românească sau istoricul francez A. Ubicini, sosit şi el în Bucureşti la scurt timp după debutul evenimentelor revoluţionare.

Poziţia proeminentă a lui Heliade în cadrul Guvernului Provizoriu a avut însă şi un revers negativ: multe din neîmplinirile revoluţiei au fost puse — după încheierea evenimentelor — în sarcina politicii sale moderate şi a influenţei pe care el ar fi exercitat-o asupra celorlalţi membri ai guvernului. Judecate prin prisma evoluţiei ulterioare a evenimentelor, reproşurile ar părea îndreptăţite. Într-adevăr, Heliade era adeptul unei linii moderate, de compromis, pe care el însuşi a explicat-o în eseul său, sugestiv intitulat *Echilibru între antiteze*. În practică însă, atitudinea moderată adoptată de Heliade trebuie raportată la momentul politic pe care îl trăia Ţara Românească în anul 1848 şi la sarcinile prioritare ce se ridicau în faţa societăţii româneşti în acea etapă a revoluţiei. După eşuarea complotului contrarevoluţionar al ofiţerilor Odobescu şi Solomon, guvernul a trecut la înfăptuirea majorităţii „punctelor" anunţate la Islaz: eliberarea robilor ţigani, desfiinţarea umilitoarei pedepse corporale, organizarea şi înzestrarea armatei, organizarea sistemului de comisari de propagandă în judeţe, cu sarcina de a face pe locuitori „să se pătrunză de drepturile cele nouă şi de datoriile lor". Cel mai important punct al Proclamaţiei de la Islaz — reglementarea raporturilor dintre proprietari şi clăcaşi şi împroprietărirea ţăranilor — a rămas însă nerezolvat. La 19 iunie 1848 — la sugestia lui Heliade — Guvernul Provizoriu a dat o declaraţie prin care amîna o decizie asupra chestiunii agrare pînă după sfîrşitul muncilor agricole de vară, decizie care — s-a apreciat ulterior — a lipsit revoluţia tocmai de sprijinul social cel mai important, acela al ţărănimii.

Îmbrăcat în mantie albă

În realitate, problema era mult mai complexă: încă din primele zile după declanşarea revoluţiei, marii proprietari au fost ostili cu deosebire acestui punct din programul revoluţionar, care prevedea împroprietărirea clăcaşilor. Lovitura contrarevoluţionară condusă de Odobescu şi Solomon era susţinută de marii proprietari şi chiar în rîndul revoluţionarilor existau stăpîni de moşii care nu vedeau cu ochi buni aplicarea acestei reforme. Heliade nu era proprietar de moşii, deci nu era interesat în neaplicarea proiectului agrar. Dacă a susţinut amînarea lui, aceasta s-a datorat dorinţei sale de a nu lăsa să se ascută o confruntare internă, care putea fi exploatată de imperiile ţarist şi otoman, pentru a-şi justifica intervenţia. Atitudinea moderată a lui Heliade izvora deci din dorinţa acestuia (dar şi a altor membri ai Guvernului Provizoriu), de a nu oferi un pretext de intervenţie forţelor ţariste sau otomane. Într-adevăr, prin actul de abdicare, Gheorghe Bibescu dăduse un caracter legal Guvernului Provizoriu — căruia îi lăsa conducerea treburilor ţării — şi, implicit, revoluţiei. Atîta timp cît acest guvern nu încălca formal vreuna din prerogativele sale, armata ţaristă sau otomană nu aveau pre-

Ion Heliade Rădulescu cu mult discutata mantie albă

texte oficiale de intervenţie. Un conflict deschis cu marii proprietari putea constitui însă un astfel de motiv. Această părere era împărtăşită şi de unii observatori externi, bine informaţi. Astfel, ambasadorul francez la Poartă, generalul Aupick, trimitea la 19 iunie consulului francez la Bucureşti, Hary, sfaturi foarte limpezi privitoare la *„necesitatea de a-şi folosi influenţa... pentru a obţine ca reforma pe care oamenii plasaţi în fruntea partidului liberal voiau să o înfăptuiască în Valahia, să păstreze deplina aparenţă a unei chestiuni interne* [s.n.] Valahii... trebuie să vegheze cu extremă vigilenţă ca nici un act de adversitate sau ostilitate directă... să nu poată servi ca pretext pentru o ocupare imediată a Valahiei".

Desfăşurarea evenimentelor în primele luni ale revoluţiei părea să justifice moderaţia lui Heliade. În misiunea întreprinsă în Ţara Românească, comisarul otoman Suleiman paşa a cerut abolirea măsurilor luate pînă atunci de Guvernul Provizoriu şi înlocuirea lui printr-un caimacam (locţiitor de domn). Printr-un subterfugiu formal — aşa cum va fi utilizat şi în alegerea lui Cuza, peste unsprezece ani — mulţimea a ales însă o căimăcămie... colectivă, alcătuită din şase membri ai fostului Guvern Provizoriu! Reprezentantul Porţii a respins această stratagemă, dar, văzînd în ea o afirmare a voinţei populare, a acceptat în cele din urmă o „locotenenţă domnească", compusă din trei persoane (Heliade, Nicolae Golescu şi Cristian Tell), pe care a primit-o în vizită protocolară. Cu acest prilej, Heliade a venit îmbrăcat în mantie albă („simbolul inocenţei" — va scrie el în *Amintirile* sale — căci „haina albastră, în Muntenia, înseamnă om de oraş; haina albă, om de la ţară. Ca ales al ţării, Heliade crezu [în *Amintiri*, el folosea stilul impersonal] de cuviinţă să îmbrace haina Poporului"). Mulţi dintre contemporani au văzut însă în acest gest o expresie a visurilor sale de mărire, chiar a intenţiei de a ajunge domn.

Moderaţia lui Heliade a căpătat însă accente exagerate la începutul lunii septembrie, atunci cînd atitudinea noului comisar otoman, Fuad paşa, arăta clar că otomanii nu mai sînt dispuşi la nici un fel de compromis cu revoluţionarii. Cînd populaţia Capitalei a aflat intenţia Porţii de a reintroduce prevederile Regulamentului Organic, mulţimea — într-un acces spontan de revoltă — a dat foc originalului documentului şi *Arhondologiei*. Heliade, însă — cum rezultă chiar din *Amintirile* sale — nu a înţeles gestul, opunîndu-se, de teamă că poporul va pierde astfel „fructul moderaţiei sale", continuînd să creadă pînă în ultima clipă într-o conciliere ce nu mai era posibilă.

Înfrîngerea revoluţiei paşoptiste nu trebuie însă aruncată asupra nici unuia dintre conducătorii ei. Ea s-a datorat datelor obiective ale istoriei, care au determinat eşecul tuturor celorlalte mişcări revoluţionare europene ale anului 1848: de la Paris, Berlin, Milano, Viena şi din celelalte locuri; peste tot, guvernele autoritare au înăbuşit revoluţiile.

„Voi să intru în patria mea ca supus român"

Pornit în exil, ca mulţi dintre participanţii la revoluţia română, Ion Heliade Rădulescu a nutrit credinţa că Franţa şi, în general, Apusul Europei vor găsi înţelegere pentru cauza dreaptă a României şi a revoluţiei. A fost însă repede dezamăgit de atmosfera din capitala Franţei, mai cu seamă că şi între fruntaşii revoluţionari români au apărut o serie de disensiuni, care au degenerat în reproşuri şi acuzaţii privind căile şi metodele adoptate. După un drum la Istanbul (în Imperiul otoman, la Brusa, se aflau numeroşi alţi participanţi la revoluţie, surghiuniţi de otomani) — unde nu i s-a îngăduit nici măcar să coboare de pe vapor — s-a reîntors la Paris, unde a început o susţinută activitate scriitoricească, de popularizare a ţării şi idealurilor revoluţiei române. Într-o scrisoare către prietenii exilaţi la Brusa, îi anunţa că a terminat „o broşură în care arăt continuarea ţării de la Radu Negru pînă la Mihai [Viteazul], drepturile şi destinele ei", precizînd „cauzele care au făcut pe români a face mişcarea, şi, în fine, preparaţia mişcării". În acei ani a redactat lucrarea *Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie, nouveaux documents sur la situation européenne*, în care prezenta evoluţia ţării de la cucerirea Daciei, de către romani, pînă în 1828 şi dezvolta teoria sa referitoare la interesele externe, care au făcut din Principate, încă de la sfîrşitul sec. XVIII, un teren de întîlnire şi concurenţă a marilor puteri învecinate.

În 1857, în vremea în care Divanurile ad-hoc dezbăteau soarta viitoare a Principatelor, a vrut să se întoarcă în ţară. Solicita însă caimacamului Ţării Româneşti, Alexandru Dimitrie Ghica, un paşaport special, fără a i se mai pune viza Porţii suzerane, întrucît, scria Heliade, nu recunoştea dreptul acesteia „de a da voie guvernului ţării mele spre a-mi da permisie să intru în patria mea... Eu, unul, nu voi să intru în patria mea decît ca supus român". Neîndeplinindu-i-se cererea, a revenit în ţară abia la începutul anului 1859, după înfăptuirea Unirii Principatelor. A

participat la alegerile din cele două Principate, candidînd în orașul său natal, Tîrgoviște. Inițial a cîștigat alegerile dar faptul că nu fusese înscris pe listele electorale a determinat anularea votului. A obținut, din nou, șase voturi, ca și Cezar Bolliac, a cărui alegere a fost validată de Adunare, ceea ce l-a nemulțumit pe Heliade, care-a văzut în această preferință o persecuție. Mai ales că izbucniseră și vechi animozități și reproșuri cu C.A. Rosetti și I. Ghica.

Recunoașterile și aprecierile elogioase pentru strălucita activitate din anii tinereții și maturității au fost, în această perioadă, sporadice. La propunerea lui Gh. Costaforu („Dl. Eliad — motiva acesta — nu cere nimic, nu s-a adresat la nimeni și nici nu are cea mai mică cunoștință despre această propunere"), Camera Deputaților i-a acordat o pensie, în chip de recunoaștere pentru „omul care a lucrat 35 ani necontenit pentru țara lui, care a creat pînă chiar alfabetul român [se referea la eforturile acestuia de introducere a alfabetului latin în locul celui chirilic]". În 1866, Locotenența domnească, instituită după abdicarea lui Alexandru Ioan Cuza, i-a mai acordat o pensie de 20 000 lei anual care rezolva problemele materiale ale scriitorului și omului politic. Heliade năzuia însă, cu deosebire, la recompense morale. Și acestea nu au întîrziat. În 1866 s-a constituit, cum se știe, Societatea Academică Română[1], care a început să activeze efectiv în anul următor, cînd s-a hotărît și completarea locurilor vacante, prin numiri făcute de domnitor. La propunerea lui Dumitru Brătianu (cel care încă cu două decenii mai înainte își exprimase „adorația" pentru versurile sale), prin decretul domnesc din 2 februarie 1867, Heliade a fost numit membru al Societății Academice, devenind, totodată, și întîiul președinte al înaltului for științific și cultural.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1986.

Onorurile îl asaltau, căci în 1869 a fost ales și președinte al Societății Ateneul român, apoi și președinte al „secțiunii centrale" (din București) a Societății pentru învățătura poporului român, patronată de Ateneu.

Heliade își vedea astfel răsplătite marile merite culturale. Din păcate, firea sa vanitoasă i-a mai rezervat o lovitură. În urma reizbucnirii unor vechi animozități cu colegii de generație, în toamna anului 1869 și-a dat demisia atît de la conducerea Societății Academice, cît și din aceea a Ateneului. Sconta pe refuzul acestor foruri de a-i accepta demisia, dar aceasta i-a fost primită. Bătrîn, bolnav și înconjurat de indiferență în ultimii trei ani, s-a stins din viață, în sărăcie, în 1872. La moartea sa, Hasdeu, care vedea în Heliade pe omul providențial al generației sale, care a deschis drumul culturii noastre moderne, a rostit un memorabil discurs. „Ion Heliade Rădulescu — spunea el — a învins toate, căci a făcut toate: de la abecedar, pînă la filosofie, de la tipografie pînă la teatru, de la gazetă pînă la epopee! Nu este aproape nici o ramură a cunoștințelor umane în care să nu fi înfipt vîrful condeiului!" Șapte ani mai tîrziu, la propunerea aceluiași Hasdeu și a lui Alexandru Odobescu, Academia va institui un premiu acordat „celei mai bune disertațiuni în care se va studia activitatea literară și pedagogică a lui Heliade Rădulescu", iar peste alți doi ani (1881), s-a inaugurat statuia din Piața Universității: „Academia Română — spunea cu acest prilej istoricul Vasile Maniu — va înregistra cu legitimă mîndrie, această însuflețire națională în analele propriei sale vieți, la ale cărei începuturi și destinuri a lucrat ca președinte și ca un puternic factor bărbatul generațiunii noastre și al viitoarelor generațiuni". ■

Filme documentare consacrate Columnei în premieră mondială la București

O ilustrare a interesului deosebit pentru unul din monumentele devenite o adevărată emblemă a Romei o constituie și prezentarea, prin grija Consiliului Culturii și Educației Socialiste, în fața specialiștilor, la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România — în prezența ambasadorului Italiei la București, Sergio Cattani — a două telefilme documentare realizate de curînd de Radioteleviziunea italiană (R.A.I.), și consacrate eforturilor depuse de specialiștii italieni pentru conservarea Columnei traiane și a altora din „Cetatea eternă". Prilej nimerit pentru o întîlnire cu dr. arhitect Gianglacomo Martines, din cadrul Superintendenței pentru arheologie a Romei (vezi Magazin istoric, nr. 5/1988), unul dintre cei mai avizați specialiști asupra monumentelor vechi.

— Cum s-a născut ideea unor filme documentare dedicate Columnei?

— Nimic mai firesc. Columna traiană reprezintă, ea însăși, cum s-a mai spus, una din cele mai sugestive și plastice relatări, prin intermediul imaginilor, a dîrzeniei luptelor dintre daci și romani și, totodată, a apariției unui nou popor la Dunăre, poporul român, singurul popor neolatin din această parte a continentului. De aceea, prezentarea celor două filme în premieră mondială în capitala României (prima țară după Italia unde ele au fost înfățișate specialiștilor) capătă un caracter simbolic; de altfel, realizarea celor două documentare s-a bucurat de larg sprijin primit din partea arheologilor români, cu ocazia filmărilor la fața locului.

— Ce rezultate de perspectivă se întrevăd pentru operația de protejare a monumentelor?

— Pentru numeroase monumente ale Romei, ultimele decenii au însemnat distrugeri multe și grave, mai multe și mai grave decît cele aduse de optsprezece veacuri anterioare, laolaltă. Programul nostru este amplu și ambițios; el necesită operații migăloase și de durată, în care urmărim nu numai salvarea de la distrugere imediată ci și soluții de conservare pentru viitor, astfel încît aceste minuni ale istoriei și artei antice să fie păstrate pentru cît mai multe generații. Deocamdată, doar 18 dintre monumentele vechi sînt intrate în circuitul de protecție.

— În cadrul acestor operații de restaurare e urmărită și redarea formei originare a unor monumente?

— Oricît ar fi de ispititor, un asemenea lucru este imposibil. Lucrările noastre urmăresc însă și descifrarea unor asemenea aspecte. De pildă, s-a confirmat una din ipotezele profesorului Ranuccio Bianchi Bandinelli (Magazin istoric, nr. 12/1969), anume că inițial scenele de pe Columnă erau colorate. Astăzi știm în mod cert că lucrurile stăteau astfel, fără a putea, din păcate, să le reconstituim, decît în mulaje de felul celor prezentate de Magazin istoric (nr. 6/1987) și cititorilor români. Esențial este însă să protejăm cît mai eficient ceea ce am moștenit de la strămoșii noștri și să le păstrăm pentru viitor.

Gheorghe DAVID

DIN VREMEA LUI CUZA (IV)

TH. C. VĂCĂRESCU

La 2/14 mai 1864, determinat de faptul că majoritatea deputaţilor din Cameră a refuzat să ia în discuţie proiectele a două importante legi — cea rurală (prin care se desfiinţa clacа şi se înfăptuia reforma agrară) şi cea electorală (care lărgea considerabil dreptul la vot) — Al. I. Cuza a decretat dizolvarea Adunării Elective[1] intrată în istorie sub denumirea de „lovitura de stat de la 2 mai", acţiunea domnitorului a constituit un curajos act politic, izvorît din dorinţa lui — exprimată în proclamaţia dată imediat după dizolvarea Camerei — „de a duce România pe calea propăşirii".

Iată pe scurt cum s-au derulat evenimentele „loviturii de stat".

La 13/25 aprilie 1864, Camera — formată în majoritate din deputaţi cu mari proprietăţi de pămînt şi cu o puternică opoziţie conservatoare, ostilă reformelor preconizate de Cuza pe linia modernizării ţării — a adoptat o moţiune de vot de blam împotriva guvernului prezidat de Mihail Kogălniceanu, care intenţiona să introducă spre votare proiectul legii rurale. Drept urmare, guvernul a fost nevoit să demisioneze. Al. I. Cuza a refuzat însă demisia cabinetului şi legea a fost depusă în Cameră. La 15/27 aprilie a fost prezentat şi proiectul legii electorale, primul ministru anunţînd că domnitorul a hotărît suspendarea lucrărilor Camerei pînă la 2/14 mai, cînd era convocată în sesiune extraordinară.

La 2/14 mai, la redeschiderea Adunării, în atmosfera încordată întreţinută de opozanţii

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1973, 10/1974.

Bucureşti: deschiderea Adunării la 29 februarie/12 martie 1860. Litografie de C. Danielis

reformelor preconizate de domnitor, Kogălniceanu a citit mesajul de dizolvare a Camerei care refuzase să colaboreze cu guvernul. În aceeaşi zi, Al. I. Cuza a dat publicităţii o proclamaţie însoţită de textul unei noi Constituţii care urma să fie supusă plebiscitului. Intitulată Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris **sau** Actul adiţional la Convenţiunea din 7/19 august 1858[1], **noua Constituţie a fost supusă aprobării maselor la 10/22-14/26 mai 1864, fiind primită cu 682 621 voturi de da, 1 307 nu şi 70 220 abţineri. Potrivit prevederilor** Statutului, **puterea legiuitoare se împărţea între domnitor, Senat şi Cameră. Domnitorul avea singur iniţiativa legilor, a căror elaborare revenea Consiliului de stat, organism nou creat.**

La 14/26 august 1864, printr-un decret cu putere de lege, Cuza a promulgat Legea rurală, prin care au fost împroprietărite 511 896 familii cu peste 2 038 640 hectare de pămînt.

„Lovitura de stat" de la 2 mai 1864 şi adoptarea prin plebiscit a noii Constituţii au consolidat, totodată, poziţia domnitorului şi autonomia ţării în raport cu Poarta otomană şi puterile garante. „Principatele Unite — prevedea Statutul **— vor putea în viitor modifica şi schimba legile care privesc orînduirea lor internă, cu concursul legal al tuturor puterilor statului şi fără nici o intervenţie externă, exceptîndu-se, firește, legăturile ce unesc Principatele cu Imperiul otoman".**

A.D. Xenopol, în Domnia lui Cuza vodă, **Iaşi, 1903, arată că Al. I. Cuza, prin actul de la 2 mai 1864, „zdrobise privilegiul politic şi social în lăuntru şi dobîndise autonomia în afară".**

Th. C. Văcărescu — autorul memoriilor din care am publicat unele fragmente în numerele precedente — era atunci, în 1864, aghiotant domnesc. În acea memorabilă zi de 2 mai se afla de serviciu la Palat. Să-l urmărim deci, cum a înregistrat evenimentul, repovestindu-l în 1892 în revista Convorbiri literare, **şi reluat, în 1915, în volumul său de** Discursuri, **publicat postum.**

În transcrierea textului — ca şi la episoadele anterioare — am păstrat particularităţile stilistice ale autorului, adoptînd însă normele ortografice actuale. Întreruperile în text le-am marcat prin trei puncte. Intervenţiile explicative din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin. Datele sînt după stilul vechi.

I. LĂCUSTĂ

O zi de mare însemnătate pentru patrie

În 26 aprilie 1864, la 3 ore după-amiază, vodă Cuza, care cu două zile mai înainte plecase din Bucureşti la Ruginoasa, spre a petrece acolo cu d-na Elena sărbătorile Paştelui, se înapoie în Capitală. Seara, un numeros public veni, cu muzici şi cu facle, înaintea Palatului, spre a manifesta bucuria, pentru fericita întoarcere a domnitorului. În faţa împrejurărilor zilei, această manifestaţie populară era semnificativă.

Stăpînit, cu toată ardoarea vîrstei mele de 22 de ani, de iubirea meseriei armelor, pentru care, de mic şi în şcoli militare din Prusia, fusesem crescut, eu pe acele vremi nici nu mă interesam, nici nu mă ocupam de politică. Mă ţineam cu atît mai retras de dînsa cu cît ca regulă de purtare, trasă mie ca fiteşi-cărui militar, de onoare şi de disciplină, era de a nu cunoaşte decît o singură tabără, aceea unde se află steagul, căruia îi jurasem jertfelnică credinţă, de a nu şti de altă poruncă, decît de aceea a mai marilor mei şi a căpeteniei supreme a oştirii, pe lîngă a cărei persoană eram de-a dreptul chemat cu serviciul. Dar oricît de nepăsător mă lăsau luptele aprige, care urmau atunci între partide şi guvern, nu le puteam ignora, căci ecoul lor se repercuta în discuţiuni aprinse şi pasionate, de la tribuna parlamentară şi din presă, prin saloane, prin locuri publice şi pînă şi în întrunirile intime şi de familie.

Situaţiunea era, în adevăr, din cele mai încordate la noi în ţară, în apropiere de 2 mai 1864. Adunarea deputaţilor, înainte de a intra în dezbaterea legii rurale, pusă la ordinea zilei, dedese, în şedinţa de la 13 aprilie un vot de blam cabinetului din 12 octombrie 1863, prezidat de M. Kogălniceanu, avînd de tovarăşi pe Steege, Bălănescu, Bolintineanu, Orbescu şi general Savel Manu.

La 15 aprilie, citise camerei mesagii domneşti; printr-unul guvernul supunea deliberării deputaţilor, cari-i exprimaseră neîncrederea lor în proiectul de reformă electorală; prin celălalt li se anunţă că domnitorul refuzase demisiunea ministerului [guvernului] şi Adunarea era prorogată pînă la 2 mai viitor, pentru cînd dînsa era convocată în sesiune extraordinară, spre a se ocupa cu discutarea şi votarea acelui proiect de reformă electorală, menit a da ţării reprezentaţiune mai deplină a tuturor claselor sociale.

Toată lumea se aştepta deci la grave evenimente, în ziua de reîntrunire a Camerei. Era ceva în aer şi se simţea, din manifestaţiunile din judeţe, ca şi din Capitală, că lupta politică se mutase de pe tărîmul ei normal.

Nu mai era obişnuitul şi veşnicul război parlamentar, între minister şi opoziţiune, compusă acum din conservatori uniţi cu liberalii, unire poreclită, de neîntrecuta în polemică pană a lui Bolliac, coaliţiunea monstruoasă, lupta de faţă semăna mai mult cu un duel, între Adunare şi domn. Întoarcerea capului statului în Bucureşti, cu 6 zile

---

[1] La 7/19 august 1858, Conferinţa reprezentanţilor celor şapte puteri (Anglia, Franţa, Austria, Prusia, Rusia, Turcia, Sardinia) de la Paris a adoptat o convenţie prin care se stabilea statutul politic, social şi administrativ al Principatelor; ea a constituit legea fundamentală a ţării, în vigoare pînă în 1864; *Magazin istoric*, nr. 1, 10/1975.

înainte de fatidica dată de 2 mai, părea semnalul prevestitor, pentru ridicarea perdelei asupra dramaticelor evenimente, ce se pregăteau.

La palatul domnesc, de obicei destul de liniştit, căci, din fire, vodă Cuza n-avea gust de serbări şi de primiri oficiale, se vedea în aceste zile o mai mare mişcare, ca de ordinar [obicei]. Miniştrii, înalţi funcţionari, prefectul poliţiei, M. Marghiloman, directorul telegrafelor şi poştelor, Liebrecht, persoana gratissima; apoi cei din intimitatea domnitorului: A. Cantacuzino Kneazul, I. Docan, bătrînul Cuza, unchiul domnului, Costache Silion, secretarul său particular, Lambrino, Sachelarides etc. intrau şi ieşeau. Dar cine, în aceste zile, decît oricînd, era mai neobosit şi mai nepregetat, venea şi se suia la vodă, pleca şi iar venea, era preşedintele şi sufletul guvernului, M. Kogălniceanu. Din orice punct de vedere se va privi actul de la 2 mai — rezervînd cu totul judecata morală a acestui act seninei şi liniştitei istorii care, mai nepărtinitoare, decît noi contimporanii, va da partea dreaptă a fiecăruia de dojeane şi de laude — un lucru va sta însă întreg şi netăgăduit: este suma enormă de energie şi de activitate, inteligenţa limpede şi îndrăzneaţă, într-un cuvînt toate însuşirile îndemînaticului şi desăvîrşitului om de autoritate şi de guvernămînt, dovedite de M. Kogălniceanu, pe timpul cît exercita puterea, înaintea şi în urma loviturii de stat din 1864.

Şi pe lîngă un. Kogălniceanu, cîţi alţi bărbaţi însemnaţi, în toată puterea vîrstei şi activităţii lor, n-au văzut această intersantă şi în analele noastre pururea instructivă perioadă, de la 1857 încoace? A văzut caractere antice şi cavalereşti, ca Costache Negri şi Nicolae Golescu, minţi cumpănite şi filosofice, ca Costache Kretzulescu[1] şi C. Bosianu şi temperamente de credinţele lor aprinse, ca Barbu Catargiu şi Anastasie Panu; inimi cu avînturi de apostolat, cu calde simţiri patriotice, ca Costache A. Rosetti şi Ioan Brătianu; inteligenţe agere şi destoinice, în afacerile politice şi de stat, ca Petrache Mavrogheni[2] şi Manolache Costache [Epureanu]; spirite deopotrivă vii, pe catedra jurisconsultului, la baza pretoriului şi la tribuna parlamentului, ca Costaforu şi Boerescu; suflete ideale, rătăcind cîteodată pe spinoasele poteci ale politicii, dar mai plăcut adumbrindu-se sub pururea verdele dafin al poeziei, ca Bolintineanu şi Alecsandri. Şi nu citez decît actorii care nu mai sunt, spre a ocroti modestia celor încă în viaţă şi a mă scuti însumi de bănuieli de linguşire. Dar numele, aci amintite, ajung spre a dovedi că are drept prezentul să întreacă, dar nici cum să dispreţuiască trecutul.

Casa militară sau, cum se zicea atunci, stabul domnesc, al lui vodă Cuza era mare la număr. Dar mulţi din ofiţeri. generali şi superiori, care-l compuneau, mai aveau alte misiuni şi însărcinări, aşa încît cu serviciul efectiv nu rămîneau decît 5-6 adjutanţi.

De aceea şi ofiţerii de ordonanţă domneşti, care îndeplineau serviciul zilnic pe lîngă doamna, alternau, cînd dînsa lipsea din Capitală, cu adjutanţi, spre a le rări rîndul şi făceau atunci serviciu de zi pe lîngă domnitor. Astfel se întîmplă că în ziua de 2 mai să fie rîndul meu de serviciu.

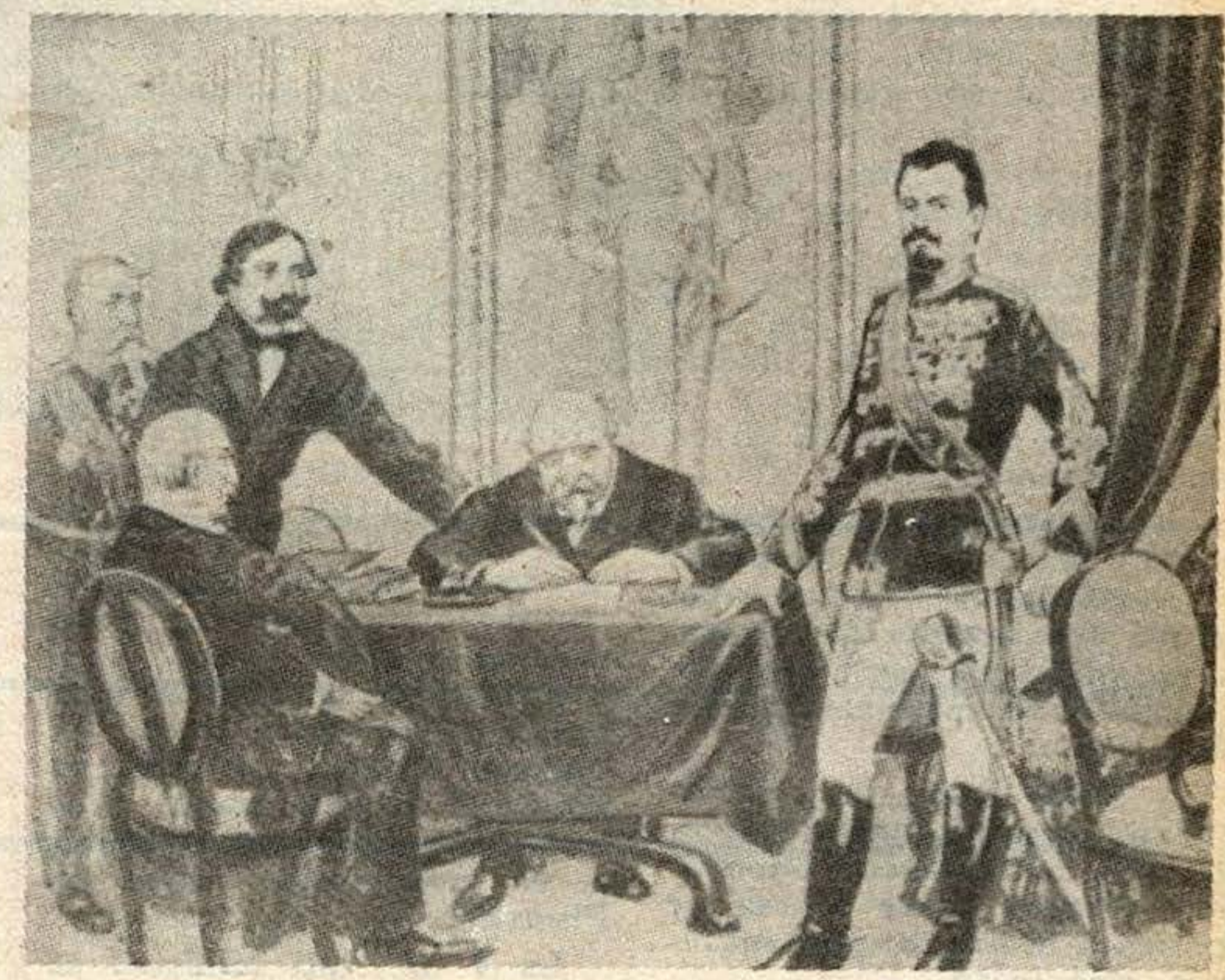

Al. I. Cuza împreună cu sfetnicii săi (de la stînga la dreapta): Nicolae Kretzulescu, generalul Ioan Em. Florescu, Costache Negri, Mihail Kogălniceanu

Dimineaţa, înainte de 10, ora fixată pentru luarea serviciului, mă aflai la palat, şi cu toate că de obicei adjutanţii veneau fără cai — căci vodă Cuza foarte rar şi numai la ceremonii şi parăzi ieşea călare — dar, în faţa agitaţiunei zilei şi pentru orice întîmplare, dispusesem să-mi vie calul, aşezînd şi un revolver la coburul[3] şelei. În salonul adjutanţilor, găsii pe şeful Statului major domnesc, bătrînul colonel E. Boteanu[4], un veteran care luase parte la lupta pompierilor cu turcii, în Dealul Spirei, la 1848

[1] Costache Kretzulescu (1809-1884), luptător unionist, preşedintele comitetului din Muntenia pentru alegerile în Divanul ad-hoc; preşedinte al guvernului şi ministru de interne în 1867.

[2] Petre Mavrogheni (1819-1887), om politic, ministru în mai multe rînduri; luptător pentru unire, candidat la domnie; a îndeplinit misiuni diplomatice la Roma, Constantinopol şi Viena.

[3] Cobur — toc de pistoale ce se atîrnă de şaua calului.

[4] *Magazin istoric*, nr. 5/1977.

foarte stimat și iubit de noi toți subordonații săi.

— Văcărescule, îmi zise colonelul, îmi pare că o să ai mai multă ocupație astăzi; și regret că nu m-am gîndit a-ți trimite răspuns să-ți aduci calul.

— L-am adus, răspunsei, și pentru orice întîmplare am pus și un revolver la cobnre.

— Bravo! exclamă mulțumit vechiul soldat, ești om de prevedere, se vede că ai fost la școală bună. Cît pentru revolver, nu cred să fie trebuință a te sluji de dînsnl; dar la întîmplare ai trage în carne vie? mă întreabă el, cu un surîs ispititor.

— Domnule colonel, întîmpinai, binevoiți să pomeniți de școala în care am fost; apoi acolo am învățat că ostașul n-are altă lege, decît credința domnului și supunerea șefilor săi.

— Bine, bine, nu mă îndoiesc, urmă colonelul serios. Nu știu ce s-o face la Cameră, dar desigur toate au să se petreacă în liniște; apoi măsurile sînt luate.

În adevăr, observai că garda palatului fusese îndoită, și mergînd la grajd, să văd cum mi s-a așezat calul, zării postat, în ulicioara din dos, un escadron de cavalerie.

De la 10 la 12, în celelalte zile, veneau a lucra și a lua ordinele domnitorului miniștri, prefectul poliției; în această dimineață nu se înfățișă nimeni. Ulița, chiar, era mai puțin animată, mișcarea toată era atrasă către Dealul Mitropoliei. Pe la orele 11, maiorul Pisotski, adjutant și intim al lui vodă, locuind chiar în Palat, intră în salonul adjutanților și șopti ceva la urechea colonelului Boteanu.

— Fii pe pace, răspunse acesta, liniștit și destul de tare, ca să-l aud, cunosc eu pe tabaci, nu vor face nimic. Apoi eu nu mă mișc de aciea; am și pe băiatul ăsta, care și-a adus și calul cu pistoale la cobure; garda este îndoită, mai avem și un escadron la îndemînă. Am cu ce să dau piept și turcilor, dacă ar veni.

Înțelesei că maiorul Pisotski era îngrijat de atitudinea ce vor avea tabacii, care, de pe la 24 ianuarie 1859, jucau un rol în mișcările populare ale Capitalei...

Ceva după 12, mi se aduse de la telegraf o depeșă urgentă, adresată domnitorului. Mă urcai s-o înmînez.

Mă pogorîi de la vodă și, intrînd în camera de așteptare a audiențelor, care era în fața salonului adjutanților și avea vederea spre stradă, găsii acolo, privind la fereastră cu colonelul Boteanu, pe Baligot de Benye, un francez care îndeplinea funcțiunile de secretar privat al domnitorului.

Nu trecu mult și văzurăm sosind, în goana cailor, precedată de 2 jandarmi, birja prefectului Poliției, în care se afla acest funcționar, avînd la dreapta pe șeful său, ministrul de interne. Imediat, după această trăsură, urma acea a directorului general al telegrafelor, Liebrecht, însoțit de maiorul Pisotski. Invitai pe ministrul Kogălniceanu[1] a se înfățișa îndată domnitorului, și el urcă scara, însoțit de Pisotski...

La 4 ore, toți miniștrii se adunaseră în consiliu la Palat sub președinția domnitorului. Deliberările se prelungiră tîrziu. Vodă prînzi singur în apartamentele sale și nu se dete jos, în sala cea mare, unde obișnuia a se așeza la masă, cu cîțiva invitați și cu serviciul său: adjutanți, ofițeri de ordonanță și de gardă. Credeam că, în această zi, serviciul meu se va prelungi și că domnitorul mă va libera mai tîrziu. Dar cînd, la 8 seara, conform reglementului, îi dusei plicul secret, de la comandamentul pieței, cu parola pe garnizoană, vodă îmi zise:

— Îți mulțumesc și ești liber. Mi-ai spus azi de dimineață că nu te ocupi, ca militar, de politică; dar cu toate acestea, adu-ți pururea aminte că ai fost de serviciu pe lîngă mine, într-o zi de mare însemnătate.

Apoi, făcînd un ușor salut din cap, mă concedie; iar eu mă înclinai militărește. ■

---

[1] Președintele Consiliului de Miniștri, M. Kogălniceanu, avea și portofoliul Ministerului de interne.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Radu Bogdan — ROMÂNIA ȘI PROCESUL SECURITĂȚII EUROPENE.**

Editura politică, București, 1988, 208 pp., 12 lei: *concepția novatoare a președintelui* **Nicolae Ceaușescu**, *acțiunile practice întreprinse de România pentru edificarea securității europene în intervalul cuprins între Conferința de la Helsinki (1975) și Reuniunea general-europeană de la Viena (1986).*

● **Ion Bulei — SISTEMUL POLITIC AL ROMÂNIEI MODERNE. PARTIDUL CONSERVATOR.**

Editura politică, București, 1987, 600 pp., 32 lei: *lucrarea analizează, în contextul vieții social-politice din a doua jumătate a secolului XIX, evoluția Partidului Conservator, rolul său în perioadele de guvernare precum și în timpul opoziției, pînă la 1920.*

● **József Hajós — TIMOTEI CIPARIU ȘI FILOSOFIA.**

Editura Academiei R.S.România, București, 1987, 232 pp., 16 lei: *prezentarea ideilor filosofice și social-politice ale marelui cărturar, însoțită de o bibliografie a cărților de filosofie din fondul ce îi poartă numele, păstrat la Cluj-Napoca și Blaj.*

● **ASSOCIATION INTERNATIONALE D'ÉTUDES DU SUD-EST EUROPÉEN. BULLETIN.**

București, vol. XVII-XVIII, 1987, 199 pp. + 149 pl.: *studii și cercetări consacrate istoriei Europei de sud-est din sec. II e.n. și pînă în contemporaneitate; volum apărut cu ocazia celei de XXV-a aniversări a Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, creată ca urmare a inițiativei țării noastre în anul 1963.*

● **MANUSCRIPTUM. REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE** *(director fondator:* **D. Panaitescu-Perpessicius).**

Nr. 1/1988 (anul XIX), 190 pp., 35 lei: *numărul grupează studii și contribuții documentare inedite privind viața și opera lui* **Mihai Eminescu, August Treboniu Laurian, Tudor Arghezi, Cella Delavrancea, Mihai Cruceanu, Nicolae Labiș, Panait Istrati, B.P. Hasdeu, Lucian Blaga, Grigore C. Moisil, C. Dobrogeanu-Gherea, Titu Maiorescu.**

1888-1912

TREI DIPLOMAȚI ÎN MISIUNE LA BUCUREȘTI (II)

DUMITRU HÎNCU

Spre deosebire de prințul von Bülow[1], Alfred von Kiderlen-Wächter (1852-1912) a sosit în București, la începutul anului 1900, într-un soi de exil aurit. Pînă atunci, mai fusese ministru plenipotențiar în orașul liber Hamburg[2], iar apoi, din 1895, la Copenhaga. Prezent adesea în anturajul lui Friedrich von Holstein și în cercul lui Philipp Eulenburg, persoane influente din jurul Kaiserului, Kiderlen-Wächter se bucurase și el o vreme de bunăvoința imperială și, timp de zece ani, între 1888 și 1898, îl însoțise pe Wilhelm II, ca reprezentant al Ministerului de externe, în toate croazierele nordice ale monarhului. Pînă cînd, firea-i independentă și gura-i excesiv de slobodă au sfîrșit prin a trage asupră-i fulgerele Kaizerului și o dizgrație tenace ce avea să dureze pînă aproape de moartea sa, survenită brusc, în urma unui atac de apoplexie, după numai doi ani și ceva de la numirea sa ca secretar de stat pentru afacerile externe.

Kiderlen-Wächter n-a apucat să-și scrie amintirile. Era, de altfel, și prea sceptic și prea comod ca să-și dea osteneala să transmită ceva posterității. A lăsat, în schimb, un imens număr de scrisori — vreo 3 000 — către Hedwige Klepke, pe care a cunoscut-o la 40 ani și care, vreme de alți 20, i-a fost o prietenă fără egal și singura autentică confidentă, însoțindu-i pretutindeni unde cariera lui îl chema. Afecțiunea lui Kiderlen-Wächter pentru ea a fost, s-ar putea spune, exemplară. Cînd nu era lîngă el, o informa în scris despre tot ce i se întîmpla. Uneori îi expedia chiar mai multe scrisori în aceeași zi și era teribil de neliniștit cînd răspunsurile ei întîrziau, căci avea grijă în fiecare clipă pentru sănătatea ei fragilă. Simțea o acută nevoie să-i comunice impresiile zilnice, s-o asocieze, fie și din depărtare, la toată viața lui; avea o desăvîrșită încredere în judecata și în bunul ei simț și-i destăinuia secretele curților și guvernelor pe lîngă care era acreditat, cerîndu-i sfatul în cele mai delicate probleme diplomatice sau de politică înaltă.

În societate, doamna Klepke nu avea însă o situație de invidiat. Din motive pe care nici unul, nici celălalt nu le-au făcut publice, cei doi nu și-au legalizat legătura și Kiderlen-Wächter o recomanda ca pe „menajera" lui, ceea ce dădea, evident, loc la tot felul de comentarii malițioase sau indignate.

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1988.

[2] În anul 808, Carol cel Mare a ridicat cetatea din care, ulterior, s-a dezvoltat marele oraș de pe malul Elbei. În 1241, prin uniunea dintre Hamburg și Lübeck, s-au pus bazele Hansei (uniune politico-comercială a orașelor din nordul Germaniei, care a jucat un rol important în istoria economică europeană a evului mediu). În 1510, Hamburgul a devenit oraș imperial liber, statut pe care și l-a păstrat și după intrarea sa în componența Imperiului german (1871).

În această din urmă calitate a adus-o Kiderlen şi la Bucureşti, instalînd-o chiar în localul Legaţiei. Prezenţa doamnei Klepke la Bucureşti ne-a lipsit de multe scrisori în care Kiderlen-Wächter ne-ar fi putut lăsa o imagine mult mai cuprinzătoare asupra perioadei pe care el a petrecut-o aici. Cele la care ne vom referi provin astfel numai din răstimpul de pînă la sosirea doamnei Klepke şi din cele două întreruperi ale misiunii lui Kiderlen la Bucureşti: prima oară, timp de şapte luni, între mai şi decembrie 1903, cînd l-a înlocuit la Istanbul pe ambasadorul german Marschall von Bieberstein, iar a doua oară, vreme de patru luni, între iunie şi septembrie 1908.

Personaj tandru şi delicat în viaţa intimă, Kiderlen era însă foarte dificil în raporturile cu terţe persoane. Cu aceste prilejuri, incontestabilele lui talente de diplomat şi om de stat erau handicapate de maniere bruşte, pe care unii n-au ezitat să le califice chiar drept bădărăneşti, de un ascuţit şi necontrolat simţ al satirei ceea ce îl făcea să se amuze, fără reţinere, de ridicolul unor situaţii şi oameni cu care venea în contact, avea şi o limbă pe care nu ştia de fel să şi-o stăpînească, ceea ce i-a adus multe neplăceri.

Foarte deosebit şi în această privinţă de prinţul von Bülow, Kiderlen-Wächter nu avea decît un respect foarte moderat pentru capetele încoronate, luate ca atare, şi — ce era mai rău — nici nu o ascundea. La Bucureşti a fost, astfel, pur şi simplu exasperat de serile de muzică şi de lecturile poetice la care era invitat de veleitara poetă cu coroană — Carmen Sylva. Iată spre edificare, o mică mostră a unui asemenea eveniment monden, în viziunea lui Kiderlen-Wächter, care era exact contrariul a ceea ce se numeşte un om cu dragoste de muzică: „Serata mea muzicală a decurs bine. Cum i-am şoptit şi vechii mele prietene Maria Cantacuzino, se vede că eu am aici un duşman ascuns, întrucît regina mi-a spus: «Am auzit că iubiţi mult muzica». Ei bine, află că nu m-am plictisit, întrucît în tot timpul acelui vacarm am rămas în grădina de iarnă alăturată şi am conversat cu oameni interesanţi care nu sînt exagerat de muzicali...“

La balurile Curţii, la care nu se putea duce cu doamna Klepke, prefera să se retragă într-un loc mai ferit şi să facă observaţii asupra moravurilor, amuzat de emfaza şi afectarea vădite de o seamă de invitaţi. „Cele mai distractive — o informa el pe Hetting, cum o numea în intimitate pe prietena lui — au fost ultimele trei sferturi de oră. M-am aşezat într-un colţ cu soţia fostului ministru Sturdza, «Zoe», cea mai rea gură a Bucureştiului. Ea îmi explica cine erau cei care treceau şi-mi povestea mici anecdote pe socoteala lor“.

Din cauza gîlcevilor şi orgoliilor ridicole, a agitaţiei lipsite de sens şi a ambiţiilor meschine care, sub solemne şi respectabile aparenţe, colcăiau în sînul ei, colonia germană din Bucureşti îl aţîţa şi ea, ba chiar destul de des, volubilitatea stilului şi-i dădea ocazia să dezvolte un umor de cea mai bună calitate. Iată un pasaj dintr-o mai lungă descriere a unei serbări patriotarde organizată de Deutsches Vesein (Reuniunea germană) din Capitală: „Apoi a avut loc reprezentarea unei piese de lungă respiraţie, compusă special pentru acea ocazie de un institutor. De la ridicarea cortinei, toate personajele, în număr de cinci, erau în scenă şi fiecare şi-a recitat pe rînd, şi ca din puşcă, cupletul, foarte patriotic, dar mult prea lung. Erau acolo o «România», şi evident, o «Germania» apoi un «Spirit german», şi un «Geniu al Germaniei», şi, se înţelege, «Sufletul german». Noroc că fiecare din aceste personaje a avut singur grijă să se recomande, pentru că altminteri nimeni n-ar fi putut-o ghici. Eu nu văzusem pînă atunci niciodată «Germania» în carne şi oase, dar parcă totuşi nu mi-o închipuiam aşa. Avea pe creştet un soi de coroniţă din frunze de stejar, o mică armură, o rochie invoaltă şi un păr lăţos care-i cădea pe ambele laturi ale obrazului. A fost cumplit. Însă un mare succes“.

O simpatie care deserveşte

Lumea politică românească era, desigur, aceeaşi ca pe timpul lui Bülow şi, după cum rezultă din scrisorile lui Kiderlen — care nu urmau să fie citite decît de prietena sa şi exprimau deci cu siguranţă adevăratele lui păreri — i-a făcut, în genere, o bună impresie. La 5 mai 1909, Kiderlen-Wächter comunica, bunăoară, doamnei Klepke: „După ce am cinat la club, am fost la familia Sturdza. Acolo am avut, mai întîi, o lungă convorbire politică cu el. E întotdeauna interesant, întrucît oamenii aştia au trăit mai mult şi au văzut mai multe lucruri din politica înaltă decît toţi danezii noştri luaţi la un loc“. (Am văzut că, înainte de a fi numit la Bucureşti, Kiderlen-Wächter fusese ministru plenipotenţiar la Copenhaga.) Iar la 8 iunie, relatînd despre o audienţă la regele Carol I, scria confidentei sale: „În toţi cei patru ani pe care i-am petrecut la Copenhaga şi punînd la un loc toate întrevederile mele politice, nu am avut o

A. Kiderlen-Wächter...

convorbire atît de interesantă ca aceea pe care am avut-o ieri în timpul celor două ore și jumătate".

În mod cu totul deosebit, preferințele lui Kiderlen-Wächter mergeau însă către Take Ionescu, bărbat politic cu mari talente, în care el vedea „omul viitorului". În *Bucureștii de altădată*, Constantin Bacalbașa pretinde că apropierea dintre Take Ionescu și ministrul Germaniei la București s-a produs datorită faptului că cel dintîi a sprijinit un proiect de convenție financiară cu marile bănci „Diskonto-Gesellschaft" și „Deutsche Bank", ceea ce i-ar fi adus, trecător, și bunăvoința lui Carol I. Succesorul lui Kiderlen în postul de la București a socotit că la baza prieteniei dintre acesta și Take Ionescu ar fi stat un motiv de ordin mai personal: anume faptul că soția omului politic român era singura care consimțea s-o frecventeze pe doamna Kiepke.

Oricare ar fi fost însă adevărul, este cert că în tot timpul cît Kiderlen-Wächter s-a aflat la București, dar și după aceea, pînă la moartea lui, între cei doi bărbați a domnit o strînsă amiciție, întemeiată pe o stimă reciprocă. Cu siguranță că, grație lui Kiderlen, la sfîrșitul anului 1906, lui Take Ionescu i s-a făcut la Berlin o primire mult comentată în cercurile politice românești. Să-l citățm însă mai bine pe Bacalbașa: „Din Berlin s-a scris la 1 ianuarie în București că lui Take Ionescu împăratul i-a făcut o favoare specială căci l-a primit la dejun în mod cu totul intim, la masă nefiind decît împărăteasa..., ministrul de externe Tchirsky și ministrul României la Berlin, Al. A. Beldiman".

Cu prilejul vizitei, presa germană a scris în general elogios despre omul politic român. *Kölnische Zeitung*, de pildă, aprecia că „Take Ionescu, prin marea sa putere de muncă și vastele sale cunoștințe în materie financiară, ocupă un loc de frunte în guvernul român și, în tot cazul, e unul din cei pe care trebuie contat în viitor".

Pentru Take Ionescu modul cum decursese această vizită

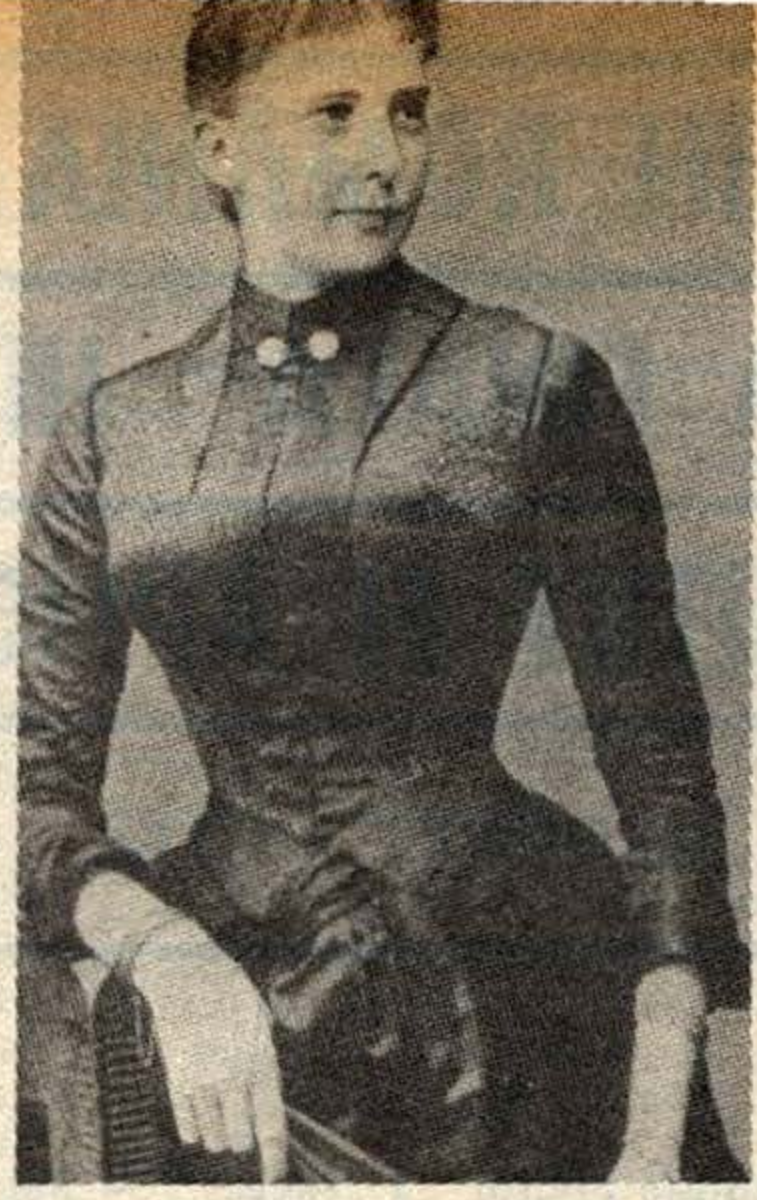

...și Hedwige Kiepke

părea a fi un factor favorizant. Numai că, în loc să-l ajute, primirea care i s-a făcut la Berlin avea să-l deservească în realitate. Căci, pe de o parte, l-a indispus pe rege, iar, pe de alta, i-a supărat și îngrijorat atît pe bătrînii conservatori, cît și pe junimiști, încît, ceea ce în primul moment a părut a fi un triumf politic al lui Take Ionescu, a grăbit apropierea dintre cele două ramuri conservatoare, spre a preîntîmpina primejdia ascensiunii unui concurent ce se anunța periculos. De altfel, în 1908, Take Ionescu a și părăsit Partidul Conservator, înființînd o formațiune proprie: Partidul Conservator-Democrat și devenind unul din principalii promotori ai ceea ce el numise, într-un celebru discurs ținut încă în 1891, „politica sentimentului național", care, în noile împrejurări, nu se putea traduce decît printr-o apropiere de Tripla Înțelegere (alianța politico-militară dintre Franța, Rusia și Anglia).

Scrisoarea către cancelar

Acest fapt avea să însemne, implicit, și un eșec al lui Kiderlen-Wächter care, fire extrem de voluntară și cu o încredere fără margini în propria-i judecată, credea că el cunoștea ca nimeni altul curentele de opinie din politica românească și că le putea chiar influența în sensul dorit de el. Această atitudine și-a păstrat-o și după ce fusese promovat în funcția de secretar de stat pentru afacerile externe. Așa s-a întîmplat că un avertisment destul de alarmant al Kronprințului[1] — care vizitase România și ajunsese la cu totul alte concluzii decît acelea ale lui Kiderlen — l-a lăsat pe acesta absolut insensibil. În *Erinnerungen des Kronprinzen Wilhelm* (Amintirile Kronprințului Wilhelm), o carte apărută în 1922, fostul moștenitor al tronului celui de al doilea Reich, scria: „După înapoierea din călătoria făcută în România, în aprilie 1909, i-am arătat tatălui meu că am rămas cu impresia că, acolo, doar un singur om ne este în întregime favorabil, anume regele Carol. Cercurile politice conducătoare [din România] care așteaptă numai ieșirea din scenă a bătrînului rege, se află, cu totul și durabil, sub influența franceză și rusă. Simpatiile prințesei moștenitoare [Maria] merg către Anglia, iar prințul moștenitor [Ferdinand] e foarte influențat de soția sa. Toate acestea mă fac să mă gîndesc că, în eventualitatea unui război, în cel mai bun caz România ne va refuza ajutorul de aliată, dacă nu cumva se va hotărî chiar să se alăture părții adverse. Maiestatea Sa m-a trimis la secretarul de stat pentru afacerile externe de pe Wilhelmstrasse, ca să-i comunic constatările mele. Domnul Kiderlen-Wächter m-a ascultat condescendent și superior și a zîmbit, auzindu-mi spusele. Iar la sfîrșit mi-a spus că, probabil, mă înșelasem sau avusesem un vis urît. Toată România, pe care o cunoaște doar, ca pe buzunaru-i de la vestă, e absolut fidelă alianței. «Sozusagen mündelsicher!»"[2].

(Continuare în p. 38)

[1] Prințul moștenitor Frederic-Wilhelm (1882-1951), fiul cel mare al împăratului german Wilhelm II.
[2] Fără nici un dubiu!

ÎN ROMÂNIA

„SOLUȚIA FINALĂ" HITLERISTĂ NU A PUTUT FI APLICATĂ (II)

Dr. OLIVER LUSTIG

Gustav Richter elaborase și semnase planul deportării evreilor din România cu certitudinea înfăptuirii lui imediate. Siguranța și aroganța cu care făcuse publice intențiile Berlinului se bazau pe faptul că, în acel moment, „marea ofensivă" hitleristă de cotropire a Europei se afla la apogeu. După cum reiese din planul Deportarea evreilor din România, **reprodus în prima parte a acestui articol, apărută în numărul trecut al revistei, Richter, îndrumat de Berlin, a lucrat „temeinic", cu meticulozitate tipic prusacă. Nu i-a scăpat, aparent, nimic. A prevăzut totul pînă în cele mai mici amănunte, inclusiv ce era voie să se pună în rucsacul fiecărui deportat, cîte liste să se întocmească cu cei înghesuiți în vagoane și cui să fie ele predate, cum să se asigure ordinea și liniștea pe timpul călătoriei spre moarte și cum să fie induși în eroare oamenii prin înființarea unui „lagăr de refacere" — pentru a preveni panica. Richter n-a uitat nici să creeze un „temei legal" întregii acțiuni, nici să stabilească cine să suporte cheltuielile în vederea deportării. Preocupat de măsurile organizatorice, juridice, tehnice, financiare, de siguranță și psihologice, Richter nu s-a gîndit la un factor esențial, capabil să le anihileze pe toate celelalte. El n-a prevăzut ce consecințe poate avea starea de spirit generată de omenia poporului român, de rezistența și de intensificarea luptei sale antifasciste și antihitleriste[1].**

Cum afirmam în prima parte a acestui articol, istoricul și publicistul Matatias Carp semnala o situație unică: salvarea a 350 000 evrei — fapt pe care el însuși îl considera un adevărat miracol. Un miracol care, cum atestă adevărul istoric, s-a datorat poporului român. Însăși evoluția evenimentelor o demonstrează.

În vara lui 1942, naziștii erau atît de siguri de reușita planului lor de deportare a evreilor din România, încît, nerăbdători, la 8 august 1942 s-au grăbit să anunțe, prin intermediul oficiosului Legației germane de la București, *Bukarester Tageblatt*, faptul că *„... în cursul lunii septembrie și octombrie, un prim contingent de evrei, care — datorită dificultăților de transport — s-ar putea limita la circa 25 000, va fi deportat în răsărit... Alte contingente vor urma în cursul primăverii anului 1943, iar restul evreilor din România, inclusiv cei aflați în Transnistria, «vor fi scoși din țară pînă în toamna lui 1943»".*

Ziarul afirma: *„În cursul anului viitor, România va deveni deci* judenrein [Țară curățată de evrei]. *Astfel, ea va fi, pe cît se pare, primul stat din sud-est, care va soluționa problema evreiască pe bază rasială".*

În aceeași zi, pe același ton și în același spirit, în articolul intitulat *Deportarea evreilor din România*, ziarul german *Donauzeitung*, care apărea la Belgrad, anunța: *„...Deportarea evreilor din România va începe încă în toamna aceasta, și pînă în octombrie, cel mai tîrziu, 25 000-30 000 de evrei vor fi deportați în teritoriile din est. Deportarea va fi reluată apoi în primăvară, cînd vor exista din nou premise corespunzătoare pentru efectuarea transporturilor spre teritoriile respective din est..."*

În Arhivele Ministerului de externe german și în ale Gestapoului s-au păstrat nu puține documente care atestă că Berlinul considera drept certitudine deportarea evreilor din România în lagărele de exterminare din răsărit. Astfel, încă la 26 iulie 1942, șeful Gestapoului, Heinrich Müller, îi raporta lui Himmler despre încheierea lucrărilor pregătitoare privind declanșarea deportării evreilor din România.

La 19 august, conținutul acestui raport a fost adus și la cunoștința Ministerului de externe hitlerist. În adresa nr. 954/19 august, trimisă subsecretarului de stat Luther, se spune: *„Din punct de vedere politic și tehnic, pregătirile vizînd soluționarea problemei evre-*

[1] Omenia poporului român în acei ani a fost ilustrată în numeroase articole publicate de *Magazin istoric*, nr. 6/1976, 5/1982, 6/1983, 5 și 7/1987.

ieşti în România au fost în asemenea măsură încheiate de însărcinatul Reichssincherheisthauptamtului [Direcţia Generală a Siguranţei Reichului], *încît peste puţin timp vor putea demara transporturile de evacuare*[1]. *Se prevede ca începînd eventual cu data de 10 septembrie 1942, evreii din România să fie duşi prin transporturi succesive în districtul Lublin, unde cei apţi de muncă vor fi angajaţi la diferite munci, restul urmînd a fi supuşi tratamentului special*[2]. *S-au luat măsuri ca, după trecerea frontierei române, aceşti evrei să-şi piardă cetăţenia* [română].

Tratativele cu privire la aceste reglementări în România sînt de cîtăva vreme în curs cu Ministerul de externe al Reichului, la fel şi discuţiile cu Ministerul transporturilor al Reichului, în scopul stabilirii orarului trenurilor; tratativele pot fi considerate cu totul favorabile..."

Pentru insistenţele cu care Berlinul accelera declanşarea deportării evreilor din România este semnificativ următorul episod. Şeful Căilor Ferate Germane a invitat pe omologul său român la Berlin să participe la o conferinţă de lucru între 26 şi 28 septembrie 1942, în vederea elaborării unui „mers al trenurilor" ce urmau să transporte loturile de evrei deportaţi. Deşi reprezentanţii C.F.R.-ului n-au sosit la Berlin, conferinţa s-a ţinut totuşi, iar deciziile s-au luat în lipsa lor. Iată minuta conferinţei:

„*Protocolul conferinţei ţinută la 26 şi 28 septembrie la Berlin, cu privire la deportarea evreilor din Guvernămîntul General şi deportarea evreilor din România în Guvernămîntul General.*

Pe ordinea de zi:

1. *Deportarea a 600 000 evrei din Guvernămîntul General*

2. *Deportarea a 200 000 evrei din România în Guvernămîntul General...*

În ceea ce priveşte punctul 2, Căile Ferate Române au comunicat telegrafic în ziua conferinţei că nu pot participa din motive de serviciu şi solicită amînarea conferinţei.

Conferinţa, care a avut loc fără reprezentanţii Căilor Ferate Române, a ajuns la următoarele concluzii:

În România, staţia de plecare a trenurilor speciale este Aiud; se va folosi apoi linia Ploieşti-Cernăuţi, staţia de graniţă spre Guvernămîntul General este Sniatyn, destinaţia finală — Belzec[3]. *S-a avut în vedere că, la fiecare două zile, va trebui să plece cîte un tren special, cu 2 000 de persoane, avînd cîte 50 vagoane de marfă şi un vagon de pasageri pentru escortă.*

Pentru a se evita ca «trenul special» să se întoarcă gol, se vor folosi vagoane de marfă acoperite germane, care se află în România sau care vor sosi acolo.

Reprezentantul general al Căilor Ferate Germane la Bucureşti a fost rugat să aranjeze, împreună cu Căile Ferate Române, punerea la dispoziţie a vagoanelor necesare transportului, precum şi, în înţelegere — pe cît se pare puţin mai tîrziu decît s-a intenţionat — cu Comandamentul Transporturilor Bucureşti şi cu Comandamentul Transporturilor Wehrmachtului Sud-Est.

Predarea trenurilor speciale de către C.F.R. se va efectua la timp, în zilele de circulaţie, în înţelegere cu Direcţia din Cracovia a Căilor Ferate Germane, astfel încît acestea să poată porni de la Sniatyn la ora 1.03 în direcţia Lvov".

Reprezentanţii organizaţiilor evreieşti, alarmaţi îndeosebi de ştirile provenite din surse germane, au făcut apel la opinia publică din România pentru a lua atitudine împotriva deportării. Şi, într-adevăr, cele mai largi cercuri româneşti — politice, economice, culturale şi religioase — au protestat, intervenind activ pentru a face să eşueze planul. Într-un protest adresat guvernului, preşedinţii Camerelor de comerţ din Transilvania de sud exprimau neliniştea provocată de articolele din presa germană, potrivit cărora „evreii din România vor fi deportaţi, aşa încît pînă la sfîrşitul anului 1943, să nu mai existe nici un evreu în ţară..." şi relevau „*...că este potrivnic interesului Ţării ca evreii născuţi pe teritoriile ce reclamă ca fiind româneşti şi care nu sînt supuşi unui stat să fie deportaţi, a declarat-o şi Domnul Mareşal Antonescu cînd a spus că evreii vor putea trăi în România*[4].

Cu simţămintele noastre religioase şi omeneşti, ca şi cu interesele permanente ale Ţării în general şi ale Ardealului şi Banatului în special, ne îngăduim să vă rugăm a face aşa încît Ţara să fie informată că deportarea nu este în intenţia guvernului..."[5].

Într-un alt protest, înaintat Ministerului afacerilor interne, se spunea: „*Subsemnaţii români ardeleni, intelectuali, comercianţi, industriaşi şi meseriaşi, alarmaţi de presa germană care anunţă iminenta deportare a tuturor evreilor din România care ar începe peste cîteva săptămîni cu evreii ardeleni — şi ar sfîrşi în anul viitor cu toţi evreii din Vechiul Regat — ne adresăm domniei voastre, rugîndu-vă cu profund respect şi în deplină cunoştinţă a îndatoririlor noastre româneşti ca să nu lăsaţi ca un asemenea fapt să se săvîrşească.*

Oricare ar fi concepţia noastră despre evrei, sîntem creştini şi oameni şi noi, care am suferit atîta sub dominaţia ungară şi ştim cît suferă astăzi ai noştri sub aceeaşi dominaţie, ne cutremurăm la ideea că cetăţenii unui stat ar putea fără nici o vină să fie despuiaţi de tot avutul lor şi alungaţi din ţara în care s-au născut şi în care zac de secole oasemintele părinţilor, bunicilor şi străbunilor lor"[6].

---

[1] „Evacuare" *(Evakuirung)* era una din expresiile frecvent folosite în corespondenţa oficială nazistă pentru a evita cuvîntul *deportare*.

[2] „Tratament special" *(Sonderbehandlung)* era expresia eufemistică folosită în corespondenţa oficială pentru cuvîntul *gazare*.

[3] Belzec — lagăr de concentrare hitlerist lîngă Lublin. A intrat în funcţiune la 16 martie 1942. A fost primul lagăr de concentrare în care exterminarea s-a făcut utilizînd camerele de gazare.

[4] O declaraţie apărută în ziarul *Timpul* din 30 septembrie 1940.

[5] Jean Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, vol. IV, pp. 116-117.

[6] *Ibidem*, vol. IV, pp. 113-114.

Au protestat, de asemenea, oameni politici ca Iuliu Maniu şi C.I.C. Brătianu, profesori universitari şi reprezentanţi ai clerului. La 6 noiembrie 1942, revista evreiască din Canada *The Canadian Jewish Chronicle*, din Toronto, publica o ştire în care se arăta că patriarhul Nicodim al României l-a avertizat pe generalul Antonescu că intenţionează să demisioneze din postul său dacă crimele împotriva evreilor nu vor înceta. Un rol de mare însemnătate în amînarea şi anularea deportărilor a avut-o intervenţia mitropolitului Transilvaniei, Nicolae Bălan. Şef-rabinul de atunci din România, Alexandru Şafran, a relatat ulterior că mitropolitul Bălan, pe care îl considerase antisemit, *„a răspuns la cererea mea personală şi a venit de la Sibiu, unde îşi avea sediul, la Bucureşti, pentru a se întîlni cu mine. Întîlnirea a avut loc în faţa generalului Văitoianu, cumnatul lui, şi a fost dramatică. După cîteva ore, mitropolitul Bălan m-a anunţat că a obţinut de la mareşalul Antonescu anularea deciziei de deportare a evreilor din Transilvania"*[1].

N-a rămas pasivă nici Casa Regală. La 30 octombrie, Richter raporta la Berlin: regina Elena a spus regelui că *„este o ruşine ceea ce se face în ţara aceasta cu oamenii* [evreii] — *şi că ea nu mai poate suporta o astfel de situaţie, cu atît mai mult cu cît regele este fiul ei şi numele lui, în istoria României, ar putea să rămînă legat de crimele împotriva evreilor, astfel încît domnia lui să fie numită — cea a lui «Mihai cel Groaznic»"*[2].

Toate aceste proteste, intervenţii şi manifestări oglindeau lărgirea rîndurilor şi creşterea amploarei mişcării generale de rezistenţă a poporului român, a luptei antifasciste din România, al cărei catalizator şi nucleu conducător era Partidul Comunist Român. Militînd în întreaga perioadă interbelică împotriva Gărzii de fier, a tuturor organizaţiilor de extremă dreaptă şi a oricăror manifestări antisemite, P.C.R. s-a pronunţat de la începutul dictaturii militaro-fasciste împotriva tuturor măsurilor şi legislaţiei inspirate de discriminarea rasială. În *Platforma* din 6 septembrie 1941, în *Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943*, privind încheierea Frontului Patriotic Antihitlerist, ca şi în alte documente programatice din perioada următoare, P.C.R. a cerut cu hotărîre oprirea imediată a asupririi evreilor.

Şef-rabinul dr. Alexandru Şafran relevă obstinenţa hitleriştilor în a aplica planul Richter: „Dar planul ucigaş al germanilor de a deporta în Polonia toţi evreii din România — adică din Vechiul Regat — nu fusese încă abandonat. Germanii au continuat, cu o încăpăţînare sporită, să insiste asupra «rezolvării problemei evreieşti». Deportarea evreilor din Transilvania de sud urma să fie doar un preludiu la lichidarea întregii populaţii evreieşti"[3].

În faţa situaţiei create, deşi iniţial îşi dăduse acordul de principiu, Ion Antonescu a hotărît în toamna anului 1942 amînarea deportării proiectate, pînă în primăvara anului următor, pretextînd că nu era temeinic organizată. Şi, astfel, deportarea evreilor din România, cerută şi planificată de Berlin, a rămas amînată pentru totdeauna.

În cartea sa consacrată judecării lui Adolf Eichmann, publicistul Schön Dezső, care în timpul procesului de la Ierusalim a relatat zilnic în presa israeliană desfăşurarea dezbaterilor, scrie: *„Deportările* [din România] *ar fi trebuit să înceapă la 10 septembrie 1942. Biroul lui Eichmann elaborase toate planurile. Direcţiunea Căilor Ferate Germane făcuse toate pregătirile necesare ce i-au revenit, iar acuzatul* [Eichmann] *tratase nemijlocit cu guvernul român şi obţinuse acordul vice-prim-ministrului pentru deportarea generală. La 26 iulie 1942, Eichmann i-a raportat lui Himmler că evreii din România vor fi deportaţi la Lublin, cei capabili de muncă vor fi utilizaţi, în timp ce ceilalţi — potrivit propriilor sale cuvinte* [ale lui Eichmann] — *vor fi supuşi unui tratament special"*[4].

Analizînd zădărnicirea planului de deportare a evreilor din România — aşa cum rezultă din documente şi din declaraţiile acuzatului — Schön Dezső scria, la 24 mai 1961: *„Deşi Gustav Richter — împuternicitul lui Eichmann în România — a publicat la 8 august 1942 în ziarul Legaţiei germane din Bucureşti* Bukarester Tageblatt *un articol de fond intitulat* Rumänien wied judenrein [România va fi curăţită de evrei], *totuşi trenurile cu deportaţi n-au pornit. Aşa au rămas în viaţă 300 000* [în realitate 350 000] *de evrei în România"*[5].

Neîndoielnic, la acest deznodămînt salvator a concurat un şir întreg de factori obiectivi şi subiectivi, interni şi externi. În acea perioadă, de pildă, s-au manifestat intense preocupări din partea diplomaţilor elveţieni, suedezi, turci şi ai Vaticanului la Bucureşti în legătură cu soarta evreilor, precum şi a reprezentanţilor Crucii Roşii internaţionale. Enumerarea exhaustivă şi analiza acestor factori nu fac însă obiectul acestui articol. Fapt este că, în România, nu s-a propagat, nici nus-a elaborat, o doctrină despre puritatea rasială a poporului român şi nici nu s-a proclamat inferioritatea rasială a evreilor; niciodată, nici un partid nu şi-a fixat drept obiectiv politic exterminarea lor fizică. În expunerea ţinută la un simpozion ştiinţific româno-israelian, profesorul universitar dr. Israel Gutman, director ştiinţific la Yad Vashem din Israel, a relevat, pe bună dreptate, că planurile naziştilor de a-i deporta pe evreii din România în lagărele de exterminare hitleriste s-au lovit de *„o opoziţie energică din partea poporului român şi a autorităţilor româneşti, inclusiv a guvernului şi dictatorului Antonescu... Refuzul lor de o-i preda pe evrei a crescut cu timpul şi această rezistenţă este factorul care a salvat majoritatea evreilor români de «soluţia finală» de concepţie nazistă...*

---

[1] Arhiva Yad Vashem 10/1 din 1961. TR-11 poliţia israeliană, Doc. 568 (mărturia lui A. Şafran, dată poliţiei israeliene cu prilejul procesului Eichmann).

[2] Jean Ancel, *Op. cit.*, vol. IV, p. 314.

[3] Alexandre Şafran, *Resisting the Storm, Romania 1940-1947. Memoirs*, Yad Vashem, Jerusalem, 1987, p. 101.

[4] Schön Dezső, *A jeruzsalemi per*, Tel-Aviv, 1962, p. 150.

[5] *Ibidem*, pp. 269-270.

Deseori, noi, cercetătorii evrei şi neevrei din Occident revenim la întrebarea: Cum trebuie înţeles refuzul energic şi constant al României de a-şi preda evreii naziştilor? Mi se pare că aceasta nu a fost doar consecinţa unor poziţii oportuniste şi a schimbărilor de pe front, ci în mare măsură şi, în parte, în mod decisiv, rezultatul deosebirilor de poziţii şi concepţii care existau între Germania nazistă şi România de sub dictatura lui Antonescu în privinţa evreilor. Antonescu declarase deseori că este antisemit şi la fel au procedat miniştrii din guvernul său. Însă acest antisemitism era axat pe ura sau împotrivirea pe fond naţional sau religios şi nu rasist sau în urma unor concepţii de bază rasiste. În cele din urmă, nici acest regim n-a fost dispus, chiar sub dictatura lui Antonescu, să participe la metoda asasinărilor prevăzute în «soluţia finală»"[1].

Relevarea tuturor factorilor obiectivi şi subiectivi care au determinat prin acţiunea lor convergentă acest deznodămînt necesită încă eforturi de cercetare, investigaţii multiple şi aprofundate. Se desprinde însă, ca o concluzie indubitabilă, faptul că pe prim-plan se situează atitudinea definitorie a poporului român, binecunoscuta sa omenie. Această omenie a stat la baza solidarităţii maselor româneşti cu evreii prigoniţi. Această omenie explică de ce, în ultima perioadă a războiului, cînd, prin cele ce se întîmplau în Ungaria şi în lagărele de concentrare naziste, exterminarea evreilor ajunsese la apogeu, România, după cum apreciază cunoscutul istoric american al holocaustului, profesorul Randolph L. Braham, a reprezentat o adevărată oază, un liman pentru evreii hăituiţi şi mînaţi spre camerele de gazare şi crematoriile Auschwitzului[2]. Această omenie a fost decisivă pentru a-l determina pe Antonescu să amîne şi, ulterior, să nu aplice planul de deportare elaborat de Richter, pe baza instrucţiunilor Berlinului şi a tuturor insistenţelor şi presiunilor venite de acolo.

Fostul şef-rabin din România acelor ani, dr. Alexandru Şafran, avea să scrie în memoriile sale: *„Maniu a promis să intervină în favoarea evreilor din Transilvania de sud, dar nu părea să fie prea dornic să meargă mai departe pentru a salva populaţia evreiască din patria sa de origine de la deportare. Curînd după aceea, ne-a informat că era incapabil să ne ajute. Apoi ne-am dus la Brătianu, la dr. N. Lupu, la Dimitrie Lupu, preşedintele Curţii de Apel, şi la acei miniştri care păreau a fi mai favorabili faţă de cererile noastre. Am fost şi la cîţiva academicieni de seamă, precum Petrovici, om politic şi profesor la Universitate. Am bătut la uşile celor mai înalte oficialităţi din ţară; mai întîi, la mareşalul Antonescu şi la Mihai Antonescu. Şi uşile ne-au fost deschise.*

Faptul că autorităţile m-au lăsat să intervin este o parte a miracolului care caracterizează soarta evreilor din România în timpul holocaustului, căci, în fond, eu eram un ostatec oficial, iar Filderman era urmărit drept fostul lider al evreilor din România"[3].

Dr. Jean Ancel, la rîndul său, în amplul studiu *Regimul antonescian şi salvarea evreilor din Transilvania de sud (toamna 1942)*, este pe deplin îndreptăţit să scrie: *„Problema deportării evreilor din Transilvania şi Banat poate fi considerată ca o primă ciocnire serioasă între planurile guvernului nazist şi dîrzenia unui popor mic. Dacă considerăm Stalingradul ca eveniment hotărîtor în istoria celui de-al doilea război mondial, moment care marchează începutul sfîrşitului dominaţiei naziste în Europa, atunci refuzul guvernului român de a-şi preda evreii poate fi considerat ca unul dintre marile acte de rezistenţă din Europa într-un moment în care Germania se afla în culmea puterii sale, forţele aliate pierduseră orice cap de pod în Europa sau în Africa de Nord şi nu se întrevedea sfîrşitul războiului"*[4].

Ca supravieţuitor al fostelor lagăre de concentrare hitleriste consider că investigarea modului de aplicare şi a urmărilor *„soluţiei finale"* în diferitele ţări ale Europei este un comandament nu numai istoric, ci, prin excelenţă, şi unul de ordin moral. În ce mă priveşte, sînt surprins că, în unele ţări, există voci care susţin că ar fi, chipurile, o jignire, o profanare chiar, a memoriei victimelor *„soluţiei finale"* să începi să faci, zic aceste voci, „o contabilitate meschină", comparînd cu cît la sută au fost exterminaţi mai mulţi într-o ţară decît în cealaltă, cu cît a fost mai mare procentul celor salvaţi „aici decît dincolo" etc. Fascismul a fost fascism, susţin aceste voci, şi, indiferent de numărul victimelor, el trebuie combătut fără drept de apel, ceea ce este întru totul adevărat. Dar nu este vorba de a diminua răspunderea fascismului dintr-o ţară sau alta, ci de datoria de a da aprecierea cuvenită forţelor antifasciste, rezistenţei populare dintr-o ţară sau alta, a căror amploare a fost mult diferită.

Ar fi nedrept şi imoral, cred eu, să nu se arate că, de exemplu, în nordul Transilvaniei cotropit vremelnic de horthyşti toţi cei peste 166 000 evrei au fost trimişi spre exterminare, supravieţuind doar 15-16 la sută dintre ei, în timp ce din sudul Transilvaniei, rămasă în graniţele României, nici un evreu n-a fost deportat, nici unul n-a fost exterminat pe motiv că s-a născut evreu, cu excepţia celor măcelăriţi de trupele horthyste în localităţile în care acestea au pătruns pentru cîteva zile după 23 august 1944, înainte de a fi izgonite pentru totdeauna de pe aceste meleaguri.

Mă simt dator să reliefez omenia poporului român care a constituit factorul fundamental în salvarea celor circa 350 000 de evrei din România, cu atît mai mult cu cît această omenie am simţit-o şi eu, firesc, în alte condiţii, în nordul Transilvaniei. În zorii

(Continuare în p. 47)

[1] *Simpozion ştiinţific româno-israelian*, în *Anale de istorie*, nr. 6/1984, p. 88.

[2] Vezi Randolph L. Braham, *The Politcs of Genocide. The Holocaust in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1981, vol. II, p. 905.

[3] Alexandre Şafran, *Op. cit.* p. 98.

[4] *Simpozion ştiinţific româno-israelian*, în *Anale de istorie*, nr. 6/1984, p. 90.

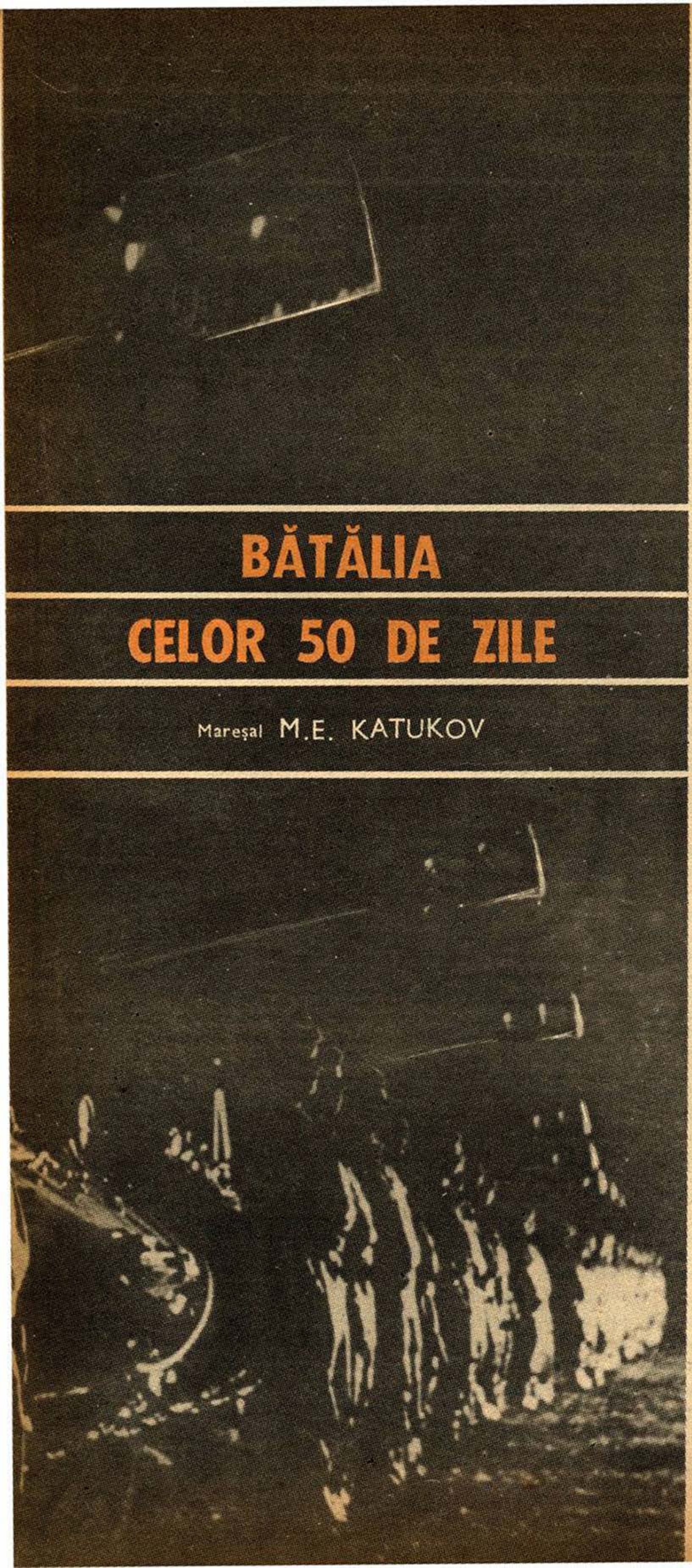

BĂTĂLIA CELOR 50 DE ZILE

Mareşal M.E. KATUKOV

În urma operaţiilor ofensive încununate de succes din iarna 1942-1943, trupele sovietice au respins unităţile hitleriste la peste 100 km de Kursk, provocîndu-le pierderi serioase[1]. Astfel s-a format ieşindul de la Kursk. Suferind deja două înfrîngeri de proporţii — la Moscova[2] şi Stalingrad[3] —, hitleriştii sperau să-şi ia cu orice preţ revanşa, să-şi refacă cît de cît prestigiul zdruncinat. De altfel, ei erau încă destul de puternici pentru a urzi noi planuri ofensive, clădite nu pe nisip, ci pe o forţă militară uriaşă.

Nu mai puteau declanşa o ofensivă de amploare pe întregul front sovieto-german, cum făcuseră în anul 1941, dar nutreau speranţa să obţină o cotitură radicală în mersul războiului, prin lovituri puternice executate pe una sau două direcţii. Dispuneau de un număr mare de maşini blindate noi şi puternice — tancurile T-VI „Tigru" şi T-V „Pantera" şi autotunurile „Ferdinand" — şi mizau pe lovituri masate, executate cu mari unităţi blindate prin surprindere, în sectoare înguste de front.

Vacanţa ia sfirşit

Potrivit concepţiei Comandamentului suprem, trupele noastre trebuiau să treacă în mod premeditat la apărare, lăsîndu-i pe hitlerişti să atace primii. Apărîndu-ne, puteam să-i producem duşmanului pierderi mult mai mari în oameni şi tehnică, declanşînd

---

[1] Mareşalul de trupe blindate (din 1959) Mihail Efimovici Katukov (1900-1976), de două ori Erou al Uniunii Sovietice, era, în iulie 1943, comandantul Armatei 1 de tancuri (devenită, în 1944, Armata 1 de tancuri de gardă). În cartea sa *Na ostrie glavnogo udara* (În centrul loviturii principale), ajunsă la a treia ediţie (1985), el prezintă participarea trupelor aflate sub comanda sa la bătăliile pentru Moscova, la aceea de la Kursk, la cele din Ucraina şi Polonia, pentru forţarea Vistulei, Oderului, de pe ţărmurile Balticii şi la ofensiva asupra Berlinului. Din capitolul consacrat de autor înfruntării de la Kursk reproducem cîteva fragmente, prezentate cu titlul şi subtitlurile redacţiei *Magazin istoric*.

Bătălia de la Kursk, în urmă cu 45 ani, a cuprins operaţiile de apărare (5-23 iulie 1943) şi ofensiva (12 iulie-23 august), desfăşurate timp de 50 zile de armata sovietică.

[2-3] *Magazin istoric* nr. 1/1987, 2/1968, 1/1969, 2/1973, 2/1983, 1/1988.

apoi o ofensivă hotărîtoare[1]. În noaptea de 4 spre 5 iulie eu și, probabil, toți cei care știau că inamicul va trece la ofensivă, nu puteam dormi. Stăpînit de o vagă neliniște, am sărit din pat și m-am uitat la ceas. Era două și jumătate.

M-am spălat în grabă, m-am îmbrăcat și am ieșit pe uliță. Iarba strălucea de rouă. Soarele se ridica alene de după acoperișul unei izbe, străpuns parcă de un nor subțire liliachin. Grădinile răsunau de trilurile păsărilor. Părea că liniștea și pacea sînt statornice și veșnice. Nu-ți venea a crede că peste o oră sau două această liniște a satului rusesc, risipit printre livezile de meri, va fi spartă de canonada tunurilor și vuietul motoarelor.

În izba amenajată pentru statul major, colaboratorii mei, Șalin și Nikitin, se aflau deja la masa de lucru. Ne-am salutat.

— Aveți noutăți? i-am întrebat.

— Da, avem, mi-a răspuns Mihail Alekseevici Șalin, scoțîndu-și ochelarii. De la statul major al frontului ni s-a comunicat că ieri a trecut la noi un genist de naționalitate slovacă. El a declarat că unitatea lor a primit ordin să demineze trecerile în fîșia de baraje.

— Dar dacă e o acțiune obișnuită de dezinformare, întreprinsă de cercetarea germană?

— Tot ce se poate. Deși, dacă luăm în considerare cele petrecute ieri...

În ziua precedentă, la orele 16.10, asupra pozițiilor siguranței de luptă a Armatei 6 de gardă, hitleriștii executaseră o puternică lovitură de aviație și artilerie, după care două regimente de infanterie, sprijinite de 80 tancuri, trecuseră la ofensivă. Dușmanul nu reușise însă să respingă siguranța noastră de luptă.

— Da, m-am declarat eu de acord. Statul major al frontului are toate motivele să ia în serios declarațiile prizonierului. Este limpede că ieri nemții au întreprins o cercetare prin luptă deosebit de puternică. Cred că declanșarea ofensivei este iminentă.

— După toate probabilitățile, interveni în discuție de obicei taciturnul Nikitin, „vacanța" noastră a luat sfîrșit.

[1] Acțiunile celor șase fronturi sovietice participante la diferitele faze ale bătăliei de la Kursk au fost coordonate de mareșalii G.K. Jukov și A.M. Vasilevski, reprezentanți ai Comandamentului suprem. În ajunul bătăliei, gruparea de trupe sovietice din zonă număra 1 336 000 oameni, peste 19 000 piese de artilerie, 3 444 tancuri și autotunuri, 2 172 avioane.

„Executați varianta nr. 3!"

Frontul ne ținea mereu la curent cu situația din fîșiile armatelor 6 și 7 de gardă. Pe la ora 6.15 a telefonat generalul S.P. Ivanov, șeful de stat major al Frontului Voronej.

— Inamicul, i-a comunicat el lui Șalin, a declanșat o ofensivă foarte puternică. Lovitura priucipală este executată de pe aliniamentul Butovo-Rakovo, spre nord.

Așadar, momentul decisiv, pe care îl așteptau toți, de la soldat la Comandamentul armatei roșii, sosise.

— Este evident că inamicul încearcă să rupă apărarea noastră printr-o puternică lovitură cu blindatele.

— Tactica preferată a lui Manstein, observă Nikitin. Pe același procedeu a mizat și la Stalingrad[2].

Am trecut pe la toate corpurile, care fuseseră deja alarmate. Pregătirile erau în toi.

— Apariția Armatei 1 de tancuri înapoia pozițiilor Armatei 6 de gardă trebuie să constituie o surpriză pentru inamic, le-am spus. Luați toate măsurile pentru ca deplasarea să se execute în cea mai mare taină.

După-amiază la punctul de comandă din Uspenov, atmosfera era încă pașnică. La clubul statului major rula un film. Abia am apucat să văd cîteva secvențe, că un ofițer de legătură m-a chemat la telefonul secret. La celălalt capăt al firului era generalul Vatutin, comandantul frontului.

Salutîndu-mă și punîndu-mi cîteva întrebări despre situație, mi-a ordonat ca pînă la orele 24 Armata 1 de tancuri să ocupe fîșia a doua de apărare din cadrul Armatei 6 de gardă.

— Executați varianta nr. 3, a încheiat Vatutin.

În încăperea statului major erau deja prezenți Șalin, Nikitin și Sobolev. Toți mă priveau întrebător.

— Da, tovarăși, am spus, „vacanța" a luat într-adevăr sfîrșit. Am primit ordinul să ocupăm aliniamentul de apărare. Plecați la trupe. Trebuie să asigurăm îndeplinirea ordinului primit întocmai și la timp.

Am rămas împreună cu Șalin. L-am rugat să mă pună la curent cu ultimele evoluții în fîșia Armatei 6 de gardă. Situația ce se crease stîrnea îngrijorare. Spre sfîrșitul zilei de 5 iulie, inamicul reușise să dea înapoi diviziile 67 și 52 de gardă și unități izolate din Divizia 71 de gardă. Hitleriștii pătrunseseră în dispozitivul Armatei 6 de gardă pe o adîncime de 4-6 km.

— Care-i situația în sectorul lui Burda?, l-am întrebat pe Șalin.

— Neclară. Am primit rapoarte contradictorii. El comunică cifre privind tancurile inamice distruse sau avariate. Totodată, raportează că brigada a suferit pierderi importante. Se pare că situația este destul de grea.

[2] Gruparea de trupe germane (formată din mari unități de la grupurile de armate „Centru", de sub comanda lui von Kluge, și „Sud" — von Manstein) dispunea de peste 900 000 oameni, circa 10 000 piese de artilerie, 2 700 tancuri și autotunuri și 2 050 avioane, cuprinzînd 70 la sută din numărul diviziilor blindate și peste 65 la sută din cel al avioanelor ce acționau pe întregul front sovieto-german. Comandamentul german își punea mari speranțe în noile tipuri de tancuri și autotancuri grele, lansate în producție de serie în acel an.

În cele mai mici amănunte

Împreună cu Șalin și Nikitin am început să pregătim ordinul de luptă pentru a doua zi. Tocmai atunci a intrat Burda, abia ținîndu-se pe picioare. Avea obrajii nerași, negri de funingine și de oboseală. Bluza era pătată de transpirație. Cizmele pline de praf. Nu-l văzusem niciodată într-o asemenea ținută. Schiță gestul de a duce mîna la casca de tanchist. Dar eu i-am ieșit în întîmpinare, l-am îmbrățișat și l-am așezat pe laviță.

— Hai, spune!

Și-a umezit buzele crăpate și a cerut permisiunea să fume-

ze. A tras adînc din ţigară şi a început să bîiguie:

— Tovarăşe comandant, pierderile...

— Război fără pierderi...

— Nu, asemenea pierderi n-am mai avut...

De mirare să auzi aşa ceva de la un comandant ca Burda.

— Dar care sînt totuşi pierderile? a intervenit Şalin. Cifrele ne-ar interesa.

— Lasă acuma cifrele! am spus eu. Povesteşte, Aleksandr Fiodorovici.

Şi Burda a început să povestească. În sectorul lor, inamicul atacase neîntrerupt. Veneau cîte 50-100 tancuri deodată. În faţă — „Tigri", „Pantere".

— Iar cu blindatele astea e greu, tovarăşe comandant. Tragi în ele şi proiectilele ricoşează.

— Dar care sînt rezultatele luptei?

— Pierderi... pierderi groaznice, tovarăşe comandant. Circa şaizeci la sută din efectivul brigăzii.

Îngrijorarea lui Burda era explicabilă. Luase în primire brigada cu puţin timp în urmă. Era prima lui luptă în calitate de comandant de brigadă. Bilanţul se prezenta cu totul neobişnuit. De obicei, Burda ştia să lupte cu pierderi minime. Îl bătea pe inamic prin iscusinţă...

I-am cerut lui Şalin raportul în care erau menţionate pierderile produse inamicului de Brigada 49 tancuri. Ele depăşeau cu mult pierderile brigăzii lui Burda.

M-am ridicat şi i-am strîns mîna comandantului brigăzii.

— Consideră că ţi-ai îndeplinit misiunea. Principalul constă în faptul că aţi rezistat, nu v-aţi retras. Acum du-te la ateliere şi grăbeşte-i pe cei care îţi repară maşinile. Sînt convins că veţi mai lupta cu ele şi veţi săvîrşi numeroase fapte de arme.

Superioritatea în tancuri era de partea inamicului. Mai mult! Blindatele lui dispuneau şi de armament mai puternic. Acest aspect nu putea fi neglijat. „Tigrii" inamicului trăgeau asupra maşinilor noastre cu tunurile de 88 mm de la distanţa de 2 km, rămînînd totodată în afara bătăii tunurilor de 76,2 mm de pe tancurile T-34. Cu alte cuvinte, hitleriştii susţineau cu succes duelul de foc de la distanţa maximă. Atunci de ce să le oferim un atu atît de puternic? În aceste condiţii, ne gîndisem că ar fi mai indicat să amînăm pentru un timp contralovitura, să mizăm în continuare pe apărarea noastră adînc eşalonată, pregătită din timp în cele mai mici amănunte.

Îi lăsam pe fascişti să se avînte, în speranţa că mai au puţin şi vor răzbi în spaţiul operativ. Gîndeam că se vor împotmoli în apărarea noastră. Iar noi le măcinam tehnica şi forţa vie. Abia după ce unităţile lor vor fi sleite, după ce tăvălugul de oţel va fi zdrobit, va sosi momentul pentru executarea unei puternice contralovituri. Dar, deocamdată nu era momentul.

Raportasem aceste consideraţii comandantului frontului. Noaptea era pe sfîrşite, dar răspunsul nu venea. Sosise termenul de executare a ordinului privitor la contralovitură. Nu ne rămînea altceva de făcut decît să deplasăm tancurile pe poziţiile de plecare.

Cu strîngere de inimă, am dat ordinul de executare a contraloviturii. Brusc stepa, ce păruse pînă atunci pustie, răsună de vuietul sutelor de motoare. Ieşind din acoperiri, tancurile luau din mers dispozitivul de luptă şi se năpusteau asupra duşmanului. În urma lor, înaintau şirurile de pistolari.

Eram însă îngrijorat. De la primele rapoarte primite din raionul Iakovlevo a devenit clar că noi făceam exact ceea ce n-ar fi trebuit să facem. Aşa cum prevăzusem, brigăzile sufereau pierderi serioase. Cu durere în inimă, vedeam de la punctul de observare cum ard şi fumegă tancurile noastre.

Cu orice preţ, trebuia să obţinem revocarea ordinului de contralovitură. M-am înapoiat în grabă la punctul de comandă, sperînd să iau urgent legătura cu generalul Vatutin şi să-i raportez încă o dată consideraţiile mele. Dar abia am trecut pragul izbei, că şeful transmisiunilor, pe un ton în care se simţea importanţa faptului, mi-a raportat:

— De la Cartierul general... Tovarăşul Stalin!

Oarecum emoţionat, am luat receptorul.

— Bună ziua, Katukov! s-a auzit binecunoscutul glas. Raportaţi situaţia!

I-am relatat comandantului suprem ceea ce văzusem cu ochii mei pe cîmpul de luptă.

— După părerea mea, am spus, ne-am grăbit cu contralovitura. Duşmanul dispune de rezerve importante, inclusiv de tancuri, neintroduse în luptă.

— Ce propuneţi?

— Deocamdată este indicat să folosim tancurile pentru trageri din poziţii fixe, îngropîndu-le sau amplasîndu-le în ambuscade. În felul acesta, am putea lăsa maşinile duşmanului să se apropie la 300-400 metri, pentru a le lovi cu foc precis.

Stalin tăcea.

— Bine, zise în cele din urmă. Nu veţi mai executa contralovitura. Veţi primi dispoziţii de la Vatutin.

Curînd mi-a telefonat comandantul frontului şi mi-a comunicat revocarea contraloviturii. Departe de mine gîndul că tocmai părerea mea a determinat acest ordin. Mai curînd, ea a coincis cu punctul de vedere al reprezentantului Cartierului general şi al Comandamentului frontului.

„Parcă au căpiat, nu alta!"

După convorbirea cu generalul Vatutin, am plecat la corpul lui Krivoşein, unde inamicul ataca din nou. Pe Krivoşein l-am găsit într-o viroagă împădurită. Lîngă şanţul-adăpost era parcată furgoneta cu care comandantul corpului pribegea pe drumurile războiului, împreună cu soţia sa. Generalul striga ceva la telefon. Văzîndu-mă, scurtă convorbirea, lăsă receptorul şi duse mîna la chipiu:

— Tovarăşe comandant, inamicul a trecut la ofensivă!

— Asta văd şi eu... Cu ce forţe?

— În sectorul corpului atacă circa 400 tancuri!

— Nu exagerezi, Semion Moiseevici?

— Nici vorbă! Numai poziţiile lui Gorelov sînt atacate de 100 tancuri. Poziţiile lui Babadjanean — de 70!

— Ţine-te bine, Semion Moiseevici! Ăsta-i abia începutul!

O sitnaţie încordată se crease şi în fîşia Corpului 6 tancuri comandat de A.L. Ghetman, care se apăra împreună cu Divizia 90 infanterie de gardă. Pe la amiază, cînd am ajuns la punctul de comandă al comandantului corpului, în sectorul respectiv lupta atinsese punctul culminant. Chipul rotund, blajin al lui Ghetman era scăldat în sudoare. Comandantul răcnea ceva la telefonul de campanie. Aruncînd receptorul, îşi şterse fruntea cu mîneca şi veni spre mine. Ne-am strîns în tăcere mîinile.

— Naiba ştie ce se petrece! exclamă înfuriat Ghetman. Se bagă fără oprire, ca orbeţii! Parcă au căpiat, nu alta!

Cînd, spre seară, m-am întors la statul major, Şalin mi-a servit o noutate care m-a năucit. La flancul stîng al armatei, la est de Iakovlevo, diviziile blindate S.S. „Adolf Hitler" şi „Das Reich" reuşiseră să rupă apărarea Diviziei 51 infanterie de gardă şi să pătrundă în spatele armatei noastre. Analizînd situaţia, am dat imediat ordin ca în raionul ameninţat să fie trimisă Brigada 100 tancuri din Corpul 31 tancuri.

Toată seara am aşteptat cu nerăbdare veşti din raionul Iablocikin — Bolşie Maiaciki. Speram că brigada trimisă, în cooperare cu Corpul 5 tancuri de gardă, va reuşi să respingă duşmanul. Comandantul de brigadă a raportat însă că, datorită insuficienţei forţelor şi mijloacelor, nici el, nici vecinii săi n-au reuşit să restabilească situaţia. Şi brigada, şi corpul au fost nevoite să treacă la apărare.

Între timp soseau rapoarte care confirmau că ostaşii armatei luptă cu un eroism fără seamăn.

În noaptea de 6 spre 7 iulie mi-a telefonat Vatutin. Îşi dădea perfect seama de gravitatea situaţiei:

— Katukov, am hotărît să întărim armata dumitale de tancuri cu brigăzile 180 şi 192 tancuri de la Moskalenko (Armata 38 — *n.a.*), două regimente de artilerie antitanc şi unul de aruncătoare, trei divizioane de artilerie antitanc şi două batalioane de puşti antitanc.

Abia s-a crăpat de ziuă că inamicul a şi încercat o nouă pătrundere spre Oboian. Lovitura principală era îndreptată asupra poziţiilor corpurilor 3 mecanizat şi 31 tancuri. A.L. Ghetman ne informa că în sectorul lui inamicul nu e activ. În schimb, S.M. Krivoşein nu-şi ascundea îngrijorarea:

— Ceva nemaipomenit, tovarăşe comandant! În sectorul nostru inamicul a aruncat în luptă circa 700 tancuri şi autotunuri. Numai brigăzile 1 şi 3 mecanizate sînt atacate de 200 tancuri.

Cu asemenea cifre nu mai avusesem de-a face. Ulterior am aflat că în ziua respectivă comandamentul hitlerist trimisese împotriva Corpului 3 mecanizat întregul Corp 48 de tancuri şi Divizia de tancuri S.S. „Adolf Hitler". Concentrînd aceste forţe colosale într-un sector îngust de 10 km. comandamentul german nutrea speranţa că va reuşi, cu acest tăvălug blindat, să rupă apărarea noastră. Inamicul se grăbea. Vroia să ajungă cu orice preţ la Kursk, pentru a face joncţiunea cu trupele ce înaintau din nord. Deasupra dispozitivului corpurilor 3 şi 31 se roteau fără

La Kursk, în cea mai mare bătălie de blindate din istorie, au fost nimicite mii de tancuri germane

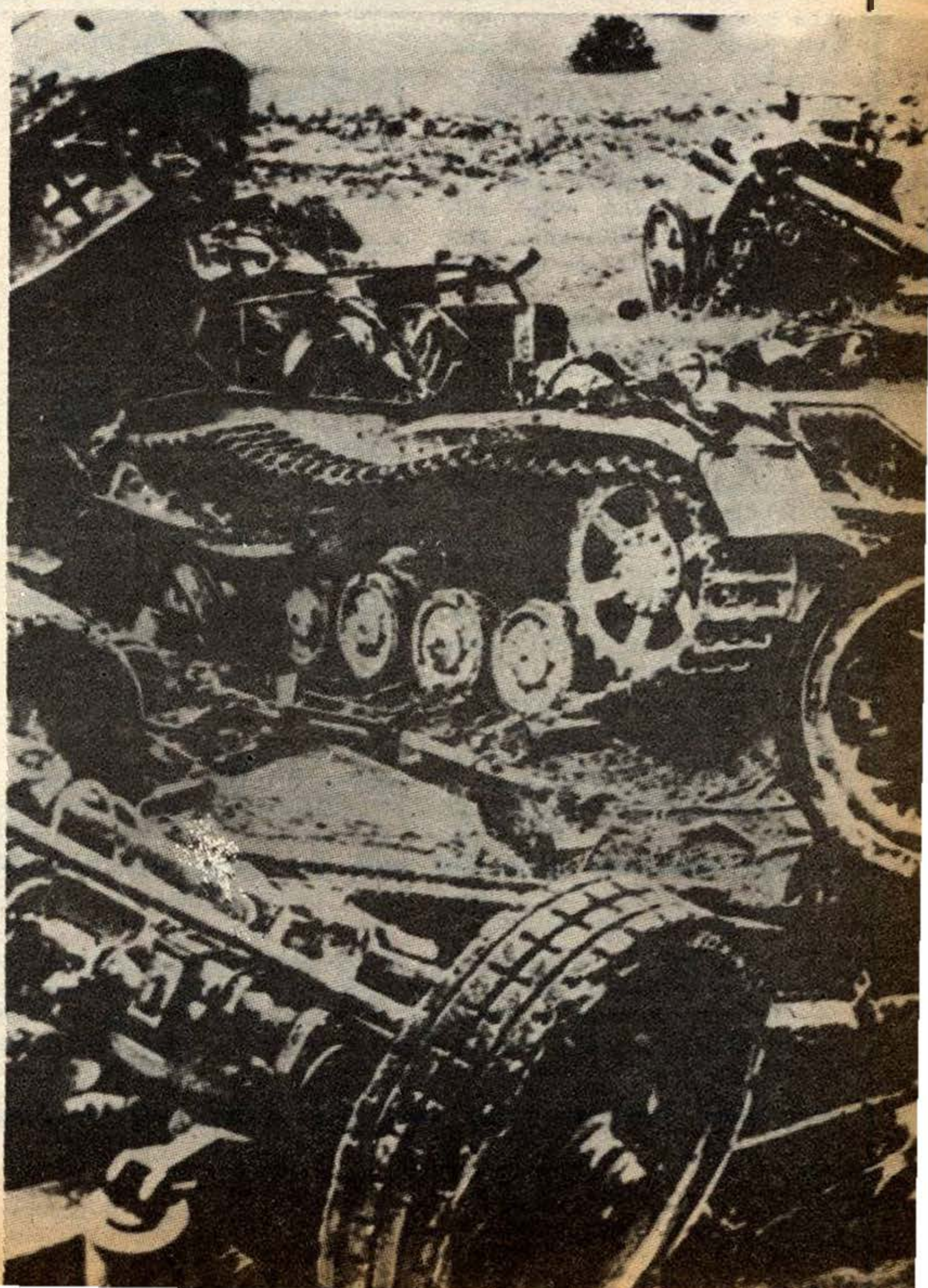

încetare grupuri mari de avioane „Heinkel" și „Junkers".

În toiul luptei a venit la mine Sobolev:

— Tovarășe comandant, a fost interceptat un raport. Priviți ce transmite cercetarea aeriană a inamicului.

El mi-a pus în față o foaie de hîrtie. „Rușii nu se retrag. Ei se află pe același aliniament. Tancurile noastre s-au oprit. Ard".

Asemenea interceptări radio demonstrau că hitleriștii, nereușind să obțină succese notabile pe direcția Oboian, erau cuprinși de iritare. Noi eram din ce în ce mai convinși că vom rezista în această încleștare sîngeroasă, cu atît mai mult, cu cît inamicul, în pofida eforturilor colosale, nu reușise să rupă apărarea noastră pe întreaga ei adîncime.

Dar inamicul nu renunțase încă la intențiile sale și continua să-și sporească forțele.

— Din raionul Belgorod, mi-a raportat în seara de 7 iulie Sobolev, coloane blindate afluiesc spre linia frontului. Deocamdată, n-am reușit să identificăm noile unități, dar pînă dimineața cred că vom rezolva și această problemă.

A doua zi ne așteptau iarăși lupte sîngeroase.

Din zori și pînă-n noapte

Pe la ora două am ajuns la Brigada 3 mecanizată. Pe comandantul brigăzii, colonelul A.H. Babadjanean, l-am găsit în bordei. Dicta ordinul de luptă pentru a doua zi. De statură mijlocie, slab, de felul lui tuciuriu, acum părea de-a dreptul negru.

— Parcă ar fi sfîrșitul lumii, tovarășe comandant, începu el surescitat, pronunțînd cuvintele cu un vădit accent caucazian. Nu contenesc nici o clipă. Astăzi am respins opt atacuri. Tanchiștii noștri s-au bătut ca leii. I-ar fi sfîșiat pe fasciști cu dinții!

— Lasă asta, povestește mai bine ce ți s-a întîmplat, spuse zîmbind colonelul V.E. Kopienko, șeful de stat major al corpului, care ne însoțea.

— Ce să mai povestesc! Am avut de tras azi, nu glumă!

— Iată despre ce este vorba, tovarășe comandant, mi se adresă Kopienko. Astăzi tancurile inamicului au răzbit pînă la punctul lui de comandă. El a sărit în tranșee, a pus mîna pe o legătură de grenade și a aruncat-o în „Tigru". Și l-a incendiat.

— Păi ce-ar fi trebuit să fac, după părerea dumneavoastră?, replică tăios Babadjanean. Să stau și să privesc, ca la teatru? Toți ostașii se băteau, tot personalul statului major, așa că m-am alăturat și eu.

— Hai lasă, i-am spus eu, nu mai face pe modestul. Toți știu cît ești de curajos. Pentru modul în care îți faci datoria îți mulțumesc. Vom ține seama la întocmirea propunerilor de decorare.

— Mulțumesc, tovarășe comandant. Acum însă mă preocupă altceva. Brigada are pierderi. Oamenii pică din picioare de somn.

— Știu, știu. Pînă dimineață veți primi întăriri. Și celelalte brigăzi, de asemenea.

Ziua de 8 iulie a fost decisivă pentru armata noastră. Probabil că, de data aceasta, ajuns la exasperare, comandamentul hitlerist s-a hotărît să mizeze totul pe o singură carte. Din zori și pînă noaptea tîrziu el a aruncat asupra pozițiilor Corpului 3 mecanizat, brigăzilor 49, 1 și 200 tancuri noi și noi grupuri de tancuri. În această zi, care mi s-a întipărit în memorie pentru toată viața, hitleriștii au întreprins douăsprezece atacuri și, cu toată fermitatea și vitejia ostașilor noștri, au reușit totuși să pătrundă în apărarea noastră pe o adîncime de 4-6 km.

Dacă ar fi reușit să producă o breșă în fîșia de apărare, pentru unitățile de servicii s-ar fi creat o situație dezastruoasă. În cîteva rînduri am sesizat acest aspect comandamentului Frontului Voronej. Cînd însă luptele au atins intensitatea maximă, problema eșalonului doi a căpătat o importanță excepțională.

I-am telefonat lui Vatutin și i-am expus considerațiile mele.

— Da, se declară el de acord, după ce cugetă un timp. Eșalonul doi este necesar. Vă afectez Corpul 10 tancuri, Divizia 309 infanterie, trei regimente de tancuri, două regimente de artilerie antitanc, Brigada 14 artilerie antitanc și Divizia 9 artilerie antiaeriană.

În ziua de 12 iulie, la ora 10, corpurile 5 tancuri de gardă și 10 tancuri, împreună cu diviziile de infanterie ale Armatei 6 de gardă au trecut la ofensivă. Ele nu numai că l-au imobilizat pe inamic, dar l-au și obligat să readucă pe direcția Oboian o parte din artilerie și alte mijloace de foc, care se deplasau deja spre Prohorovka. De asemenea, fasciștii au trimis împotriva grupării de contralovitură aviația[1].

Două zile mai tîrziu, atacurile hitleriștilor au încetat în tot sectorul nostru de front. I-am telefonat comandantului frontului.

— Situația este identică în toate sectoarele, mi-a comunicat el această veste plăcută.

Așadar, am rezistat, iar rezistînd, am învins! ■

În românește de col. (r.)
Al. COVALIU

[1] În total, în bătălia de la Kursk, Wehrmachtul a pierdut 500 000 oameni, 1 500 tancuri, peste 3 700 avioane, 300 piese de artilerie.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ În drumul lor de la izvoare spre vărsare, Mureșul și principalii săi afluenți străbat locuri încărcate de istorie, evocatoare ale unor momente de seamă din trecutul românesc. Imagini de epocă de la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România: a) Alba Iulia; b) Blaj; c) Sighișoara; d) Tîrgu Mureș; e) Deva; f) Arad; g) Cetatea de Baltă; h) Mediaș
(Pe Mureș și pe Tîrnave, p. 48)

a

b

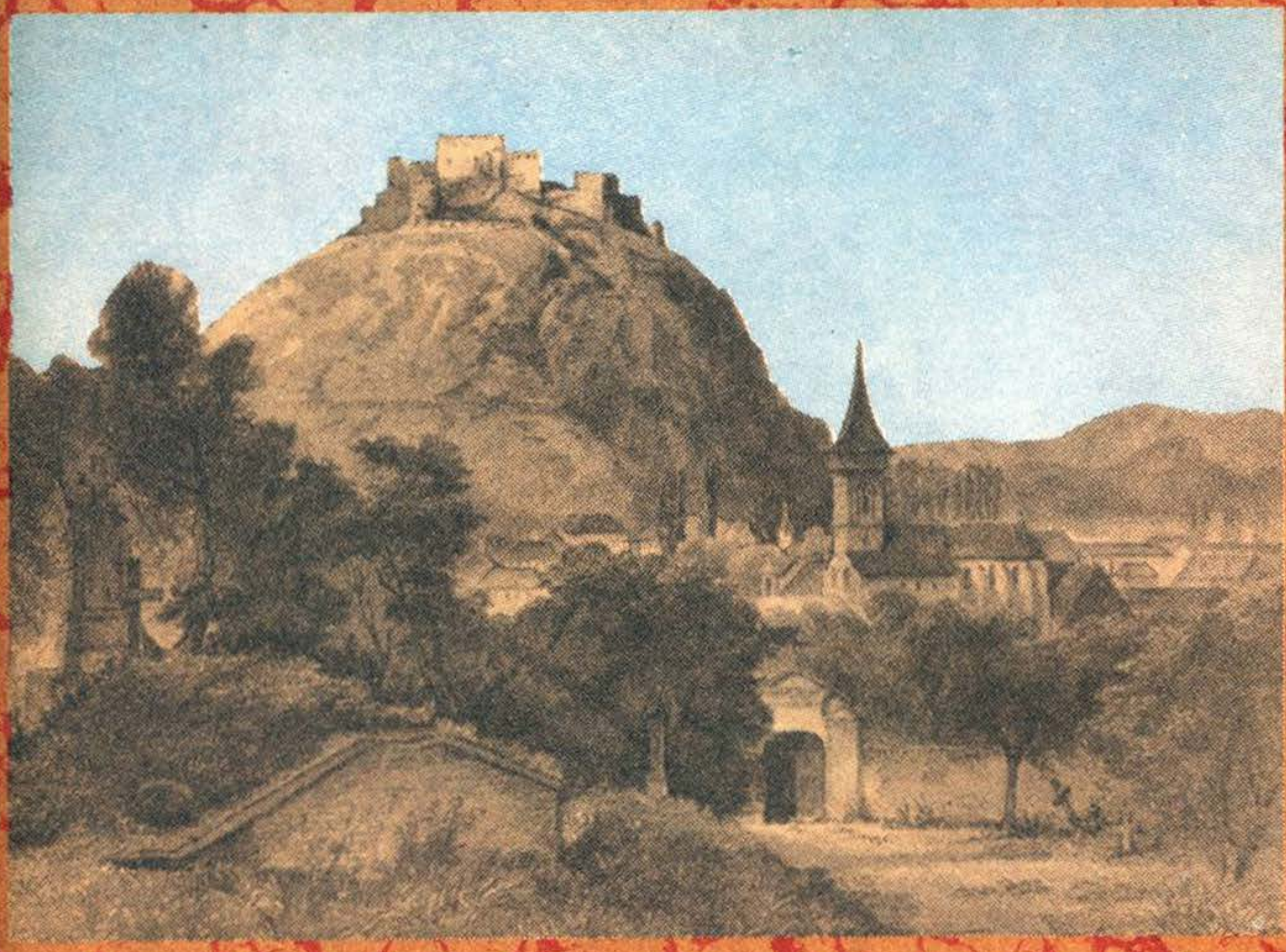

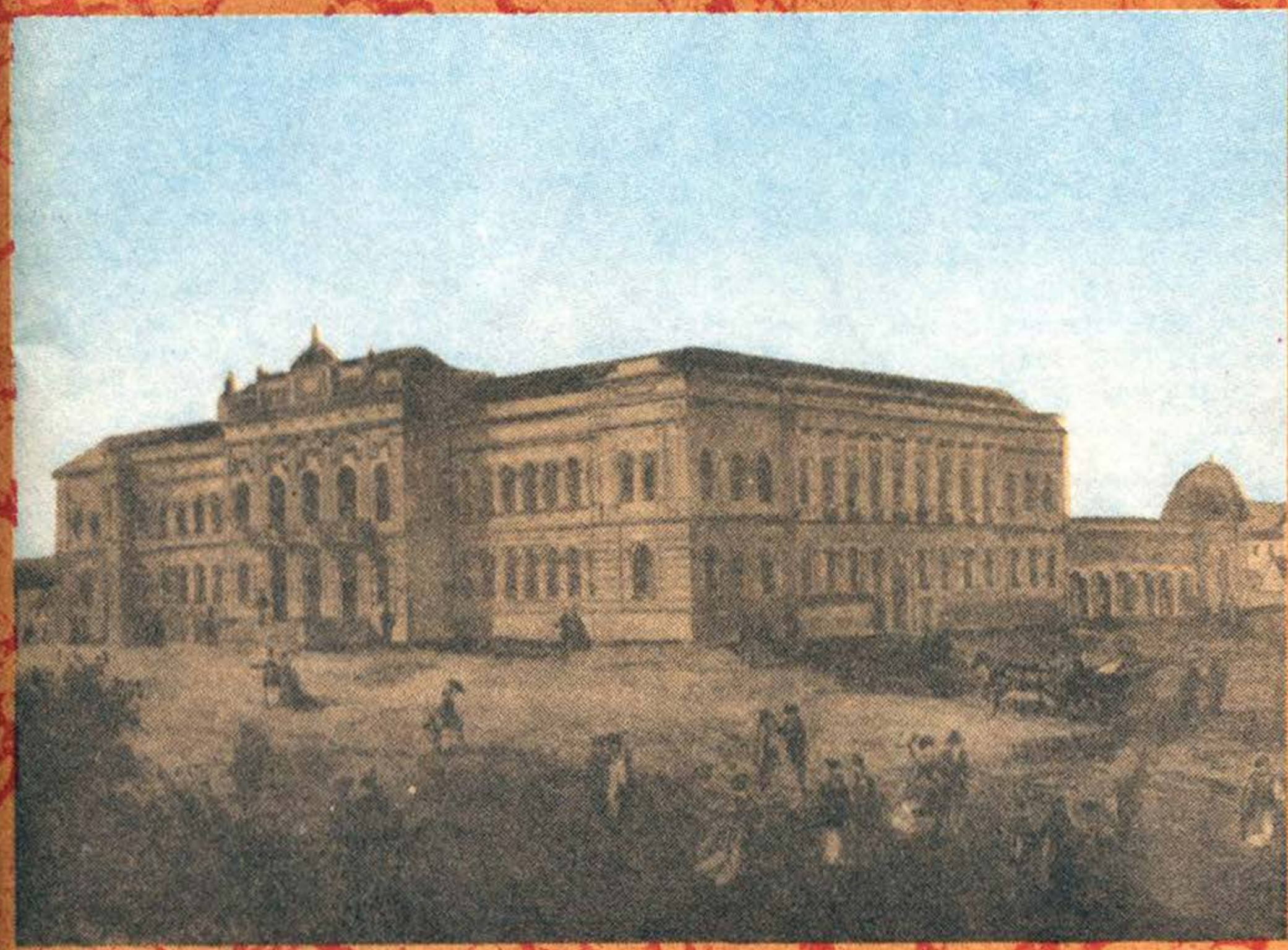

g

h

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXVI)

ION POPESCU-PUȚURI

În *Faptele geților sau goților*, savantul italian Carlo Troya prezintă semnificative date și fapte dintr-o perioadă deosebit de importantă din istoria geto-dacilor, considerată multă vreme a fi lipsită de informații. Este vorba de perioada de după retragerea administrației romane din provincia Dacia Traiană, de reunificarea populației autohtone și afirmarea marelui popor geto-dac în epoca frămîntată a mileniului I e.n.

Într-un capitol special intitulat *Ermanarich cel Mare* consacrat acestui rege care s-a născut la 276 e.n. din neamul Amalilor, familia pe care Carlo Troya o consideră ca reprezentînd dinastia dacilor liberi, istoricul italian reconstituie cronologic momentele în care acest rege, în alianță cu dacii, a reînființat regatul lui Decebal.

Istoricul italian aduce numeroase dovezi din scrierile antice asupra acestei perioade privind identitatea geților cu cea a goților, combătînd pe acei istorici care afirmau că goții ar fi fost de neam germanic și ar fi venit în spațiul carpato-dunăreano-pontic: „De unde au venit acești goți? — se întreba istoricul italian. Ce scriitor sau document istoric afirmă că au venit din Germania în Dacia părăsită de romani?"

Bazîndu-se pe știrile lui Iordanes, Carlo Troya amintește victoria din anul 332 a goților (deci a geților potrivit identificării pe care o face el) asupra popoarelor germanice.

Troya subliniază apoi marea întindere a teritoriului cîrmuit de Ermanarich din anii 334-337, în vastele spații care se întindeau „de la Mlaștina Maeotidă [Marea de Azov] pînă în Germania Orientală și pînă la Marea Baltică" adică „la țărmul Venedic menționat în scrierile lui Ptolemeu".

Abia acum, afirmă el, după ce au luat contact cu goții lui Ermanarich, germanii au început să-și construiască case, de tip roman, după cum scrie istoricul latin Ammianus Marcellinus; ceea ce demonstrează „cît era de neîntemeiată așa-zisa lipsă de civilizație a lui Ermanarich cel Mare, get sau got, către mijlocul secolului al IV-lea".

Revenind la diferențierea dintre goți (adică geți) și popoarele germanice, istoricul italian amintește apoi războaiele din anii 289-291 e.n. dintre popoarele gotice (iutungi, tervingi, gepizi și vandali) și cele germanice (burgunzi și alamani). Amintind de războaiele împăratului bizantin Valens „împotriva geților sau goților de la Dunăre", menționează pe Athanaric „jude sau conducător al vizigoților tervingi", pe care istoricul Temistius îl numește *Dinasta dei geti* (Suveran al geților) „cu numele vechi deci — remarcă Troya — și nu cu noul nume [de got] ce se atribuie națiunii [poporului] sale".

Urmărind procesul de creștinare a goților, Carlo Troya remarcă traducerea, la 361 e.n., a *Bibliei* de către Ulfila, „în limba getică sau gotică, prima carte oferită la o dată certă popoarelor neromane din Europa". Preluînd știrea dintr-o lucrare a istoricului antic Iamblichos, Troya afirmă că în același an 361 e.n. „cultul lui Zamolxe mai persista" încă și adaugă că „și împăratul Iulian [Apostatul] vorbește despre incantațiile geților ca despre lucruri ce se mai practicau în vremea sa", încît — conchide Carlo Troya — „marele popor al daco-geților nu dispăruse încă".

De o importanță deosebită pentru cunoașterea istoriei din anii de după retragerea administrației romane de pe teritoriul geto-dacilor de la nord de Dunăre este menționarea continuă a unor conducători în regatele locale, precum Bononus în anul 282, Aoric și Avaric (anul 331), Visimer (332), Geberic pe Tisa (332), „rege al geților sau goților [care] pune stăpînire pe pămînturile părăsite de vandali în fosta Dacie a lui Traian".

Începuturile pătrunderii hunilor în Europa, eveniment petrecut în anul 374 e.n., și moartea lui Ermanarich cel Mare au contribuit la destrămarea puternicului regat al acestuia, încît goții (sau geții, cum le spune Troya) din nordul Europei, de la Marea Baltică, fiind astfel „lipsiți de orice cale de comunicare cu patria lor de la Dunăre și de la Pontul Euxin. Aici, în nordul Europei — subliniază istoricul italian — începe istoria lor septentrională, care, pentru o lungă perioadă de vreme, a zguduit structura Europei meridionale, făcîndu-se să se creadă că cuceririle goților

zamolxieni ai lui Ermanarich în Scandinavia ar trebui puse în legătură cu epoci foarte îndepărtate şi nebuloase şi că cultul lui Zamolxe ar fi apărut în Suedia".

Cronicarul suedez din sec. XVII Karl Lund (Carolus Lundus) şi alţi învăţaţi suedezi găseau — spune Troya — „cea mai mare similitudine între religia din Suedia şi cea a geţilor lui Zamolxe şi Deceneu". „Asemănarea — constată şi savantul italian — este adevărată". El precizează însă că, spre deosebire de savanţii suedezi, care credeau că cultul lui Zamolxe ar fi pornit din Suedia, „această doctrină a pătruns aici [în Suedia] odată cu goţii lui Ermanarich, care după spusele lui Herodot învăţaseră această doctrină în Tracia".

După aprecierile istoricului italian, geţii din nordul Europei, s-au răspîndit după moartea lui Ermanarich cel Mare în regiunile de la Marea Baltică, au trecut apoi în Suedia, creînd aici „o nouă Ostrogoţie şi o nouă Vestrogoţie, asemănătoare celor ce fuseseră atît de prospere la Dunăre şi la Pontul Euxin". Aici în nordul Europei — mai subliniază Troya — geţii „au adus toate instituţiile lor şi au numit «Dacia» totalitatea cuceririlor lor în Danemarca şi în Suedia, nume care timp de mai multe secole a fost amintit în actele publice şi oficiale ale ambelor regate". Contribuţii ştiinţifice de o deosebită originalitate pentru cunoaşterea istoriei popoarelor vechi ale Europei aduce Carlo Troya şi în ceea ce priveşte alte seminţii migratoare. „Gepizii — scrie el — sînt de neam getic sau gotic", conform identificării făcute de el. În confruntarea lor cu triburile hunice, Arderic, regele gepizilor, i-a învins pe fiii lui Atilla (453) în bătălia de la Nedao, ceea ce a avut ca rezultat destrămarea Imperiului hunic.

Scriind despre legile, limba, arhitectura, continua permanenţă, în aceleaşi locuri şi identitatea familiei domnitoare a Amalilor cu geţii sau dacii lui Deceneu şi Decebal, Troya arată că uzanţele şi obiceiurile, ca şi absenţa ordaliilor (guidrigildo-ul) de origine germanică, dovedesc identitatea geto-dacilor cu goţii, atît cu ostrogoţii, cît şi cu vizigoţii, şi demonstrează radicala diferenţiere a neamului getic sau gotic, de cel german.

Perioada a IV-a:
Ermanarich cel Mare

Anul

277 Burgunzii, popor germanic devenit gotic, s-au unit, după moartea lui Fastidas, cu herulii, popor ce locuia teritoriile de la Mlaştina Meotidă, şi au avansat pînă spre Rin, luptînd în acel an împotriva împăratului Probus. Ist. I., p. 732; Tab. Cron., p. 291.

277 Probus aşază 16 000 barbari în Galilia. Ibid.

278/280 Acelaşi împărat stabileşte 100 000 bastarni în Tracia, în acelaşi mod în care mii de persoane au fost aşezate de Ermanarich în jurul vechii Sarmizegetusa. Ist. I., pp. 734-737; Tab. Cron., pp. 292-293.

278/280 Gautunii, consideraţi popor gotic, atacă Imperiul roman, împreună cu gepizii şi vandalii. O parte din aceşti vandali puteau fi aliaţi ai regelui ostrogot din neamul Amalilor. Ibid.

282 După moartea lui Bononus, Unila rămasă văduvă este adusă în imperiu, unde Probus o ţine în mare cinste. Ibid.

282 Tiridates, regele Armeniei luptă alături de romani împotriva goţilor. Ibid.

286 Burgunzii, se unesc cu alamanii împotriva împăratului Maximian. Ist. I., p. 729; Tab. Cron. p. 294.

289 Războaie între iutungi, tervingi, gepizi, vandali, burgunzi şi alamani, adică între popoare getice şi germanice. Ist. I., pp. 731-732. Tab. Cron., pp. 295-296.

291 Endinos şi Sinistos sînt aleşi juzi ai burgunzilor; aceşti magistraţi sînt aleşi după obiceiul gotic, nu germanic. Ist. I., pp. 732-733; Tab. Cron., p. 296.

297/306 Goţii sînt semnalaţi în Armenia. Ist. I., pp. 735-736; Tab. Cron., p. 299.

320/322 Victorie obţinută de împăratul Constantin cel Mare asupra goţilor. Ist. I., p. 743; Tab. Cron., p. 303.

323 Noi năvăliri ale goţilor în Tracia. Ibid.

325/331 Convertirea unei părţi a goţilor la creştinism; Ist. I., pp. 744-749; Tab. Cron., pp. 303-305.

331 Alte victorii ale lui Constantin cel Mare asupra goţilor; în urma victoriilor, împăratul la în slujba romanilor 40 000 de goţi ca foederaţi, nume devenit atît de celebru cu trecerea timpului. Asupra triburilor goţilor foederaţi domneau Aoric şi Araric. Ist. I., pp. 749-750; Tab. Cron., p. 307. Constantin ridică o statuie unuia dintre aceşti foederaţi în Senatul de la Constantinopol (vezi anii 365-367).

332 Visimer, regele vandalilor asdingi, stabiliţi încă din epoca lui Marcus-Aurelius în Dacia, pe rîul Tisa, este ucis de Geberic, rege al unui trib de goţi, toţi fiind supuşi ai regelui Ermanarich din spiţa Amalilor. Ist. I., pp. 750-752; Tab. Cron., pp. 307-308.

332 Geberic, regele geţilor sau goţilor, pune stăpînire pe pămînturile părăsite de vandali în fosta Dacie a lui Traian. Ibid.

332 Victorie a goţilor asupra popoarelor germanice, descrisă de Iordanes. Ibid.

334/358 Ermanarich cel Mare cucereşte vaste teritorii de la Mlaştina Meotidă [Marea de Azov] pînă în Germania orientală şi pînă la Marea Baltică. Ist. I., pp. 755-756; Tab. Cron., p. 309.

361 Asprimea limbii germanilor la Rin, după afirmaţiile împăratului Iulian. Ist. I., pp. 790-791; Tab. Cron., p. 320.

361 Germanii încep a-şi construi case după obiceiul roman, cum scrie Ammianus Marcellinus; o particularitate pe care o relevă şi care demonstrează cît era de neîntemeiată aşa-zisa lipsă de civilizaţie a lui Ermanarich cel Mare, get sau got, către mijlocul secolului IV. Ibid.

361 Traducerea Bibliei de către Ulfila (Wulfila) în limba getică sau gotică. Ist. I., pp. 791-794; Tab. Cron., pp. 320-325.

361 Iamblichos (nu ştiu dacă cel din Apamea sau din Colchidia) scrie că în epoca sa cultul lui Zamolxe mai persista încă. Şi împăratul Iulian vorbeşte despre incantaţiile geţilor ca despre lucruri ce se mai practicau în vremea sa. Ist. I., p. 694; Tab. Cron., p. 321.

361 Ermanarich învinge, după veneţi, pe sclavini şi pe anţi; cele mai importante trei triburi ale slavilor. Daco-geţii care nu se convertiseră la creştinism, se stabilesc la ţărmul Mării Baltice. Ist. I., pp. 795-811; Tab. Cron., pp. 325-327.

361/364 Goţii sînt semnalaţi la Eufrat. Ibid.

365/368 Războaiele împăratului Valens împotriva geţilor sau goţilor de la Dunăre.

Athanaric, „jude" sau conducător ai vizigoţilor tervingi. Temistius îl numeşte „Dinasta dei Geti" (suveran al geţilor) denumindu-i cu numele vechi deci [de geţi] şi nu cu noul nume ce se atribuie naţiunii sale. Ist. I., pp. 803-807; Tab. Cron., pp. 328-331.

Athanaric jură să nu mai pună piciorul pe teritoriul roman. Ibid.

365/367 Împăratul Constantin ridicălui Rotestus, tatăl lui Athanaric,

e statuie în Senatul din Bizanţ. Ibid.

371 Perfidia romanilor împotriva burgunzilor şi răzbunarea acestora. Ist. I., pp. 818-819; Tab. Cron., pp. 336-337.

372/374 Athanaric persecută pe creştini. Ist. I., pp. 822-824; Tab. Cron., pp. 338-340.

374 Primele incursiuni ale hunilor. Începutul marii migraţii a popoarelor. Ist. I., pp. 825-832; Tab. Cron., pp. 340-342.

375/376 Moartea lui Ermanarich cel Mare, ajuns la 110 ani de viaţă. Ist. I., pp. 834-835; Tab. Cron., pp. 343-344.

376 La venirea hunilor, daco-geţii sau goţii, care, călăuziţi sau trimişi de Ermanarich, pătrunseseră pînă la Marea Baltică, adică la ţărmul venetic al lui Ptolemeu, s-au văzut — după victoriile asupra venetilor — lipsiţi de orice cale de comunicare cu patria lor de la Dunăre şi de la Pontul Euxin. Aici începe istoria lor septentrională, care a făcut să se creadă că cuceririle goţilor zamolxieni ai lui Ermanarich în Scandinavia ar trebui puse în legătură cu epoci foarte îndepărtate şi nebuloase, înainte de Bericus, şi că cultul lui Zamolxe ar fi apărut în Suedia.

Aşa au pretins Karl Lund şi alţi învăţaţi suedezi, care găseau cea mai mare similitudine între religia din Suedia şi cea a geţilor lui Zamolxe şi Deceneu. Asemănarea este adevărată; dar ideea acestor savanţi este falsă; căci cultul lui Zamolxe nu a pornit din Suedia, ci a pătruns aici odată cu goţii lui Ermanarich; care după spusele lui Herodot au învăţat [aceste practici] în Tracia.

Goţii sau geţii, care după moartea lui Ermanarich s-au răspîndit încetul cu încetul în regiunile de la Marea Baltică, au trecut apoi în Suedia, creînd aici o nouă Ostrogoţie şi o nouă Vestrogoţie, similare celor ce fuseseră atît de prospere la Dunăre şi la Pontul Euxin. Au adus aici toate instituţiile lor şi au numit „Dacia" totalitatea cuceririlor lor în Danemarca şi în Suedia, nume care timp de mai multe secole a fost amintit în actele publice şi oficiale ale amîndurora regate. Ist. I., pp. 862-863.

Perioada a V-a: de la moartea împăratului Valens şi a lui Ermanarich din neamul Amalilor, pînă la Alaric, din familia Baltilor

Anul 376 Ostrogoţii, supuşii lui Ventar, nepotul lui Ermanarich, sînt învinşi de hunii conduşi de Balamer. Ist. I., pp. 835-840; Tab. Cron., pp. 344-346.

376 Piloforul Vitimer domneşte asupra tribului ostrogot al greutungilor. Ucis de către huni, lasă ca urmaş pe fiul său minor Videric, sub tutela lui Alatheus şi Safrax. Ibid.

376 Athanaric, „jude" sau conducător al vizigoţilor tervingi, proiectează construirea unui mare zid împotriva hunilor, de la Dunăre la Tyras; planul său devine inutil şi el se retrage în Caucaland. Ibid.

376 Ostro oţii greutungi, vizigoţii tervingi şi alte popoare gotice, fugind din calea hunilor, obţin, prin rugăminţi, de la împăratul Valens, acordul să treacă în Tracia. Ei trec Dunărea, împreună cu episcopul lor Ulfila. Posedă mari bogăţii. Cei mai însemnaţi dintre pilofori tervingi, după retragerea lui Athanaric, au fost Alaviv, Frithigern şi Farnobius.
376 Perfidia căpeteniilor romane determină pe oţii refugiaţi în imperiu să ia armele împotriva imperiului. Suerid şi Colia, stabiliţi mai dinainte în imperiu, li se alătură. Ist. I., pp. 841-844; Tab. Cron., pp. 347.

376/378 Război în Tracia, între romani şi goţi. Împăratul Valens este ucis. Tinerii goţi, ţinuţi drept ostateci în Constantinopol, sînt omoriţi. Ist.I., pp. 845-852; Tab. Cron., pp. 349-352.
376/378 Moartea lui Ermanarich. Întinsul său regat se dezmembrează; goţii se supun diferitelor căpetenii. Ist. I., p. 835. Tab. Cron., pp. 347-352.

379 Modarex scitul este considerat got [în unele izvoare ale vremii] Ibid.

379 Goţii jură că vor face să dispară numele de roman. Ibid.

379 Ulfila (Wulfila) se stabileşte cu o parte a goţilor în Moesia. Ibid.

379 Împăratul Theodosiu şi căpetenia Modarex luptă împotriva goţilor în Tracia. Un mare număr dintre aceştia intră în slujba imperiului, cu titlul de foederaţi. Ibid.

380 Athanaric, alungat de huni din Caucaland; poate însă că şi în urma acţiunilor lui Alatheus şi Safrax, tutorii greutungi ai regelui copil Videric. Ist. I., pp. 860-864. Tab. Cron., pp. 356-360.

381 Moartea lui Athanaric, refugiat la Constantinopol. Ibid.

386 Protingii, după spusele istoricului bizantin Zosimos, adică greutungii lui Odoteus, despre care se crede că ar fi una şi aceeaşi persoană cu Alatheus, apar la gurile Dunării după o lungă peregrinare; o parte sînt ucişi de Promotus şi o altă parte capătă statut de foederaţi. Ist I., pp. 872-874. Tab Cron., pp. 364-365.

395 După moartea împăratului Theodosiu, romanii nu mai plătesc stipendii goţilor foederaţi; de aceea, căpetenia acestora, Alaric, din neamul Baltilor, invadează şi prădă Macedonia şi Grecia. Ist. I., pp. 885-890. Tab. Cron., pp. 374-376.

395 Pentru a încheia pace cu el, Rufinus, prefectul pretoriului în timpul împăratului Arcadius, este nevoit să se îmbrace după moda gotică. Ibid.
395 Unimund, fiul lui Ermanarich cel Mare şi tatăl lui Sigismund, se sinucide fiind sub stăpînirea hunului Balamer; în timp ce ruda sa Vitimer, din neamul Amalilor, pentru a scăpa de jugul hunilor, călăuzea pe ostrogoţi împotriva slavilor anti şi a regelui acestora, Box. Ibid.

395 Hunul Balamer se aliază cu Inimund şi Sigismund împotriva lui Vitimer din neamul Amalilor şi-l ucide. Ia în căsătorie pe Valodamarca, tot din aceeaşi familie a Amalilor, nepoata lui Vitimer, cel ucis. Ibid.

398 Predica Sf. Ioan Crisostomul [Ioan Gură de Aur] în urma căreia mulţi goţi se convertesc la creştinism. Fravitta, unul dintre iluştrii lor pilofori, rămîne păgîn, sau altfel spus, zamolxian. Ist. I., pp. 896-899. Tab. Cron., pp. 386-388.

399 Sinesius rosteşte un discurs împotriva goţilor foederaţi de la Constantinopol. Ist. I., pp. 900-907; Tab. Cron., pp. 389-393.

399/400 Mişcări provocate de Tribigild, conducătorul ostrogoţilor greutungi ce trăiau ca foederaţi în Asia Mică. Gaina, conducător al goţilor din Constantinopol provoacă mai multe dezordini în capitala Imperiului de răsărit. Ambele căpetenii sînt ucise. Alaric din neamul Baltilor, se îndreaptă spre Italia. Ibid.

401 Radagaist (nu se ştie de ce neam, hun, alan sau vizigot) se uneşte cu Alaric pentru a porni în expediţie împotriva Italiei. Ibid.

402 Alaric este învins de generalul roman Stilicon la Pollentia şi la Verona. Ist. I., pp. 907-910; Tab. Cron., pp. 394-396.

403 Sunia şi Fretella, goţi creştinaţi, scriu Sf. Girolam în Palestina şi obţin din partea acestuia unele lămuriri asupra Psalmilor. Ist. I., pp. 910-914; Tab. Cron., pp. 396-399.

404 Înfrîngerea lui Radagaist, care reunise sub conducerea sa mai multe seminţii gotice şi germanice. Ibid.
406 Vandalii, alanii şi suebii trec Rinul şi invadează Galia pînă aproape de Munţii Pirinei. Ibid.

406 Popoare gotice, indicate în Ştirea despre Imperiu ca foederaţi ai romanilor. Este vorba de vandali şi iutungi în Egipt, iutungi şi goţi în Siria şi pe malurile Eufratului. Ibid.
407 Burgunzii ajung la Rin şi se opresc în regiunea numită astăzi Alsacia. Ibid.

Procopiu din Caesareea scrie că vandalii şi goţii vorbeau o unică limbă; iar Agatias consemnează că burgunzii şi goţii ar fi un singur popor. Adică deveniseră acelaşi popor. Ibid.
408/409 Întoarcerea şi luptele purtate de Alaric în Italia. Alaric cucereşte şi prădă Roma, dar nu lipsesc multe exemple de mărinimie. Ist. I., pp. 918-928; Tab. Cron., pp. 400-405.

409/410 Italia este prădată de către Alaric. Marile sale proiecte. Moartea sa. Ist. I., pp. 973-974, Tab. Cron., pp. 432-434. ■

Din tradiţiile gîndirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

EMANCIPAREA CULTURALĂ A SĂTENILOR

Dr. ROMUS DIMA

„Fiu de adevărat ţăran", cum îi plăcea să declare, Constantin Dobrescu-Argeş se considera, în acelaşi timp, un gazetar devotat ţărănimii. Sînt „ziarist al clasei mele", afirma el cu mîndrie şi satisfacţie la 9 iulie 1898. În această calitate, el a desfăşurat o intensă activitate publicistică dedicată special ţărănimii române.

Presa — un puternic mijloc de luptă

C. Dobrescu-Argeș a fost întemeictorul unor organe de presă dedicate locuitorilor satelor — *Ţăranul* (1881-1884), *Gazeta poporului* (1891)[1] şi *Gazeta ţăranilor* (1892-1936)[2]. Vorbind despre rolul social al presei, despre menirea acesteia, militantul argeșean o considera un „Argus cu mii de ochi", un „cerber al drepturilor omului". Nu avea stagiu de gazetar la cotidiene de mare tiraj din Capitală. În 1881, cînd a început activitatea jurnalistică propriu-zisă, era un simplu învăţător de ţară, dar avea un impresionant nivel de cultură, un pronunţat simţ al datoriei faţă de patrie, cît şi orientarea politică necesară pentru intrarea cu succes în vîltoarea vieţii sociale. Chiar dacă şi în acest domeniu a mers pe căi nebătătorite, el a demonstrat că, animat de slujirea cu devotament şi abnegaţie a ţării şi poporului, înţelegînd resorturile umane ale ţăranului român, aducînd în dezbatere idei novatoare, sugestii şi soluţii viabile, avînd sincera dorinţă de a ridica din ignoranţă şi întuneric locuitorii majoritari ai ţării, utilizînd, pentru toate acestea, mijloacele specifice şi percutante ale presei, poţi obţine reuşite sigure.

Analiza conţinutului ziarelor *Ţăranul* şi *Gazeta ţăranilor* ne-a dus la concluzia că C. Dobrescu-Argeş a fost partizanul folosirii unor forme şi metode de activitate proprii ziaristicii moderne. Dincolo de unele imperfecţiuni stilistice şi de formă, genurile gazetăreşti promovate de el şi colaboratorii principali ai acestor publicaţii le putem aprecia a fi variate şi pe înţelesul celor cărora li se adresau cu predilecţie — truditorii ogoarelor. În coloanele celor două organe de presă întîlnim frecvent următoarele genuri ziaristice: articolul (de fond sau editorial, redacţional, politic, de analiză, polemic etc.), cronica, eseul, ancheta, foiletonul, informaţia, nota, scrisorile cititorilor. Mai rar se foloseau : reportajul, interviul, pamfletul, masa rotundă. Oricum, avem temeiuri solide să afirmăm că militantul din Muşeteşti a manifestat preocupări şi căutări multiple pentru a diversifica activitatea gazetărească şi a da substanţă şi culoare paginilor tipărite.

În timp ce unele gazete de mare tiraj din Capitală, cu prioritate cele care se situau pe poziţiile ideologice ale conservatorilor şi liberalilor, dar şi altele, treceau sub tăcere, împotriva evidenţei şi a bunului simţ elementar, starea economică, socială, culturală şi politică deosebit de grea a ţărănimii, or subapreciau şi ignorau potenţele şi uriaşa forţă ale acestei clase sociale, Constantin Dobrescu-Argeş şi colaboratorii săi s-au situat pe poziţii înaintate în domeniul presei, prezentînd veridic adevărata situaţie de la sate. Toate acestea plasează acti-

[1] În timpul cercetărilor întreprinse de noi nu am identificat nici un exemplar din această publicaţie.

[2] *Gazeta ţăranilor* a apărut cu intermitenţe din cauza persecuţiilor la care a fost supusă de organele represive burghezo-moşiereşti. Începînd cu anul 1903, după moartea lui Constantin Dobrescu-Argeş, gazeta şi-a continuat activitatea sub conducerea lui Alexandru Valescu, unul dintre colaboratorii săi apropiaţi.

vitatea publicistică a lui Constantin Dobrescu-Argeș în rîndul presei de stînga, alături de ziare și reviste democrate, socialiste, de publicații avînd în frunte personalități marcante ale vieții noastre științifice, culturale și politice puse în slujba ridicării din ignoranță și exploatare a țărănimii române.

Problematica dezbătută în publicațiile conduse de el este vastă. Numeroase chestiuni care frămîntau țărănimea și satul românesc de la finele veacului trecut și-au găsit reflectarea în *Țăranul* și *Gazeta țăranilor*. Constantin Dobrescu-Argeș consemna, în *Gazeta țăranilor* din 9 mai 1899: „Am desfășurat un întreg și complex program pentru țărănimea română, am tradus și publicat în gazeta noastră programele tuturor partidelor țărănești din Europa, pentru a face educația țăranilor noștri. Am dezbătut pe rînd toate legile și reformele ce s-au adus și urmau a se aduce și cum trebuiau făcute pentru țărani". La 20 mai 1899, în aceeași publicație, sublinia că, folosind presa, a dus „campanii lungi, lungi și documentate pentru drepturile politice ale țăranilor, pentru cestiunea economică, pentru toate cestiunile care interesau starea sătenilor".

Cele două publicații la care ne referim au adus în centrul atenției, sub impulsul și influența directă a lui Constantin Dobrescu-Argeș, păreri, propuneri, programe etc. menite să scoată în evidență și să găsească soluții rănilor sociale din lumea satelor. Combativitatea lor, grație curajului și perseverenței gazetarului argeșean, este grăitoare, ascuțișul acestora fiind îndreptat împotriva guvernelor care s-au perindat la cîrma țării, exponenților partidelor burgheziei și moșierimii române, care subapreciau rolul și potențialul țărănimii și nu se ocupau de rezolvarea marilor sale probleme economice, sociale și politice. Articolele publicate de Dobrescu-Argeș vizau direct și nominal pe șeful guvernului, pe unii oameni politici, pe capitaliști și moșieri care exploatau crunt muncitorii și țăranii români și le nesocoteau deliberat personalitatea și demnitatea. Prin pana lui, opinia publică din România a putut cunoaște amănunțit starea grea în care se zbătea de multă vreme țărănimea, inițiativele și programele de nuanță burghezo-democratică lansate de militantul din Mușetești pentru îndreptarea acestor stări de lucruri. Poate că în această activitate găsim unul din secretele audienței publicațiilor respective în rîndurile populației. În articolele de fond publicate cu regularitate în *Țăranul* și *Gazeta țăranilor* au fost dezbătute fenomene de importanță majoră — economice, sociale, culturale și politice — care interesau poporul român, îndeosebi țărănimea. Alteori, astfel de probleme au fost tratate în studii și anchete, realizate tot de el, și publicate în ziarele amintite. De altfel, *Țăranul*, ca și o parte însemnată din *Gazeta țăranilor*, era scris în întregime de Dobrescu-Argeș. De la începutul activității sale gazetărești și pînă la arestarea și încarcerarea la Văcărești, articolele lor de fond au fost scrise, fără excepție, de Constantin Dobrescu-Argeș.

O atenție prioritară a acordat problemelor de ordin economic și social. Nu există număr din *Gazeta țăranilor* care să nu dezbată, în felurite moduri, nevoile economice și sociale ale țării, ale țărănimii române. Cunoscînd cerințele fundamentale ale dezvoltării economice și sociale a României la sfîrșitul secolului XIX, militantul argeșean a realizat această acțiune cu îndemînare, competență și responsabilitate. Este un merit incontestabil al lui Dobrescu-Argeș de a fi prezentat veridic, obiectiv stadiul de dezvoltare economică și socială la care ajunsese țara noastră, de a fi venit cu date și fapte exacte referitoare la nivelul scăzut de viață și slaba putere economică a locuitorilor satului românesc la finele secolului trecut. Valoarea contribuției sale deosebite constă însă în faptul că nu s-a limitat doar la a prezenta evenimente și fapte, ci, de fiecare dată, a îndreptat cu virulență deosebită ascuțișul criticii împotriva guvernanților, formulînd idei, propuneri și programe în vederea dezvoltării României.

Prin intermediul presei, Constantin Dobrescu-Argeș a militat consecvent pentru formarea unei opinii publice active, care să determine pe cei ce dețineau puterea economică și politică să se ocupe cu seriozitate de dezvoltarea industriei moderne, singura cale de propulsare a poporului român pe o traiectorie ascendentă de civilizație. Din acest punct de vedere, Dobrescu-Argeș s-a situat ferm în rîndul personalităților politice ale epocii care au susținut cu argumente solide necesitatea afirmării industriei naționale, cu deosebire a industriei mari. În același timp, militantul din Mușetești a desfășurat o laborioasă activitate pentru sprijinirea dezvoltării ramurilor industriale apropiate de agricultură, pentru reînvierea și consolidarea meșteșugurilor și meseriilor tradiționale în lumea satelor.

După cum se știe, în a doua jumătate a sec. XIX, capitalul străin a pătruns masiv în România, cucerind poziții importante în economia națională. Într-un timp relativ scurt, scria Dobrescu-Argeș în *Gazeta țăranilor*, „străinul dibaci... ne ia din mînă avuțiile naționale", acaparînd industria, agricultura, transporturile, comerțul și alte domenii de activitate. El a luat poziție hotărîtă împotriva acestei stări de lucruri, considerînd-o una din cauzele care au determinat înapoierea economică a țării și nivelul de trai modest al poporului în etapa respectivă. Constantin Dobrescu-Argeș s-a alăturat oamenilor politici lucizi care au condamnat în termeni vehemenți invazia capitalului străin în economia țării.

Țăranul român, greu încercat de exploatare și asuprire, a avut în Dobrescu-Argeș un apărător sincer, loial și consecvent al intereselor sale sociale. Pentru a scoate în evidență implicarea directă a presei în chestiunile sociale din mediul rural, parlamentarul din Argeș considera ziarul *Țăranul* drept o „tribună populară", un „organ al poporului" și chema pe toți cetățenii sincer atașați poporului, cu deose-

bire tineretul, să colaboreze la acesta, să „vină cu grăbire a se pune în serviciul celor ce au trebuință de ajutorul și cunoștințele lor". Cele mai înalte îndatoriri sociale ale acestui ziar, sublinia Dobrescu-Argeș, erau acelea de a se adînci necontenit „în tainicele suferințe ale poporului" și de „a găsi leacul nevoilor sale". Ca să împlinească o asemenea misiune socială, *Țăranul* a fost silit să intre „în luptă cu dușmanii propășirii poporului", cu exploatatorii și asupritorii de orice fel. La 15 noiembrie 1892, în primul număr al *Gazetei țăranilor*, C. Dobrescu-Argeș creiona unele direcții de activitate ale acestei publicații informîndu-și cititorii că „va înștiința, va informa, va atrage luarea aminte celor în drept de a îndrepta și de a împiedica răul; gazeta va deștepta și va interesa pe oameni în afacerile publice".

Militantul argeșean și colaboratorii săi au folosit cu eficiență presa pentru a contribui la formarea și dezvoltarea conștiinței înaintate a țărănimii, la educarea și pregătirea acesteia din punct de vedere economic, patriotic, civic și cultural. În această acțiune importantă și de lungă durată C. Dobrescu-Argeș a creat societăți economice și culturale, magazine, biblioteci, atenee populare, teatre, muzee etc. —, generînd, în același timp, o paletă largă de activități și manifestări specifice, cu deosebită audiență la marele public. Misiunea principală a tuturor acestora, releva el, era aceea de „a lumina poporul, a-i face educațiunea civică, a-i forma o conștiință națională, căutînd și stăruind a dezrobi mulțimea de sub mîna prejudecăților ce o apasă și redîndu-i adevărata libertate care nu-i forțează nici voința, nici conștiința". În cuvinte puține și simple, el formula un adevărat program pentru instrucția și educația poporului: „Emanciparea culturală — afirma el în *Gazeta țăranilor* din 12 septembrie 1893 — e mama tuturor emancipărilor".

O reflectare elocventă în paginile ziarelor *Țăranul* și *Gazeta țăranilor* au cunoscut problemele de ordin politic. Aspectele concrete ale activității politice desfășurate de Constantin Dobrescu-Argeș au fost consemnate cu detalii în *Țăranul*, *Gazeta țăranilor*, ca și în volumele cuprinzînd stenogramele dezbaterilor parlamentare care au avut loc în această perioadă. Distingem aici, cu prioritate, două domenii de larg interes cetățenesc de care s-a ocupat cu tenacitate în demersurile sale politice: problemele electorale ale satului românesc și lupta pentru crearea unui partid politic propriu al țărănimii.

Într-o epocă în care oameni politici cu vederi înaintate, intelectualitatea progresistă a țării, manifestau o preocupare tot mai pronunțată față de lumea satului, în dorința de a găsi soluții pentru marile probleme pe care chestiunea țărănească le ridica în contextul general al dezvoltării societății românești pe linia modernizării structurilor sale politico-economice și sociale, publicistica lui Constantin Dobrescu-Argeș s-a înscris într-un efort mai general, cu vechi tradiții progresiste care își au rădăcini încă în epoca de pionierat a presei românești. Trebuie subliniat, totodată, faptul că în ultimele decenii ale secolului trecut, mișcarea socialistă și muncitorească se impusese și în domeniul publicisticii printr-o prezență activă și eficace care și-a pus amprenta pe activitatea multora din gazetarii epocii. Nu credem a greși afirmînd că în multe din laturile activității sale publicistice, militantul din Mușetești s-a dovedit a fi din plin marcat de ideile vehiculate în presa socialistă.

Așadar, datele și faptele consemnate pînă acum ne îndreaptă spre formularea concluziei că, dincolo de o serie de limite și nereușite (observație caracteristică și altor gînditori și militanți progresiști ai epocii), ziaristica lui Constantin Dobrescu-Argeș a slujit cu sinceritate și devotament cauza țărănimii române, înscriind o pagină luminoasă și valoroasă în istoria presei democratice din țara noastră. ■

TREI DIPLOMAȚI ÎN MISIUNE LA BUCUREȘTI (II)

(Urmare din p. 23)

Această miopie politică a lui Kiderlen, care refuza să vadă că interesele naționale ale României nu erau de fel convergente cu acelea ale Imperiului habsburgic, aliatul numărul unu al Germaniei wilhelmiene, poate părea, desigur, cu atît mai stranie astăzi, cînd cunoaștem cuprinsul unei scrisori trimise de el în august 1909 cancelarului Bethmann-Hollweg și în care spunea: „În fine, nu trebuie să uităm nici că noi nu iubim România pentru ea însăși și că România nu este, oricum, pentru noi decît un mijloc. Încît, la rigoare, nu am avea nici un motiv ca, doar pentru a face pe plac României, să ne opunem unei Bulgarii care ar deveni preponderentă și ar tulbura realmente echilibrul balcanic, unei Bulgarii care și-ar extinde, cu șanse de succes, aspirațiile ei pînă la Constantinopol..."

Or, acesta era tocmai planul cercurilor conducătoare ale Austro-Ungariei, care, mai întîi prin ocuparea Bosniei și Herțegovinei, transformaseră Balcanii în butoiul cu pulbere al Europei, iar acum — sub privirea impasibilă a Germaniei — deschideau calea către sîngeroasele războaie balcanice din 1912-1913.

Unii bucureșteni, neavînd însă cum să cunoască, atunci, aceste căi intortocheate ale diplomației, l-au regretat, se pare, pe Kiderlen care, vreme de aproape un deceniu, fusese o figură familiară a vieții mondene din capitala noastră. În *Bucureștii de altădată*, Constantin Bacalbașa notează, la anul 1912: „O altă moarte care emoționează cercurile bucureștene este aceea a lui Kiderlen-Wächter, ministru de externe al Germaniei, fost ministru la București. El moare subit". ■

(Va urma)

Dragonul: un simbol de civilizaţie chineză

Pe obiectele de artă din China, elementul figurativ cel mai des întîlnit este dragonul. Asemănător cu balaurul din basmele existente la multe popoare, a fost considerat de colectivitate fie aducător de calamităţi, fie plin de solicitudine şi gata să sprijine pe oamenii simpli cu puterile sale supranaturale, simbolizînd vigoarea, forţa şi agilitatea mentală şi fizică. În ierarhiile imperiale însă, a devenit însemnul originii divine a împăraţilor, „fiii cerului", simbol al puterii supreme în stat.

Originile dragonului se pierd departe în timp. Descoperirile arheologice conduc spre ipoteza că iniţial era vorba despre un şarpe care a fost împodobit treptat cu părţi corporale împrumutate de la alte opt animale: capul cămilei, coarnele cerbului, ochii crevetilor, urechile bivolului, burta scoicii, solzii peştelui, labele tigrului şi ghearele vulturului.

Pentru trecerea de la şarpe la dragon este concludentă o descoperire făcută în districtul Ongniud, provincia Mongolia interioară: un pandantiv de jad, purtînd deopotrivă elemente ale şarpelui şi ale dragonului, înalt de 26 cm şi sculptat cu mare fineţe. Unii specialişti înclină să aprecieze vechimea acestei piese la peste 7 000 ani.

Cel mai vechi dragon cu elemente ale viitorului animal fantastic a fost descoperit în iunie 1987, pe şantierul arheologic din localitatea Xishuipo, provincia Henan. Este realizat din cochilii de scoici, păstrează încă linia alungită, şerpuitoare a reptilei, dar are un cap expresiv, cu urechi şi coarne. Luîndu-se în considerare inventarul întregului mormînt în care a fost descoperit acest dragon, s-a stabilit că el aparţinea unei personalităţi de seamă a colectivităţii respective. La sfîrşitul neoliticului, deci cu cca. 7 000 ani în urmă, dragonul era deja simbolul puterii politice supreme.

Descoperirile arheologice coroborate cu descrierile acestei reprezentări fantastice din cărţile clasice chineze întăresc părerea că dragonul a fost prezent din timpuri imemoriale în viaţa poporului chinez. Într-o lucrare editată la începutul erei noastre, găsim următoarea descriere a dragonului: „Este cel mai vechi animal acoperit cu solzi. El ba apare, ba dispare, ba creşte, ba se micşorează. El urcă în cer în timpul echinocţiului de primăvară şi se scufundă în adîncul mării, odată cu echinocţiul de toamnă".

În mitologia chineză, unii eroi sînt prezentaţi a fi avut corp de dragon sau de şarpe: Fuxi, creatorul universului, Nuwa, creatoarea fiinţelor umane din loess, Shenong, cel care a învăţat poporul să cultive pămîntul. Confucius[1] şi alţi înţelepţi au fost consideraţi de către urmaşi descendenţi ai dragonului sau legaţi de el, într-un fel sau altul. Mărturie stau cei 26 stîlpi reprezentînd dragoni încolăciţi, din sala de comemorare a lui Confucius de la Qufu.

Reprezentarea artistică a dragonului a evoluat odată cu viaţa socială, imaginea lui devenind din ce în ce mai sofisticată, iar puterile ce i se confereau din ce în ce mai complexe. După crearea statului centralizat autocratic, în 221 î.e.n.[2], suveranii au considerat necesară explicarea dominaţiei lor printr-o descendenţă divină. Liu Bang, întemeietorul marii dinastii Han (206 î.e.n.-220 e.n.), de descendenţă ţărănească, a impus includerea în istoria oficială a dinastiei a legendei potrivit căreia mama lui, Li Ao, l-ar fi născut după ce visase că rămăsese însărcinată cu un dragon. Descendenţa supranaturală a împăratului fusese astfel stabilită şi dragonul se transformase într-un simbol imperial, fiind inclus printre cele 12 motive decorative de pe costumul de ceremonie al împăratului. Reprezentarea acestui animal a primit forme bine definite, iar imaginea lui a apărut din ce în ce mai frecventă. Odată cu creşterea importanţei simbolisticii dragonului, s-a interzis poporului folosirea lui drept element decorativ. În timpul dinastiei Song (960-1279), dragonul a devenit simbolul măreţiei unei naţiuni, al cărei împărat îşi revendica titulatura Zhen Long Tian Zi (Fiul cerului al unui dragon adevărat). El purta o robă de ceremonie, brodată cu un singur dragon, ce-i înconjura corpul.

Dragonul a rămas însă mereu prezent în folclor şi în obiceiurile populare. Cu ocazia sărbătoririi anului nou lunar şi a sărbătorii lampioanelor (a 15-a zi a noului an, după calendarul lunar), spectacolul cel mai îndrăgit este dansul dragonului, interpretat de cei mai frumoşi şi îndemînatici tineri ai aşezării, într-un decor feeric, luminat de lampioane în formă de dragon şi în pocnetele asurzitoare ale artificiilor. Obiceiul îşi are originea în timpuri străvechi, cînd dragonul era implorat să dea suficientă ploaie în noul an agricol. În a 5-a zi a celei de-a 5-a luni după calendarul tradiţional chinez, se organizează, în memoria marelui poet Qu Yuan (cca. 340-278 î.e.n.) întreceri cu bărcile în formă de dragon.

În arta decorativă populară şi în arta cultă, motivul dragonului a rămas pînă azi o temă îndrăgită. El nu lipseşte nici din arhitectură, în special în edificiile înălţate în scopuri turistice. Dragonul mitic a devenit un simbol al bunei dispoziţii, dorinţei de viaţă şi vigoarei poporului chinez.

Potrivit calendarului lunar chinez, 12 ani reprezintă un ciclu, fiecărui an corespunzîndu-i un animal simbolic: şobolanul, boul, tigrul, iepurele, dragonul, şarpele, calul, oaia, maimuţa, cocoşul, cîinele, mistreţul. Cu ocazia începerii în China, la 17 februarie 1988, a anului dragonului, marcat prin numeroase manifestări culturale şi artistice, în cadrul Complexului muzeal al Palatului imperial din Beijing s-a deschis expoziţia „Dragonul în artă".

Ana BUDURA

[1] Magazin istoric, nr. 6/1985; 10/1987.

IULIE 1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● La Botoșani are loc Congresul anual al Ligii Culturale. Congresiștii fac o vizită la Ipotești, locul de naștere al lui Mihai Eminescu, iar la teatrul din Botoșani se desfășoară o adunare festivă de comemorare a 49 ani de la moartea poetului național.

● Se împlinesc șase ani de la moartea sculptorului Dimitrie Paciurea (1873-1932). „Fruntaș al unei generații glorioase de artiști — scrie Timpul din 15 iulie — Paciurea a fost maestrul mai tuturor sculptorilor noștri tineri. Sculptura sa rămîne în arta românească unul din cele mai importante momente".

● La Praga, în cadrul Expoziției filatelice internaționale, printre expoanatele deosebit de rare, se află și cîteva timbre românești din sec. XIX, prezentate de francezul Theodore Champion: un „cap de bour" de 27 parale, neștampilat, din care nu există decît 2-3 exemplare și un „porto gazetei", de 5 bani.

Cea dintîi emisiune poștală din țara noastră a apărut la 15 iulie 1858, fiind cunoscută în lumea filateliștilor sub numele de „cap de bour", datorită efigiei sale înfățișînd stema Moldovei. În același an, la 1 noiembrie, a început a doua emisiune filatelică, ce a avut o istorie aparte. Această emisiune a avut trei valori, de 5, de 40 și de 80 parale, fiind cunoscute în lumea filatelică după textul legendei („porto gazetei" — mărcile de 5 parale; „porto scrisoarei" — cele de 40 și 80 parale). Dintre ele, deosebit de rare sînt cele cu legenda „porto gazetei", care au fost la rîndul lor de două tipuri: „5 parale cu cadrul întreg" — tipărit la „Atelia timbrului din Iași", cu cerneală neagră, mărci care au fost puse în circulație numaiia birourile poștale din Foc-

Ce se întîmpla pe glob într-o oră a unei zile din iulie 1938? Conform unor date furnizate de Societatea Națiunilor și publicate de Realitatea ilustrată **din 27 iulie, în intervalul de timp amintit, la cei 2 115 800 000 locuitori ai planetei au loc 1 200 căsătorii și se nasc 5 440 copii. Sînt expediate în fiecare oră peste 114 000 telegrame și 1 141 600 000 scrisori, cărți poștale și colete. Cotidianele lumii tipăresc aproximativ 60 000 000 foi.**

Între aceste zeci de milioane de pagini de ziare se află și cele ale publicațiilor bucureștene.

Deci, să le răsfoim și noi, în continuarea incursiunii în viața Capitalei din urmă cu cinci decenii, așa cum este oglindită de presa[1] lunii iulie 1938.

În 6 iulie, la împlinirea a trei luni de cînd se află la cîrma țării, guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea dă publicității o proclamație în care face bilanțul acestei etape de guvernare. Un bilanț menit, evident, să ilustreze oportunitatea schimbărilor politice petrecute în România, după evenimentele consumate la 10 februarie, cînd Carol II a instituit regimul său personal.

Este subliniat faptul că, pe plan extern, România „nu a deviat un moment de la linia tradițională. Dimpotrivă, ea s-a afirmat în toate împrejurările permanent credincioasă alianțelor și amiciților existente. Cu prilejul reuniunilor Înțelegerii Balcanice, Micii Înțelegeri și Consiliului Societății Națiunilor, cuvîntul României s-a afirmat cu hotărîre".

În domeniul politicii interne sînt trecute în revistă măsurile luate privind industria, agricultura, finanțele, sănătatea, comunicațiile, apărarea națională.

Situația reală din țară — mult diferită de cea din comunicatele oficiale — este astfel comentată de unul dintre cei mai cunoscuți politicieni, C. Argetoianu: „Sînt înspăimîntat de starea de spirit pe care o găsesc în țară după o lună de absență. În locul nemulțumirilor de suprafață pe care le lăsasem și nădejdea care persista mai tare decît nemulțumirile, găsesc ură și deznădejde profundă. Opt ani m-am muncit să propovăduiesc un regim de autoritate, ca să văd ce văd!"

În întreaga țară au loc acțiuni de protest ale muncitorimii, ale altor categorii de oameni ai muncii de la orașe și sate, mobilizate și ridicate la luptă de Partidul Comunist Român. La București, Cluj, Arad, minele Cozla din jud. Caraș, Ploiești, Tg.

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele din ziarele sau din însemnările vremii. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

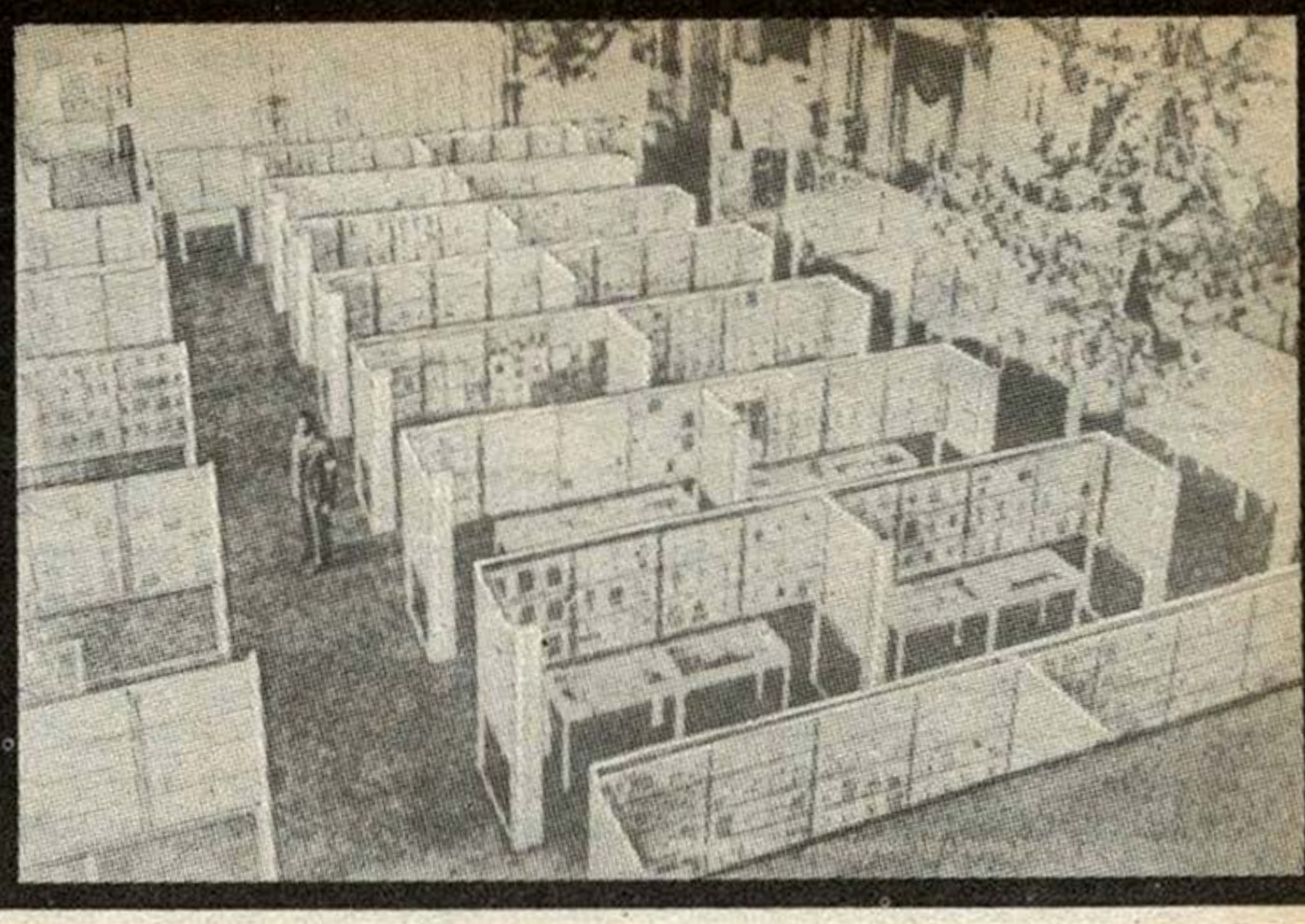

La expoziția filatelică internațională de la Praga au fost prezentate și celebrele timbre românești „cap de bour" deosebit de valoroase

Mureș etc. sînt semnalate greve și conflicte de muncă, în pregătirea cărora comuniștii se află în primele rînduri.

O atenție deosebită acordă partidul comunist eforturilor pentru mobilizarea tuturor forțelor clasei muncitoare la luptă unită, într-un front unic de acțiune. Această necesitate a unității de acțiune a maselor muncitoare este exprimată și cu prilejul unor conferințe sindicale care au loc în Capitală în lunile iunie (Conferința sindicală a muncitorilor din industriile îmbrăcăminte, textile și încălțăminte) și iulie (Conferința sindicatelor metalurgiste din vechiul regat). Astfel, după cum consemnează publicația *Știri*, la conferința din iunie s-au exprimat „clar și hotărît revendicările vitale, printre care și respectarea libertății de organizare profesională și voința de luptă comună în cadrul unității sindicale".

Un eveniment privit cu interes de opinia publică democrată din țara noastră este cel de-al doilea Congres Mondial al Tineretului, prevăzut să aibă loc la New York între 15 și 24 august. Importanta reuniune internațională urmărește „să strîngă legăturile de prietenie ale tineretului din toate țările și să trezească un spirit de înțelegere mutuală între tinerii de opiniuni diferite".

Prezentînd apropiatul eveniment, Miron Radu Paraschivescu scrie în *Timpul* din 28 iulie că Congresul de la New York se va întruni „nu atît pentru a face bilanțul activității trecute, cît pentru a învăța să lupte bine în viitor pentru a asigura o și mai largă colaborare a tineretului de toate rasele și opiniunile, pentru a se ajunge, în măsura posibilităților, la o acțiune comună în favoarea menținerii păcii mondiale și a justiției sociale pentru toate popoarele".

Din comitetul internațional de patronaj al Congresului fac parte, între alții, Ed. Herriot, Jawaharlal Nehru, arhiepiscopul de York, Kamil Krofta, Lord Cecil, Louis de Brouckere, Wellington Koo, Martinez Barrio, Rabindranath Tagore, iar România este reprezentată de Elena Văcărescu și patriarhul Miron Cristea.

În încheiere, autorul articolului citat arată că pentru tineretul român participarea la acest Congres constituie „un prilej de afirmare a dorinței noastre de viață pașnică și de înțelegere sinceră cu tineretul țărilor vecine nouă și cu tineretul de pretutindeni mînat de aceeași nevoie de a asigura buna conviețuire a popoarelor".

La începutul lunii, au loc la București lucrările Conferinței Uniunii internaționale a orașelor și a Institutului internațional de științe administrative. Participă delegați din Franța, Anglia, Belgia, S.U.A., Germania, Ungaria, Bulgaria, Grecia, Polonia, Elveția, Iugoslavia, Egipt, România, care sînt salutați de ministrul de interne, Armand Călinescu.

Cronică măruntă

șani, Galați, Iași și Vaslui și au circulat pînă în 1862, și al doilea tip, „5 parale cu cadrul spart" (numite așa datorită unor imperfecțiuni în desen și textul legendei), tipărit la București, cu cerneală neagră-cenușie. Din această a doua emisiune s-au tipărit doar 1 400 exemplare, care nu au fost puse niciodată în circulație, fiind deci extrem de rare.

● „Viața romanțată a lui Miron Costin — anunță Timpul — se intitulează volumul de monografie literaro-istorică pe care-l pregătește pentru toamna aceasta Dumitru Almaș. Numele tînărului scriitor — continuă ziarul — s-a făcut cunoscut în domeniul publicisticii și al gazetăriei românești, relevînd prețioase însușiri de informație și stil".

● Din inventarul unei librării bucureștene la 1838 („a lui Gheorghe librarul, de peste drum de Bărăție") publicat în Revista Fundațiilor Regale, nr. 7/1938: „Întîiul tom de Telemah, Tragodia lui Orest, Dascăl pentru limbă franțozască, Dexionerurî [Dicționare] ale Academiei Franțuzești, Lexicoane româno-latine, Calendare de Pleșulanu, [Grigore Pleșoianu], Cursu complect de agricultură, Istoria naturală a lui Bufon, Ceasloave mari de București, Grămătici românești de Iliad [Heliade Rădulescu], Istoria uuiversală, Plutarh românesc, Istoria Țării Românești, Tucbidid, Ritorica lui Demosten, Paralela [Vieți paralele] lui Plutarh franțuzești, Omiro [Homer] Ilios [Iliada], Adaus literar, Drăgător bunii creșteri". Pe lîngă aceste cărți — aproape 1 500 volume — librarul mai des ăcea: „ținte mari de toc, de potcoave, lulele faine, moriști de cafea, amnare cu flori, perii cu oglindă, ochelari, ceasornice de aramă, ace, clești, foarfeci, beloluge, scripeți, ață, sfoară, nasturi, chitare, flaute, vlori etc".

IULIE 1938

Imagini de la Conferința Uniunii internaționale a orașelor și a Institutului internațional de științe administrative

Cronică măruntă

● Ministerul educației naționale comunică rezultatele probelor scrise la examenul de bacalaureat, sesiunea iunie 1938: s-au înscris 6 250 candidați, dintre care 76 la sută au fost admiși la oral.

● Și tot știri școlare, dar din 1838, consemnate de ziarul România și reproduse de Libertatea din iulie 1938: „București. După ce de la 15 iunie încoace în toate zilele de la 9 până la 11 ceasuri înainte de amiazi au urmat examenele particulare în colegiul național Sf. Sava, ieri la 3 iulie s-au făcut împărțirea premiilor cu toată pompa cuvincioasă la școlari, care au luat mai bun grad la învățătură. Sosind la 11 ceasuri, M.S. prea înaltul nostru domn [Alexandru Dimitrie Ghica] la colegiu, mai întîi d. marele logofăt al trebilor bisericești, Costache Bălăceanu, printr-un cuvînt a deschis seanța; după aceea, d. vicedirector, F. Aaron, printr-alt cuvînt, a dezvoltat înaintarea civilizațiunii în Țara Românească; pe urmă d. directorul școalelor, marele comis d. Poenaru, a arătat starea școalelor din tot prințipatul. După aceasta a urmat împărțirea premiilor. M.S. preaînaltul domn, pentru a încuraja mai mult pe tinerime la învățătură, a binevoit a încununa chiar cu mîna sa pe acela dintre școlari care au luat cel dintîi premiu în clasa lor".

O festivitate asemănătoare a avut loc și la Iași, tot la 3 iulie 1838, fiind de față „cinstita Epitropie, înaltul cliros, d-nii întîi funcționari ai statului, d-nii consulî ai puterilor străine, cîțiva învățați însemnați, mulți boieri și dregători. Întrebările, alese de L. Sa prințul N. Suțu, unul din epitropi, și de cîteva alte persoane, asupra istoriei, geografiei, matematicei, retoricei, poeziei și filosofiei, s-au răspuns de elevi cu înțelegere și lămurire, încît au vădit sporul învățăturilor în limba românească și propășirile care au făcut elevii în deosebite obiecte. După aceasta

Vorbesc, de asemenea, dr. O. Leimgruber, vicecancelarul Confederației elvețiene, Montagu Harris, președintele Uniunii internaționale a orașelor, și K.N. Kyriazides, reprezentantul guvernatorului Atenei.

Presa subliniază, cu acest prilej, dorința de pace și colaborare care animă poporul român. „Am apărat totdeauna ideea că politica noastră externă trebuie să cuprindă un capitol deosebit închinat politicii de pace, de înțelegere, de prietenie cu vecinii — scrie la 13 iulie, în *Timpul*, Grigore Gafencu, directorul ziarului. Singura cinste deosebită pe care am dori-o pentru România ar fi ca, trecînd peste multe și firești greutăți, să fie apărătoarea cea mai hotărîtă și cea mai generoasă a acestei politici de apropiere și de colaborare".

Ziarele consemnează și deschiderea cursurilor Universității populare conduse de Nicolae Iorga. Ediția din 1938 marchează, totodată, împlinirea a 30 ani de la inaugurarea așezămintelor culturale de la Vălenii de Munte, patronate de Iorga și al căror scop, după cum declară savantul, îl constituie răspîndirea culturii pentru masele largi. Din primii ani ai înființării Universității populare cursurile ei — organizate anual între 15 iulie și 15 august — au fost urmate de reprezentanți ai românilor din toate colțurile țării, inclusiv din provinciile aflate, pînă în 1918, sub dominație străină. „Adînc integrat realităților prezente — scrie *Timpul* din 17 iulie —, păstrînd nestricată privirea aruncată îndărăt, adîncit în orizonturile istoriei trecute de unde avea să-și tragă înțelesuri și măsuri de judecată pentru vremuri noi, abia anunțate, în cugetul său profesorul Nicolae Iorga înfăptuise deja unitatea românească".

Anul 1938 marchează împlinirea a două decenii de la Marea Unire, eveniment căruia presa, organizațiile culturale și politice îi acordă o atenție deosebită, relevînd diferite momente din lupta românilor pentru unitate națională. Astfel, o publicație mai puțin cunoscută *Revista politică*, apărută la Suceava între 15 mai 1886 și 1 aprilie 1891, este evocată în paginile revistei *Libertatea*. Editată de M. Lupu și S. Florea Marian, *Revista politică* milita — în condițiile în care Bucovina se afla sub stăpînire austriacă și autoritățile habsburgice desfășurau o susținută campanie de deznaționalizare a românilor — pentru apărarea limbii și culturii strămoșești, pentru drepturi politice și naționale. „Viața noastră, fraților — se spunea într-un apel publicat în 1889 — este așadară: limba românească, moșia românească și școala românească! Păziți aceste trei lucruri cu muncă și trezie necontenită".

În decursul celor 6 ani de apariție au văzut lumina tiparului 117 numere, cu un total de 1 700 pagini, în care au fost publicate nume-

La funeraliile reginei Maria

roase legende şi obiceiuri populare, poezii, note şi comentarii, informaţii şi ştiri din viaţa românilor de pretutindeni. Redactorii şi colaboratorii revistei au susţinut totodată necesitatea colaborării reprezentanţilor tuturor straturilor sociale româneşti în vederea realizării marilor deziderate naţionale: „Toate acestea uşor se vor putea realiza, dacă ne vom închega toţi fără deosebire de stare şi cultură în activitatea neobosită pentru înaintarea neamului nostru. [Toţi] trebuie să înţeleagă că o solidaritate fermă şi bine înţeleasă ne va duce cu paşi repezi la realizarea dorinţelor noastre şi va mări prestigiul şi autoritatea poporului românesc".

Răspunzînd interesului opiniei publice româneşti faţă de lupta de eliberare naţională a Indiei, iniţiată şi condusă de Mahatma Gandhi, revista *Vremea* publică, la 10 iulie, un portret politic al ilustrului însufleţitor al sutelor de milioane de indieni cel care îşi formulase crezul său uman şi politic astfel: „Nu doresc să fiu altceva decît un simplu muncitor, un simplu servitor al Indiei şi al omenirii".

Sînt evidenţiate trăsăturile originale ale doctrinei sale, *satyagrâha*, care preconiza lupta pentru dreptate socială şi naţională, pentru adevăr care „exclude folosirea violenţei, sub oricare din formele sau aspectele existente".

„Mahatma Gandhi — consemnează amintita publicaţie — a fost un om de acţiune. India l-a aşteptat veacuri de-a rîndul şi l-a îmbrăţişat cu entuziasm, cu dragoste, cu înţelepciune atunci cînd a apărut şi şi-a spus cuvîntul, care a electrizat masele indiene". Subliniind îndreptăţirea luptei de emancipare, revista continuă: „Multe au suferit indienii sub călcîiul imperialismului britanic. Sub masca păcii, modernismului, civilizaţiei, sub pretext că luptă să trezească popoarele la viaţă nouă, englezii au comis nedreptăţi strigătoare la cer, au vărsat sînge nevinovat, au robit, au împilat pentru a se căpătui. La lupta pe care a declanşat-o pentru eliberarea Indiei de sub englezi, Gandhi a chemat pe oameni prevenîndu-i de greutăţile luptei, arătîndu-le riscurile, toate primejdiile.

Exemplul vieţii lui Gandhi — arată în încheiere *Vremea* — este astăzi un îndreptar de viaţă pentru mulţi indieni. Acest şef indian a concentrat şi concentrează într-atît entuziasmul noilor generaţii ale Indiei şi desigur şi al celor viitoare cît a reuşit să întrupeze din adevărul de totdeauna al unei naţii ce nu se împacă defel cu dominaţia, fie chiar civilizatoare, a Marii Britanii". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

s-au cercetat lucrurile elevilor din 22 compuneri şi traduceri, din 6 zugrăvele, 98 desenuri istorice şi de arhitectură şi topografie.

L.S. prinţul Suţu au împărţit după aceea premii cinstitoare la elevii care s-au deosebit prin a lor talent şi purtări pilduitoare".

● Între evenimentele muzicale ale stagiunii se înscrie şi un concert de neuitat, Enescu-Menuhin la Paris. Comentîndu-l, Dinu Lipatti scrie în Libertatea: „Enescu şi Menuhin reuniţi într-un singur concert! Clipe extrem de frumoase, în care cei ce păstrează amintirea neuitatelor concerte ale maestrului Enescu au avut iluzia de a-l auzi pe alocuri, prin arcuşul lui Menuhin. Tînărului virtuoz îi doresc din inimă să continue a primi cu aceeaşi dragoste respectuoasă darul minunat al lui George Enescu, fără care toată perfecţiunea instrumentală la care a ajuns nu-l va putea purta pe culmile înalte ale artei sale".

● Realitatea ilustrată, „revistă de actualităţi şi cultură generală", condusă de Tudor Teodorescu-Branişte, împlineşte 600 săptămîni de existenţă.

● Cum aflăm dintr-un articol publicat de prof. Const. Stolcescu, rectorul Universităţii din Bucureşti, în Timpul din 14 iulie, în anul universitar 1937-1938 în Capitală au fost 11 660 studenţi, faţă de 14 338 în anul şcolar 1936-1937.

● Pe distanţa Bucureşti-Braşov se pune în circulaţie prima locomotivă Diesel electrică din dotarea C.F.R.-ului.

● Editura Fundaţiilor pentru literatură şi artă (director prof. Al. Rosetti) publică Viaţa lui Ion Creangă de G. Călinescu, volum lansat cu prilejul „Lunii cărţii".

THOMAS PAINE

SCRIITORUL A DOUĂ REVOLUŢII

STUART ANDREWS

Publicistul american Thomas Paine a murit la New York la 8 iunie 1809[1].

Avea 72 de ani. A fost înmormîntat la ferma sa de la New Rochelle. Micul cortegiu care l-a însoţit pe ultimul drum era condus de o franţuzoaică, doamna Bonneville, şi de doi dintre cei trei fii ai săi. Oprindu-se la un capăt al mormîntului, doamna Bonneville a cerut unuia dintre copii să meargă la celălalt capăt: „Oh! domnule Paine, a exclamat ea, fiul meu stă mărturie recunoştinţei Americii, iar eu celei a Franţei".

Această scenă constituie un simbol al conexiunii între revoluţia americană (1776-1783)[2] şi cea franceză (1789-1794)[3], ea ne reaminteşte de cheia Bastiliei, care se găseşte în casa lui George Washington, din Mount Vernon. După ce în 1790, marchizul La Fayette i-a încredinţat cheia, pentru a o preda lui Washington, Paine scria într-o scrisoare de însoţire: „Cheia stă mărturie primelor semne de maturizare a principiilor americane transmise în Europa. Nu încape nici o îndoială că principiile Americii au deschis porţile Bastiliei, de aceea cheia şi-a recăpătat locul ei de drept".

In misiune la curtea Franţei

Paine a jucat un rol important în fondarea Statelor Unite ale Americii. Pamfletele sale politice *Common Sens* (Bunul simţ), scris în 1776, şi *The American Crisis*, în anii războiului pentru independenţa coloniilor engleze (1776-1783), au reprezentat o pledoarie convingătoare pentru independenţa Americii, deşi autorul lor era de origine engleză. Se născuse în comitatul Norfolk, de pe coasta estică a Angliei, iar în America emigrase în 1774. Totodată, Paine a susţinut că americanii datorează succesul revoluţiei lor în principal Franţei. Într-o scrisoare adresată, în august 1776, lui George Washington, Paine nota: „Dacă nu ar fi existat sprijinul Franţei, în oameni, bani şi vase, sistemul dumneavoastră de guvernare, rece şi antimilitarist... ar fi condus, după toate probabilităţile, la pieirea Americii".

În calitatea sa de secretar al Comitetului pentru afaceri externe al Congresului, între anii 1777 şi 1779, el a cunoscut foarte bine valoarea asistenţei militare acordate Americii de guvernul lui Ludovic XVI. A fost la curent şi cu termenii în care s-a încheiat tranzacţia şi chiar a publicat unele amănunte mai puţin cunoscute ale acestor tratative: „Din corespondenţa pe care Comitetul a întreţinut-o cu anumite personalităţi din Europa... am văzut că proviziile pe care Silas Deane (reprezentantul diplomatic al S.U.A. în Franţa) şi Beaumarchais[4] au pretins că le-au cumpărat erau un cadou din partea curţii Franţei şi proveneau din arsenalele regelui".

Publicarea de către Paine a unor secrete diplomatice, în cîteva reviste din Philadelphia, i-a atras îndepărtarea din postul de secretar al Comitetului pentru afaceri externe, în ianuarie 1779. În anul următor, el a sugerat în Congres să se apeleze la Ludovic XVI pentru un nou ajutor. Congresul a fost de acord să ceară curţii regale a Franţei 25 milioane de livre şi să-l trimită pe John Laurens ca emisar al său, iar acesta din urmă l-a invitat pe Paine să-l însoţească. Misiunea lui Laurens a fost încununată de succes. După cum afirmă Paine, „ajutorul obţinut din partea Franţei a constat din şase milioane de livre, drept cadou, şi din zece milioane, ca împrumut din Olanda, garantat de Franţa".

În a sa *Scrisoare către abatele Raynal despre afacerile*

---

[1] Reproducem acest articol, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista engleză *History Today*, vol. 33, august 1983.

[2-4] *Magazin istoric*, nr. 7/1971, 1-6/1976; 7/1972, 6/1973, 7, 12/1979; 3-4/1982.

Americii de Nord, publicată în august 1782, Paine nota că, „probabil niciodată două acţiuni nu s-au aflat într-o atît de intimă şi puternică interdependenţă, cu scopul de a combate şi a elimina prejudecăţile, ca revoluţia din America şi alianţa cu Franţa".

Edmund Burke primeşte replică

Tratatul de la Versailles, din 1783, care a pus capăt războiului pentru independenţă al coloniilor engleze, se pare că l-a adus pe Paine în situaţia unui rebel fără cauză. El a început să se preocupe de ştiinţă. Întoarcerea lui Benjamin Franklin la Philadelphia în 1785, după zece ani de şedere la Paris[1], unde reprezentase Statele Unite ale Americii, se pare că a contribuit la a-i trezi interesul ştiinţific lui Paine. Franklin a fost foarte impresionat de proiectul lui privind un pod de fier prefabricat.

Cînd s-a realizat prima lui machetă, Paine a constatat că era de o eleganţă remarcabilă adăugînd că „ea este vizitată şi deosebit de admirată de doamne, care, deşi nu sînt familiarizate cu principiile matematice, sînt cu siguranţă judecătoare ale bunului gust". Preocuparea pentru podul de fier l-a readus pe Paine la Paris. În vara lui 1787, el a prezentat un model la Academia de Ştiinţe, unde lucrarea s-a bucurat de aprecieri favorabile. Înarmat cu acest bagaj, Paine s-a îndreptat spre Londra, pentru a obţine o aprobare asemănătoare din partea Societăţii Regale[2]. Thomas Jefferson, care îi succedase lui Franklin ca trimis american la Paris, şi La Fayette i-au promis că, în timpul lipsei sale din capitala Franţei, ei vor încerca să convingă guvernul francez să adopte proiectul său pentru un pod peste Sena.

Dar cînd s-a întors la Paris, Paine a aflat că perspectivele pentru construirea unui astfel de pod nu erau nici pe departe atît de bune cum speraseră

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1984; 3/1974.

În iulie 1789, populaţia Parisului se ridică la luptă împotriva monarhiei absolute (gravură de epocă)

Jefferson şi La Fayette. Proiectul i-a unit însă pe cei trei bărbaţi, constituind baza unei durabile prietenii. Acelaşi proiect l-a pus în contact pe Paine cu filosoful englez Edmund Burke, favorabil revendicărilor coloniilor engleze din America. Întors în Anglia, în vara lui 1788, tot pentru probleme tehnice, Paine a fost invitat să petreacă o săptămînă pe domeniul lui Burke, de la Beaconsfield. Filosoful scria ulterior despre oaspetele său: „Nu aş putea afirma că nu manifestă un oarecare interes faţă de politică, dar este mult prea profund implicat în diverse proiecte mecanice". Chiar cu o zi înainte de căderea Bastiliei, Paine i-a scris lui Jefferson că a înregistrat progrese în realizarea podului.

La începutul lui noiembrie 1790, cînd Burke a publicat *Reflections on the Revolution in France* (Reflecţii asupra revoluţiei din Franţa), un atac contra revoluţiei franceze, Paine se afla la Londra. Ulterior, el va mărturisi că pamfletul lui Burke i-a schimbat cursul vieţii: „În acel moment, am renunţat la pod. Mi-am oprit lucrările, pentru a-mi folosi forţele într-o operă mai utilă, *Rights of Man* (Drepturile omului), ca răspuns la scrierea domnului Burke". În *Rights of Man* Paine apăra revoluţia franceză, în plină desfăşurare, şi principiile republicane.

Conform celor afirmate de el, ceea ce se întîmpla în Franţa era o extindere în Europa a principiilor revoluţiei americane. „Cauza poporului francez este aceeaşi cu a întregii Europe sau cu a întregii lumi", scria Paine în prefaţa ediţiei franceze. *Drepturile omului* a apărut în două părţi la un interval de 11 luni, prima dedicată lui George Washington, a doua — lui La Fayette. În ultima parte, publicată în februarie 1792, Paine descria ce înseamnă o

La North Bridge, în 1776, armata coloniilor engleze din America întreprinde primul atac asupra trupelor metropolei

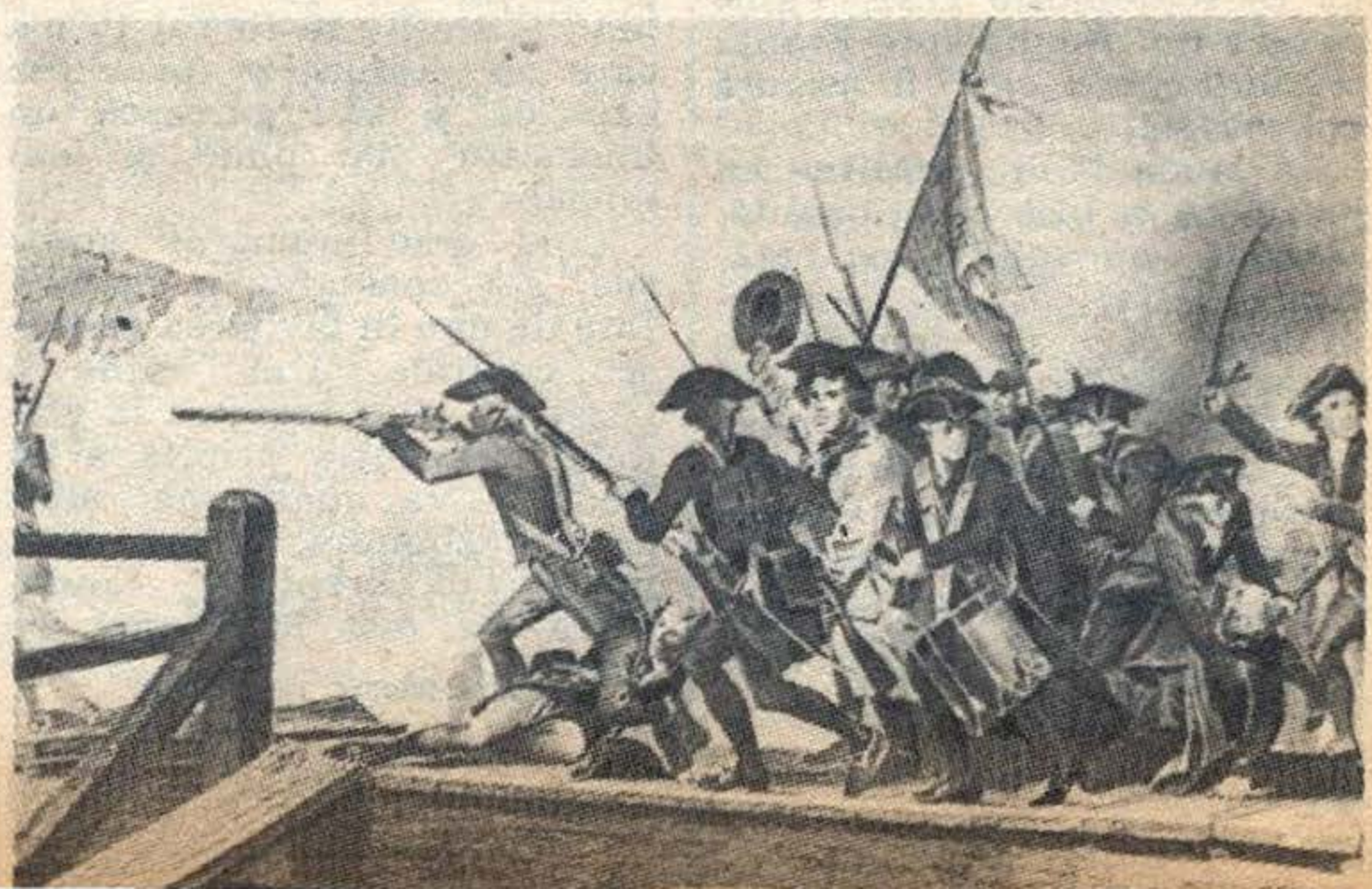

republică. „O republică nu este vreo formă particulară de guvernămînt". „Guvernarea republicană nu este altceva decît guvernul alcătuit şi condus pentru interesul public". *Drepturile omului* a fost reprodus în 400 000-500 000 exemplare, în diferite traduceri. Preţul scăzut i-a asigurat o largă circulaţie. În vara lui 1792, ideile revoluţionare ale lui Paine au început să dea roade. Sub înrîurirea lor, numeroşi lucrători din comitatele Angliei au adresat petiţii Parlamentului, în care îşi formulau răspicat revendicările. Răspunsul guvernului a fost o proclamaţie împotriva răzvrătirii şi punerea sub acuzare a lui Paine.

„Vino, prietene al poporului..."

În august 1792, a sosit vestea abolirii monarhiei din Franţa. La 26 august, Franţa a conferit titlul de cetăţean de onoare la 17 persoane străine, care „prin scrierile şi prin curajul lor au servit cauza libertăţii şi care au pregătit eliberarea poporului". Printre ei se numărau George Washington şi Thomas Paine.

În alegerile pentru Convenţia Naţională (Adunarea Constituantă), Paine a fost ales de nu mai puţin de patru departamente. S-a decis pentru Calais, ai cărui locuitori i-au trimis irezistibile apeluri: „Vino, prietene al poporului, să sporeşti numărul patrioţilor dintr-o adunare care va decide destinul speciei umane. Perioada fericită pe care ai prezis-o a sosit. Vino, nu ne înşela speranţele". În noaptea de 13 septembrie 1792, Paine pornea din Anglia spre Franţa revoluţionară, care îi asigura un refugiu.

În ciuda ploii, primirea lui în Calais a fost emoţionantă. Gărzile l-au salutat pe cetăţeanul Paine, ofiţerii l-au îmbrăţişat şi i-au înmînat o cocardă. Bateria a tras focuri de salut. Străzile erau pline de oameni care aclamau: „Trăiască Thomas Paine!" Cuprins de spiritul momentului, oaspetele şi-a pus mîna pe inimă şi a jurat să-şi dedice viaţa cauzei lor.

Sosit la Paris, el a publicat *Letter to the People of France* (Scrisoare către poporul Franţei) în care îşi exprima din nou credinţa că „ţelurile revoluţiei franceze sînt cele ale întregii omeniri" şi asemuia războiul împotriva monarhiilor europene cu ultimul război revoluţionar din America. În octombrie, Convenţia l-a cooptat pe Paine într-un comitet format din nouă personalităţi însărcinate să alcătuiască o nouă Constituţie. Şi-a atras de partea sa mai multe voturi decît oricare altul.

În acele zile, la Paris, se hotăra soarta lui Ludovic XVI. Pe 20 noiembrie, Paine a trimis preşedintelui Convenţiei un articol conţinînd motivele pentru care era hotărît să-l dea în judecată pe rege. „Dacă Ludovic este nevinovat, scria el, lăsaţi-l să-şi dovedească nevinovăţia; dacă este vinovat, lăsaţi naţiunea să hotărască dacă trebuie pedepsit sau iertat... El ar trebui chemat în faţa justiţiei nu numai pentru prejudiciile aduse Franţei, ci şi pentru faptul că a conspirat împotriva întregii Europe".

Dar cînd, în decembrie, regele a fost dat în judecată, Paine opina, într-o cuvîntare rostită în Convenţie, la 15 ianuarie 1793: „Fie ca expulzarea sa în America să-i constituie destinul. Fie ca aceste State Unite să fie salvarea şi azilul lui Ludovic Capet". El reamintea apoi auditorilor săi înaltele idealuri cu care începuse revoluţia: „S-a propus atunci abolirea pedepsei capitale şi, cu o deosebită satisfacţie, îmi amintesc umanista şi excelenta cuvîntare a lui Robespierre[1]... Franţa a fost prima dintre naţiunile europene care a abolit monarhia... Lăsaţi-o să fie tot prima care să desfiinţeze pedeapsa capitală şi să-i găsească un înlocuitor mai blînd şi mai eficient".

Cînd s-au numărat voturile, s-a constatat o majoritate de unu în favoarea pedepsei capitale. Dar Paine a insistat: „Sînt îngrozit la gîndul că execuţia pripită a lui Ludovic va apare mai mult ca o răzbunare, şi nu ca o măsură de dreptate". Cuvîntarea i-a fost întreruptă de deputatul Marat, care a afirmat că Paine este fiul unui quaker[2], de aceea vederile sale religioase îl fac să se opună pedepsei capitale, obiecţia sa nefiind, din acest motiv, valabilă.

Convenţia a votat executarea lui Ludovic în 24 de ore. Acest vot a marcat sfîrşitul influenţei lui Paine în dezbateri.

Un apostol sau un impostor?

Ulterior el s-a mutat într-o casă mică din împrejurimile capitalei franceze, „departe de panica şi confuzia cu care era confruntat destul de des centrul Parisului", cum nota într-un eseu scris în acea perioadă şi intitulat semnificativ *To Forgetfulness* (Uitării).

A asistat apoi la instaurarea Terorii revoluţionare (septembrie 1793-iulie 1794), concretizată pentru început prin arestarea a doi dintre tovarăşii săi. La 28 decembrie 1793, a fost şi el închis la Palatul Luxemburg. Descrierea vieţii lui acolo, în apogeul regimului Terorii, este sobră şi laconică: „Nici nu se scursese bine noaptea, şi din închisoare au fost luaţi 50 sau chiar mai mulţi arestaţi, duşi în faţa unui pretins tribunal şi ghilotinaţi înainte de căderea nopţii următoare. Într-o noapte, au fost scoase din Luxemburg 169 persoane, iar în cursul lunii iulie 160 din ele au fost ghilotinate. O listă cu încă două sute de persoane a fost pregătită cu cîteva zile înainte de căderea lui Robespierre. Am toate motivele să cred că pe această listă eram inclus şi eu".

Paine nu putea înţelege de ce guvernul american nu cerea eliberarea sa. Apelurile sale către Convenţie, Comitetul salvării publice şi Comitetul siguranţei generale au rămas şi ele fără ecou. În închisoare, el a aflat cu consternare că nu mai era socotit cetăţean american. James Monroe, viito-

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

[2] Quakerii erau adepţii unei secte protestante engleze din sec. XVII. Persecutaţi deoarece refuzau prestarea jurămîntului şi a serviciului militar, mulţi dintre ei au emigrat în America.

rul președinte american, i-a scris, asigurîndu-l: „Fiind împreună cu noi în timpul revoluției, faceți parte din țara noastră, ca și cum v-ați fi născut aici și nu aparțineți Angliei mai mult decît oricare american născut în America... Americanii nu sînt și nici n-ar putea fi indiferenți față de situația lui Thomas Paine".

Abia la 4 noiembrie 1794, Paine a fost eliberat. Monroe l-a invitat să-i fie oaspete în casa sa, unde a rămas opt luni. În ciuda deteriorării sănătății, ca urmare a detenției, Paine a continuat să joace un rol politic și sub Directorat, (1795-1799), fiind în bune relații cu cei cinci directori. În iarna 1795-1796, a scris pamfletul *Agrarian Justice* (Justiția agrară), un atac la adresa inegalităților generate de proprietatea privată, ceea ce i-a atras mulți dușmani în cercurile guvernamentale. În august 1796, Paine a publicat *Letter to George Washington*, un volum de scrisori adresate președintelui Washington, pe care le începea cu o plîngere privind neamestecul acestuia, în timpul cît a stat arestat, în special în ultimele trei luni, pe care „le datorez nu lui Robespierre, ci partenerului său de proiecte, George Washington"... În continuare, adresîndu-se acestuia, Paine scria: „Cît despre dumneavoastră, domnule, perfid în prietenie (cum ați fost cu mine în zile grele) și ipocrit în viața publică, lumea va fi pusă în încurcătură cînd va trebui să decidă în ce măsură sînteți un Apostol sau un Impostor, în ce măsură ați abandonat bunele principii sau nici nu le-ați avut vreodată".

Se mai putea oare Paine întoarce în America? Deocamdată, nu. Avea să mai rămînă cinci ani în Franța. Într-o zi, la Paris, a primit vizita generalului Bonaparte, care i-a mărturisit că doarme cu o copie a *Drepturilor omului* sub pernă și că „în fiecare oraș din univers [lui Paine] ar trebui să i se ridice o statuie din aur".

Ultimii ani petrecuți la Paris au fost liniștiți pentru Paine. El nu a comentat public nici lovitura de stat a lui Bonaparte, din 18 brumar (9 noiembrie 1799), nici moartea lui George Washington, survenită la 14 decembrie același an. În 1806 avea să-l apere în mod public pe Napoleon în *Remarks on the Political and Military Affairs of Europe* (Observații asupra problemelor militare și politice ale Europei), negînd părerea că ar fi un uzurpator. „Dacă există vreunul dintre ei [împărații Europei] mai puțin uzurpator decît ceilalți, acesta este Bonaparte, deoarece rangul și titlul pe care le deține acum i le-a dat națiunea franceză".

La proclamarea, în mai 1804, a primului imperiu francez, Paine nu se mai afla în Franța. O părăsise de doi ani, de la 1 septembrie 1802, cînd se îmbarcase pentru Statele Unite ale Americii. Acolo avea să descopere că serviciile sale către țară fuseseră uitate total și că era privit cu suspiciune, ca un infidel. Dar Thomas Jefferson devenit, din martie 1801, președinte al Statelor Unite ale Americii, l-a primit oficial la Washington, în 1803. La un banchet oferit la New York, puțin mai tîrziu, Paine i-a fost oaspete de onoare președintelui. Mulți dintre americani nu i-au putut însă ierta *Scrisoarea către George Washington*. În 1804 unul dintre ei — în timp ce Paine stătea la fereastra căsuței sale de la ferma din New Rochelle — a încercat să-l omoare cu o muschetă încărcată cu alice mari. Eroului revoluției americane din 1776, ale cărui scrieri inspiraseră victoriile coloniștilor, i s-a respins, în noiembrie 1805, votul în alegerile pentru Congres, pe motiv că nu era cetățean american. Paine se simțea părăsit. Unui prieten i-a mărturisit chiar că-i pare foarte rău că s-a întors în America.

Posteritatea l-a tratat însă cu mai multă bunăvoință. El nu și-a putut construi podul, dar cariera sa politică și literară a traversat Atlanticul, legînd revoluțiile americană și franceză. În acest sens, Statuia Libertății[1], oferită de națiunea franceză poporului american, poate fi socotită un gest în memoria lui Paine. ■

În românește de
Martha ȘTEFĂNESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 3 /1986.

ÎN ROMÂNIA „SOLUȚIA FINALĂ" HITLERISTĂ NU A PUTUT FI APLICATĂ (II)

(Urmare din p. 27)

zilei de 3 mai 1944, am fost arestați toți evreii din Șoimeni, Vultureni și Fodora și duși la postul de jandarmi din Fodora. A doua zi, în drum spre ghetoul din Cluj, am trecut din nou prin satul meu natal — Șoimeni. Nu știu cînd și cum se aflase de ora la care vom trece, dar în momentul în care convoiul nostru — 6 care trase de cîte doi bivoli — a ajuns în sat, toată lumea, cu mic cu mare, coborîse de pe toate ulițele la drumul mare. Bătrînii stăteau nemișcați, dincolo de șanț, sprijiniți în bîtele lor, ca niște statui. Bărbații și femeile se apropiau pe nesimțite de convoi. Jandarmii horthyști și-au scos pușcile din bandulieră, strigînd:

— La o parte!... Nu vă apropiați că tragem!

Atunci, ca la un semnal, femeile, scoțînd de sub șorțuri tot felul de coșuri și traiste pline cu alimente, le-au aruncat în căruțele ce ne transportau...

De-a lungul cumplitului calvar pe care l-am străbătut, cînd am aflat că mama și trei frați ai mei au fost asfixiați în camerele de gazare de la *Birkenau-Auschwitz*, că tata a fost ucis la *Mauthausen* și cînd nu știam dacă mai am pe cineva din familie în viață, imaginea acestor oameni și a solidarității manifestate față de noi, imaginea consătenilor mei români, ieșiți în drum și oferindu-ne pîine și plăcinte, în timp ce ei erau izbiți cu patul puștilor mînuite cu sălbăticie de jandarmii horthyști, mi-au dat forța să rezist, m-au ajutat să cred că nu sînt singur, că am unde să mă întorc. ■

Itinerar istoric

PE MUREŞ ŞI PE TÎRNAVE

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Între rîurile Olt şi Mureş există numeroase asemănări şi puncte comune, care îngăduie sugestive paralele. Ambele izvorăsc din Muntele Hăşmaşul Mare, din locuri de un deosebit pitoresc; amîndouă sînt cursuri de apă importante, cunoscute încă din antichitate şi care şi-au păstrat, de-a lungul timpului, străvechiul nume geto-dacic; şi unul şi altul parcurg, în drumul lor, zone cu o bogată istorie.

După ce, în unul din numerele anterioare, am străbătut traseul Oltului[1], să urmărim cursul Mureşului şi al cîtorva dintre principalii săi afluenţi — Arieşul, Tîrnavele, Ampoiul — rîuri, de asemenea, cu o bogată istorie şi deseori evocate în cîntecul şi poezia populară.

Chiar în apropierea locului de unde Mureşul porneşte în traseul său sinuos, lung de 756 km, se află *Izvorul Mureşului*, staţiune pentru tineret, în care se organizează „Serbările Zăpezii".

Firul apei, la izvoare, nu pare a prevesti măreţia rîului din aval. În depresiunea Giurgeului, Mureşul are un curs lin, cu multe meandre, pentru ca, o dată ajuns la *Topliţa*, să devină năvalnic, străbătînd, pînă la *Deda*, unul din cele mai pitoreşti defilee din ţară.

Ieşit din strînsoarea Munţilor Călimani şi Giurgeului, Mureşul — care între timp şi-a îmbogăţit considerabil apele cu numeroase pîraie şi torente venind din munţi — îşi începe drumul prin inima podişului Transilvaniei. Urmărindu-l, să facem primul popas la *Reghin*, vechi oraş (menţionat pentru întîia oară în anul 1228), în trecut cunoscut îndeosebi ca un tîrguşor meşteşugăresc, astăzi important centru de prelucrare a lemnului, ale cărui produse de mare fineţe, — instrumente muzicale, ambarcaţiuni şi articole sportive — au depăşit, prin faimă, hotarele ţării. Cu monumente arhitectonice din sec. XIV-XVIII, armonios integrate noii înfăţişări a oraşului, Reghinul constituie una din atracţiile turistice ale judeţului Mureş.

Atestat documentar în jurul anului 1300, ca loc de desfăşurare al unui important tîrg pentru vînzarea produselor agricole şi pastorale, de unde şi numele aşezării, municipiul *Tîrgu Mureş* este unul din cele mai mari oraşe străbătute de rîul Mureş în drumul său. Din veacul XV, oraşul a devenit şi un important centru meşteşugăresc, sediu a numeroase bresle, iar din sec. XVII-XVIII s-a afirmat şi pe plan cultural, aici activînd cărturari de seamă ai Transilvaniei.

În anii socialismului oraşul a cunoscut o puternică dezvoltare pe plan economic, aici fiind ridicate numeroase şi importante obiective industriale, ca şi pe plan cultural-ştiinţific, literar-artistic, universitar. Progrese remarcabile au fost înregistrate şi în domeniul urbanistic, elementele arhitectonice vechi (într-o varietate de stiluri: gotic, baroc, neobaroc) împletindu-se armonios cu arhitectura modernă a noilor construcţii.

Dincolo de *Luduş* — oraş industrial în necontenită dezvoltare —, Mureşul pătrunde pe teritoriul judeţului Alba, unde primeşte apele unui important afluent, Arieşul — rîu ce străbate locuri cu amplă rezonanţă istorică: *Albacul* lui Horea, *Cîmpenii* lui Avram Iancu, *Turda* şi *Cîmpia Turzii* (în apropierea căreia se află vestitele chei). Era calea pe care, încă din vremea voievodatelor lui Gelu, Glad şi Ahtum, coborau plutele încărcate cu sare din ocnele de la Turda. Ele îşi continuau apoi traseul pe Mureş, pînă la acea Urbs Morisena, reşedinţa lui Ahtum, menţionată în *Legenda Sf. Gerard* — scriere hagiografică din sec XI, una din cele mai vechi mărturii ale existenţei formaţiunilor politice româneşti pe cuprinsul Transilvaniei.

În drumul său, cu numeroase meandre, Mureşul străbate alt loc încărcat de istorie: *Mirăslău*, cîmpul bătăliei din 18 septembrie 1600 purtate de Mihai Viteazul cu generalul Basta, pentru a primi, mai jos de *Teiuş*, apele reunite ale Tîrnavelor.

Tîrnavele — rîuri deseori evocate în folclorul transilvan — străbat, de asemenea, localităţi şi zone de mare interes istoric. Tîrnava Mică izvorînd din Munţii Gurghiului trece succesiv prin cunoscuta staţiune balneo-climaterică *Sovata*[2] şi oraşul *Tîrnăveni*, una din cetăţile chimiei româneşti.

1-2 *Magazin istoric*, nr. 4/1988; 9/1986.

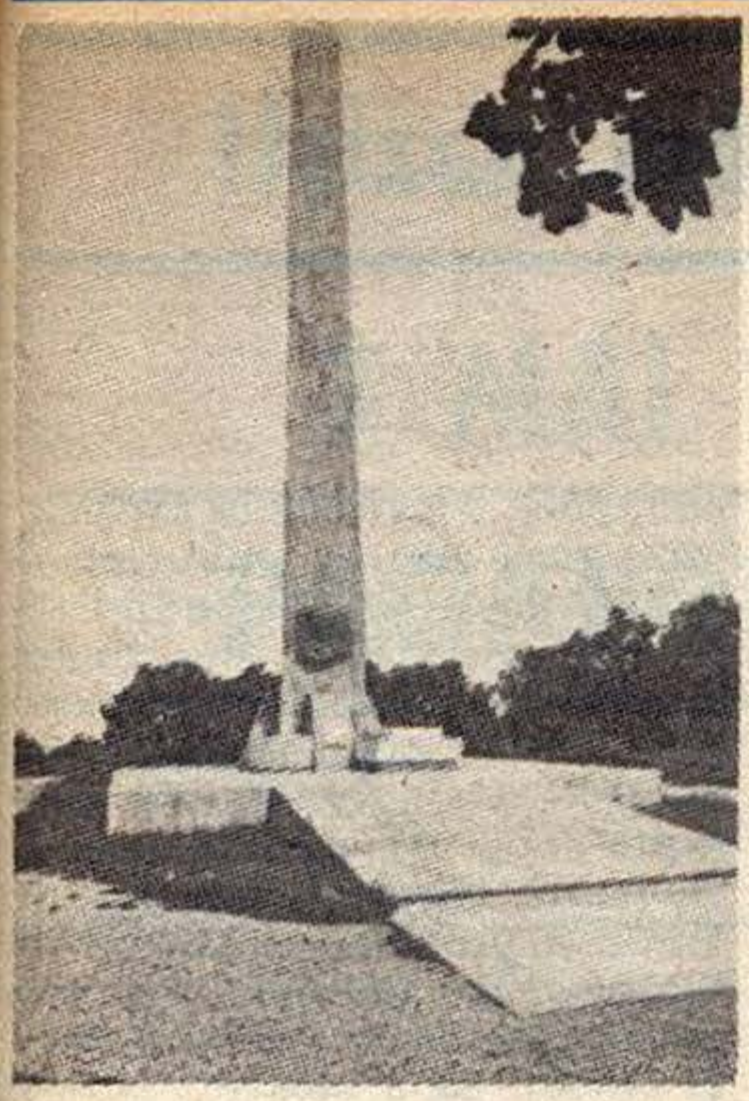

Monumentul lui Mihai Viteazul de la Turda

Nu departe de acest oraș, se află *Cetatea de Baltă*, veche construcție, menționată în 1202-1203, care a constituit, împreună cu teritoriul înconjurător, unul din domeniile transilvane stăpînite de domnii Moldovei, de la Ștefan cel Mare (1489) pînă la Petru Rareș (1546).

Locuri istorice semnificative străbate și Tîrnava Mare: mai întîi *Sighișoara*, socotită cea mai frumoasă cetate medievală a Transilvaniei, păstrînd, într-un cadru de un pitoresc aparte, un ansamblu medieval de construcții — ziduri, 14 turnuri, străvechi locuințe, între care una atribuită lui Vlad Dracul[1]; aici s-a născut, după unele mărturii, marele voievod Vlad Țepeș[2].

Ceva mai la vale de Sighișoara, un alt vechi oraș al Transilvaniei — *Mediaș* (atestat din 1267) — ce adăpostește valori arhitectonice deosebite; la Mediaș au trăit o vreme Stephan Ludwig Roth — unul dintre luptătorii democrați de la 1848, care au susținut hotărît drepturile românilor — și Hermann Oberth — unul din pionierii rachetelor interplanetare. În apropiere de Mediaș se află un mare ansamblu arheologic — necropolele de la *Bratei*, ilustrare elocventă a continuității populației autohtone în vatra dacică.

Urmează *Blajul* — oraș cu deosebit rol istoric în lupta românilor pentru unitate și dreptate socială — aici funcționînd de-a lungul timpului importante instituții culturale (școli, tipografii) și tot aici reunindu-se, în trei memorabile adunări, românii revoluționari de la 1848. În aceste locuri cele două Tîrnave se unesc, continuîndu-și drumul spre Mureș, unde își varsă apele în apropierea comunei *Mihalț*.

Îmbogățit cu apele Tîrnavelor, Mureșul ajunge la *Alba Iulia*. Străveche așezare a Daciei romane, cînd se numea Apulum (denumire preluată de la o localitate dacică — Apoulon — situată pe Muntele Piatra Craivii), Alba Iulia a ilustrat — de-a lungul a peste două milenii de existență — un trecut glorios și eroic. Veche cetate românească, cu ziduri albe de piatră, motiv pentru care a primit numele Alba (sau Bălgrad), acest oraș (ale cărui ziduri impunătoare, în stilul fortificațiilor Vauban, sînt, în urma refacerilor din sec. XVIII din cărămidă roșie) situat în apropierea confluenței Mureșului cu Ampoiul (străvechiul Ampelum), a trăit momentul istoric al primei uniri a tuturor românilor în vatra dacică, înfăptuită de Mihai Viteazul în 1599-1600. Și tot la Alba Iulia a fost consfințită, la 1 Decembrie 1918, în impresionanta adunare a celor 1 228 delegați și a peste 100 000 români veniți din toate colțurile Transilvaniei, „unirea pentru toate veacurile". O unire pentru care luptaseră și se jertfiseră atîtea și atîtea generații de patrioți.

După ce a traversat Podișul Transilvaniei, Mureșul pătrunde iarăși în munți, în Carpații Apuseni — „țara de piatră" a moților[3]. În apropiere de *Deva*[4], veche reședință voievodală a Transilvaniei, capitală a județului Hunedoara — oraș menționat încă din anul 1269 — călătorul poate vedea cetatea, adevărat cuib de vulturi, înălțată pe o stîncă de lîngă rîu. Este aceeași cetate către care s-a îndreptat, în 1784, *Ultimatumul* adresat nobilimii de țăranii români răsculați pentru drepturi. Deva numără și alte vestigii istorice între care Magna Curia (în prezent sediul muzeului arheologic) — impresionantă construcție datînd din anul 1621.

Dincolo de noua barieră a munților, care își întind ultimii pinteni pînă în apropiere de *Lipova* — oraș cu recunoscute calități balneo-climaterice — Mureșul ajunge la cîmpie, purtîndu-și domol apele spre *Arad*, puternică cetate a industriei românești. Aradul este atestat documentar încă din anul 1156, dar cetatea de pămînt din satul Glogovăț-Vladimirescu (integrat în aria municipiului), denotă o și mai mare vechime. Orașul a constituit și un important centru al luptei pentru unire, locul înființării în 1918 a Consiliului Național Român Central, fiind, totodată, un municipiu cu o bogată activitate cultural-științifică.

Pînă la hotarul țării, Mureșul mai străbate localitățile *Pecica* (unde se află o cetate dacică menționată de Ptolemeu în *Îndreptarul geografic*), considerată de specialiști a fi Ziridava, și *Nădlac*. Apoi, după 718,5 km de curgere — cînd mai lină, cînd mai năvalnică — pe teritoriul țării noastre, rîul mai străbate 37,5 km pentru a se vărsa în Tisa și de aici în Dunăre. ■

Municipiul Tîrgu Mureș

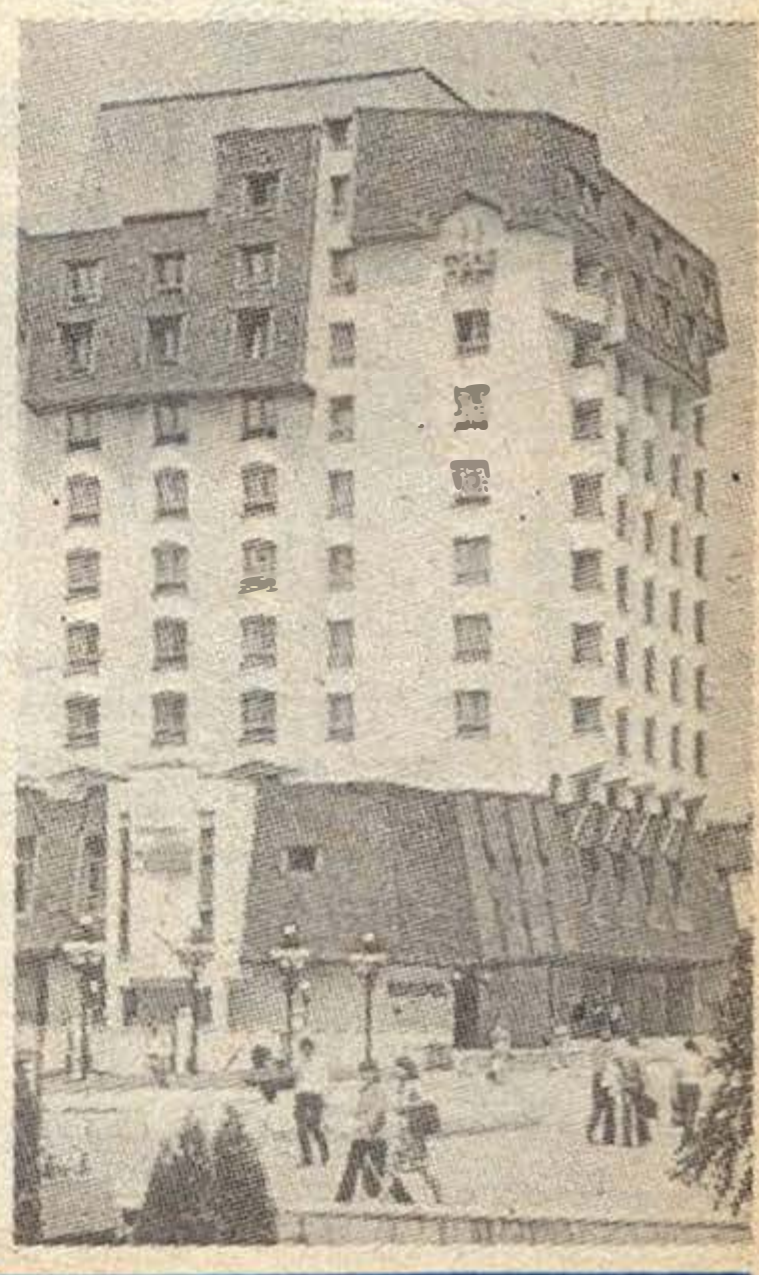

[1-4] *Magazin istoric*, nr. 10/1977; 10/1987; 11/1987; 7/1982.

Corul refuză să cînte pentru naziști

Cinci premii Oscar — între care și statueta pentru cel mai bun film al anului — veneau să încununeze în 1965 *Sunetul muzicii* — cel de al patrulea *musical* al deceniului 1961-1970, după *West Side Story*, *Mary Poppins*, și *My Fair Lady*. Cele două vedete ale filmului reunite pe generic — Julie Andrews (Maria von Trapp) și Christopher Plummer (căpitanul von Trapp) — constituie, desigur, o explicație pentru un asemenea palmares. Dar succesul filmului — care a figurat pînă în 1981 la Box Office între primele zece din lume — s-a datorat în egală măsură și subiectului său: povestea romanțată a unui episod real din viața unei renumite familii de cîntăreți, care a reușit să se salveze din Austria ocupată de hitleriști.

Înainte de a reconstitui drumul parcurs de fugari — cu ajutorul mărturiilor publicate în numărul din luna decembrie 1986 al revistei *American History Illustrated* — să reamintim cîteva date despre principalii eroi.

Baronul Georg von Trapp, membru al unei importante familii nobiliare din Salzburg, fusese căpitan în marina imperială austriacă în timpul primei conflagrații mondiale. După război, s-a retras la proprietatea sa dintr-o suburbie a localității Aigen. Murindu-i soția, a angajat-o pe tînăra Maria — care părăsise noviciatul de la mănăstirea Nonnberg — ca guvernantă a celor șapte copii rămași fără mamă. Devenită baroană von Trapp, Maria a provocat o adevărată furtună în familie. Cu trei ani înainte de ocuparea Austriei (1938), ea a alcătuit „Corul Familiei von Trapp", cu ajutorul unui talentat muzician, părintele Franz Wasner. Cu toții au realizat și instrumentele specifice muzicii din secolele XIV-XV, cu care se acompaniau.

Primul succes a fost cîștigarea premiului I la un concurs de cîntece populare organizat chiar în orașul Salzburg. Baronul von Trapp, care cedase cu greu rugăminții membrilor familiei sale de a le permite să urce pe scenă, cu promisiunea că era pentru prima și ultima oară, a trebuit să accepte numeroasele oferte făcute de impresari din Europa și de peste Ocean. Viitorul „Corului Familiei von Trapp" părea asigurat.

A intervenit însă, în martie 1938, Anschlussul, care a șters Austria de pe hartă, încorporînd-o în Reichul nazist. Act cu care Georg von Trapp nu s-a putut niciodată împăca și pe care l-a combătut, în ciuda pericolului ce îl amenința. Mai mult chiar, atunci cînd i s-a cerut să arboreze pe casa din Salzburg drapelul cu svastică, în cinstea vizitei lui Hitler, von Trapp a replicat: „Cred că unul dintre splendidele mele covoare persane ar constitui o pavoazare mult mai reușită". Un băiat al baronului, Rupert, proaspăt absolvent al unei școli medicale, a refuzat un post care l-ar fi obligat să lucreze în armata germană. Iar von Trapp însuși n-a acceptat numirea sa în marină, în calitate de comandant de submarin.

Familia von Trapp în turneu

(Continuare în p. 62)

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

3 MAI 1945. ŢINTA ATACULUI:

PACHEBOTUL „CAP ARCONA" (II)

GÜNTHER SCHWARBERG

Cu şase zile înainte de ziua victoriei asupra fascismului, din 9 mai 1945, în golful Lübeck a avut loc o catastrofă navală despre care marea majoritate a istoricilor celui de-al doilea război mondial ştiu puţine lucruri. O catastrofă care s-a datorat unei erori şi s-a soldat cu mii de victime. Pe baza mărturiilor supravieţuitorilor, Günther Schwarberg[1], autorul cărţii Angriffsziel Cap Arcona, **apărută la Hamburg, în 1983, şi aflată în pregătire în versiune românească la Editura politică, sub titlul** Ţinta atacului: pachebotul „Cap Arcona", **reconstituie în cele mai mici detalii acest episod dramatic al ultimei conflagraţii mondiale. Să urmărim în continuarea fragmentelor apărute în numărul trecut al revistei noastre alte secvenţe din cartea autorului vestgerman.**

Subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Panică! Panică!

Pe „Cap Arcona", medicul polonez dr. Borucki tocmai îi spune prietenului său, Joseph Owczarek, deţinutul nr. F. 30718 din lagărul Neuengamme: „Ai auzit? Va fi pace! O sărbătorim. Vino la şase şi un sfert în cabina noastră, vom avea pîine şi margarină!" După care, Owczarek urcă pe punte, iar Borucki coboară. Exact în acel moment, cad rachetele. Borucki e ucis.

„Incendiul a izbucnit în mai multe locuri", relatează fostul deţinut Heinrich Mehringer. Împreună cu alţi unsprezece camarazi, s-a trezit culcat pe podeaua unei cabine de lux de pe puntea C. De 24 ore nu primiseră altceva decît o felie de pîine uscată, erau complet sleiţi de putere şi abia mai puteau sta în picioare. „Prin hubloul cabinei, au văzut căzînd lîngă vas o rachetă eşuată. După aceea, loviturile în plin au nimerit în casa scării principale.

Întregul vas s-a zgîlţîit ca la cutremur... Panică! Panică!... Deţinuţii s-au năpustit din cabine pe culoare. Dar cum acestea erau foarte înguste, s-a produs o teribilă îmbulzeală şi ţipetele oamenilor au devenit asurzitoare. Unii deţinuţi au încercat să scoată furtunurile de pompieri de pe cilindri. Dar nu s-au derulat decît cîţiva metri din fiecare furtun. Restul fusese tăiat". De cine tăiat? De „Comandoul Securităţii", în fruntea căruia era S.S.-Untersturmführerul Kierstein, care înţelegea prin „securitate" un singur lucru: securitate împotriva tentativelor de fugă.

„Pe culoar zăceau deţinuţi ale căror haine începuseră să ia foc. Am aruncat repede peste ei cele cîteva pături de care dispuneam. Un francez a urcat pînă în casa scării. Şi hainele sale ardeau. Nu a mai fost în stare decît să bolborosească: «Numai apă! Numai foc! Totu-i distrus!» Şi s-a prăbuşit, fără viaţă. Ce se întîmpla la mijlocul vasului şi la prova nu se putea distinge din spate. După părerea mea, acolo totul s-a năruit, căci cei care au putut fi salvaţi mai tîrziu au venit, toţi, de la pupa vasului", scrie Heinrich Mehringer. Şi, în continuare: „Sub puntea C pe care ne găseam noi, focul trebuie să fi făcut ravagii totale, căci urletele au încetat dintr-o dată. Podeaua era teribil de fierbinte. Ulterior, sub noi totul a fost mort şi ars".

Cine a putut să se salveze pe punte era expus unui alt pericol de moarte: alte avioane britanice se apropiau, în zbor razant. De data aceasta, au mitraliat vasul. În plus, o altă escadrilă se îndrepta acum spre „Thielbek".

Imediat în urma escadrilei „Birthday", condusă de Rumbold, zbura — în direcţia vasului în flăcări — o a doua formaţie. Era escadrila 197, de sub comanda sublocote-

[1] Între timp, Günther Schwarberg — căruia i-a apărut o nouă versiune, îmbogăţită, a lucrării *Medicii S.S. şi copiii*, intitulată *Medicii S.S. şi copiii de la Cheiul Bullenhuser* — a fost distins cu premiul olandez „Anna Frank" pe anul 1988, decernat pînă acum doar celor patru olandezi de la Amsterdam care au ascuns familia Frank.

Acelaşi premiu a fost acordat şi soţiei lui Günther Schwarberg. Este pentru prima oară cînd această distincţie este atribuită unor germani. Premiul a fost acordat atît pentru cartea menţionată, cît şi pentru întemeierea „Asociaţiei copiilor de la Cheiul Bullenhuser", în memoria copiilor ucişi de nazişti în acest loc.

nentului K.J. Harding, care decolase de pe aerodromul militar Celle. „Cînd am ajuns deasupra golfului Liibeck, am văzut staţionînd dedesubt două nave mari. Din una ieşeau flăcări imense, din cealaltă — un vas de pasageri cu două coşuri —, flăcări mai mici de pe puntea de comandă. Am îndreptat «secţiunea verde» de la est spre vest, pentru atac asupra celei de a doua nave. Cînd ne-am înălţat, după atac, am văzut explodînd primele bombe în calele din spate şi, totodată, împrăştiindu-se o groază de ţăndări din acea parte a carcasei, care era orientată spre port. Toate celelalte bombe au eşuat. La al doilea zbor, am zărit vasul răsturnat şi fumegînd încă".

Între primul şi cel de al doilea raid al lui Harding, o a treia escadrilă din „Royal Air Force" îşi face apariţia, cea avînd numărul 198, comandată de căpitanul Johnny Baldwin. Se îndreaptă spre „Thielbek". Aparatele „Typhoon" decolau de pe aerodromul militar de la Plantliinne, situat între Rheine şi Lingen, nu departe de graniţa olandeză. Baldwin este un om care nu se dă îndărăt de la nimic, are 27 de ani şi a primit cele mai înalte distincţii britanice de aviator. Cele nouă aparate survolează „Cap Arcona", din care ieşeau flăcări, cinci îşi îndreaptă rachetele asupra vasului „Deutschland"[1], ancorat în apropiere, iar celelalte patru, asupra lui „Thielbek". Pe „Deutschland", Baldwin numără „40 rachete care s-au răspîndit pe întregul vas, un foc întins de la pupa pînă la curbura provei". După părerea sa, „Thielbek" a fost „învăluit în fum, avînd o înclinaţie transversală de 30° la tribord. Mulţi oameni au părăsit vasul".

Dar aceasta nu-i decît impresia lui Johnny Baldwin. Căci nu mulţi oameni au mai putut părăsi nava. Polonezul Bogdan Suchowiak, de statură mijlocie, inginer din Poznan, în vîrstă de 32 ani, îşi sorbea tocmai supa de varză dintr-o marmită. Unul dintre camarazii săi furase o conservă de carne de vită din proviziile echipajului. Conţinutul cutiei l-au băgat în supă — aveau pentru prima oară, după foarte multă vreme, o mîncare hrănitoare.

Cînd apar avioanele pe deasupra lui „Thielbek", polonezii nici măcar nu-şi ridică privirea. Rachetele izbesc bordajul. Un polonez se caţără pe catarg şi fixează pe el o bucată mare de pînză albă. Vasul începe să ia apă şi se înclină într-o parte. Pe puntea superioară, ţîşnesc flăcări din baloturi de paie. Printre prizonieri se produce panică.

Cearşafuri la catarg

Lui Walter Felgner, fost ofiţer de rangul doi pe „Thielbek", îi revine în memorie dimineaţa zilei de 3 mai 1945: „căpitanul Jacobsen, ofiţerul de rangul întîi Andresen, ofiţerul de rangul trei Schotmann şi cu mine stăteam sus, pe puntea superioară a vasului. Unul din noi a exclamat: Cei de pe «Cap Arcona» au arborat steaguri albe!

Căpitanul Jacobsen a replicat: «E unica soluţie, chiar şi pentru noi. Aruncaţi-le prizonierilor cearşafuri!» Primul inginer, Lau, a cărui cabină era situată la capătul din spate al punţii superioare, a azvîrlit trei cearşafuri şi le-a spus deţinuţilor: «Prindeţi-le de catarg!» Ceea ce deţinuţii au şi făcut imediat. Au dat jos steagul cu zvastica şi în locul lui au pus o pînză albă.

După care, căpitanul Jacobsen s-a adresat primului inginer: «Porniţi! Încălziţi motoarele. Tragem vasul pe uscat». Aveam legătură telefonică de la puntea de comandă cu sala de maşini, care anunţa cînd motoarele erau încălzite. Un vapor cu aburi trebuie încălzit din timp, el nu porneşte numaidecît. Am putut urmări foarte clar atacul asupra lui «Cap Arcona». Am văzut cum ardea. Şi acum pot preciza că a trecut aproximativ o oră între atacul asupra lui «Cap Arcona» şi cel ce s-a dezlănţuit asupra noastră.

Echipajele celor opt aparate „Typhoon", înainte de start

«Cap Arcona» se înclinase deja transversal. Atunci am fost atacaţi noi. Nu observasem deloc avioanele. Am auzit exploziile. A fost atinsă şi puntea de comandă. Ne-am aruncat pe jos. Nu mi-am putut da seama cîte avioane au fost. La un moment dat, s-a instalat o scurtă pauză între atacuri. Voiam să ne ridicăm, cînd au izbucnit noi detunături.

După încetarea atacului, mi s-a oferit o cumplită imagine de pe covertă. Peste tot părţi de trupuri, braţe şi picioare, totul străpuns de proiectile.

Nu după mult timp, şi vasul nostru s-a înclinat transversal. Ce panică s-a creat! Toţi se chinuiau să iasă din cală.

[1] Vasul „Deutschland", un marc pachebot extrarapid, cu un deplasament de 22 000 tone registru brut (capacitatea totală a navei), aparţinînd Societăţii de navigaţie „Hapag", era încă amenajat ca vas-spital. Pe latura unui coş fusese vopsit semnul Crucii roşii. Vasul nu avea la bord prizonieri. Nici un membru al echipajului nu a fost ucis în timpul atacului. Toţi s-au putut salva.

Dar numai foarte puțini au reușit. Se agățau unii de alții și, astfel, erau trași înapoi, în jos. Aveam numai scări înguste din druguri de fier, nu și trepte obișnuite. De la interpunte, din dreptul tambuchiului 3, unde altădată erau încăperile destinate echipajului de la antiaeriene, o scară de lemn ducea pînă sus. Dar pe oamenii aflați în sala de jos aceasta nu-i ajuta cu nimic. Ei trebuiau să ajungă mai întîi din cala de jos pînă la interpunte.

Noi stăteam pe marginea din spate a punții superioare. Segmentul din spate al punții superioare îl aveam în cîmpul nostru vizual. Ce s-a petrecut în partea din față a punții n-am mai putut urmări. Deținuții încercau să pornească

Prizonierii sînt transportați spre nave

motoarele celor două bărci de salvare. Barca de la babord a fost coborîtă brusc în apă, dar bărcile erau, și ele, complet ciuruite. Am ajutat să fie lăsată în jos barca de la tribord. Deținuții strigau fără încetare: «Ajutați-ne, sfătuiți-ne ce să facem!» Asta am și făcut. Dar, totodată, le-am mărturisit că nu are nici un rost să dea jos barca. Era găurită, distrusă. Totuși, deținuții au lăsat-o la apă, dar barca s-a scufundat pe loc. Prizonierii din lagăre se agățau cu desperare de fiecare obiect pe care îl puteau apuca în apă.

La sfîrșit, pe puntea superioară nu ne mai aflam decît căpitanul Jacobsen, primul inginer Lau, eu și ofițerul de rangul trei Schotmann. Cînd a început atacul, ofițerul de rangul întîi Andresen se îndrepta tocmai în direcția provei să pregătească ridicarea ancorei. A fost prins în învălmășeala deținuților. Unii l-au văzut sărind peste bord în apă. Oricum, nu avea centura de salvare la el.

Am rămas pe covertă pînă la sfîrșit, pînă ce înclinarea transversală a vasului a atins 50 grade, deci pînă puțin înainte de răsturnare. Ne era teamă să ne aruncăm în apă. Căci deținuții care nu știau să înoate se agățau cu despcrare de orice se puteau prinde în apă. În ultimul moment, căpitanul Jacobsen ne-a spus: «Hotărîți-vă, vasul se răstoarnă!»

Am mai apucat să-l întreb: «Dumneavoastră nu săriți în apă?» «Da, vom veni și noi imediat», răspunse el.

Așadar, ofițerul de rangul trei Schotmann și cu mine am coborît aproape vertical bordajul, ținîndu-ne de parîma de legătură. Într-un loc, oarecum mai liber, ne-am aruncat în apă. Ne-am propus să ne îndepărtăm de oameni înotînd cît mai repede. Am înotat deci în larg, în timp ce toți ceilalți căutau țărmul. Aveam montate vestele de plutire. Și trei marinari, care săriseră peste bord, aveau vestele cu ei. Eram cu îmbrăcămintea și încălțămintea pe noi. Asta ne îngreuia mișcarea picioarelor, astfel că ne-am descotorosit de încălțăminte. Și am luat-o spre largul mării.

La o distanță de 50 sau 100 metri de vas, ofițerul de rangul trei Schotmann mi-a spus: «Întoarceți capul, acum se scufundă vasul». Și l-am văzut cum dispare. Noi prinsesem, ca să zic așa, ultima clipă.

Ca în filmul despre „Lusitania"

În apă, se ducea o adevărată luptă pentru fiecare bucată de lemn. Ne-am îndepărtat de locul acela. Cînd am zărit cum 20 oameni se îndreaptă spre un singur capac de tambuchi, am început să înotăm în altă direcție. Eu nu eram un bun înotător, dar știam să înot. Șeful nostru de echipaj nu știa să înoate. Îl mai văzusem în apă. Încă înainte de a se răsturna vasul, reușisem să-i aruncăm de pe punte ultima plută de salvare. Mai apucase să o prindă. Dar și alți 40 sau 50 se prinseseră de ea, astfel că pluta n-a mai putut fi de folos nimănui. Eu presupun că majoritatea plutelor au fost, și ele, atinse de proiectile. Aproape nimic nu mai rămăsese întreg pe punte. Pe șeful echipajului îl chema Kluger. Tînăr fiind, navigasem sub comanda lui mai întîi ca marinar necalificat, apoi ca marinar; mai tîrziu, ajungînd ofițer, am făcut multe drumuri împreună cu el.

N-aș mai putea spune cît a durat înotatul nostru. Trecuse cel puțin o oră și jumătate. Apa era rece, apreciez că avea cam 14 grade, dar din cauza încordării nu-i simțeam temperatura.

Tot mai puțini oameni se vedeau înotînd în apă. Au apărut două cutere pescărești, amenajate ca nave de luptă. Le-am făcut semn cu mîinile. Unul cu siguranță nu ne-a observat și a cîrmit-o înapoi. Celălalt ne-a observat. Cred că au remarcat tresele noastre de ofițeri. Au venit spre noi și ne-au scos din apă.

Cuterul ducea cu el și deținuți, pe care-i salvase. Cuterele aveau odgoane atîrnate pe partea exterioară a bordului, vreo 4-5 bucăți. Se deplasau încet, și cine reușea să

apuce odgonul se putea agăţa strîns de el. După ce ne-au luat s-au îndreptat spre coastă. În orice caz, noi am fost aşezaţi pe punte. Am luat-o spre cea mai apropiată pasarelă, cea de la Pelzerhaken.

Înainte de asta, unul sau două avioane trăseseră cu gloanţe în naufragiaţii din apă. Între timp, «Thielbek» fusese înghiţit de apă. «Cap Arcona», înclinat, fusese cuprins de flăcări. Şi «Deutschland» ardea: dar pe acest ultim vas n-a murit nimeni, întrucît oamenii au fost debarcaţi înaintea atacului dezlănţuit asupra lor, şi anume cînd a început atacul asupra lui «Cap Arcona»: Vasul a fost lăsat în voia sorţii.

Din avioane se trăgea în oamenii ce se zbăteau în apă. Este de neconceput ca cei din avioane să nu fi văzut că erau oameni în apă!"

Aceasta a fost relatarea lui Walter Felgner.

Bogdan Suchowiak, rămas printre ultimii pe vas, descrie cele petrecute pînă la părăsirea navei: „Mii de deţinuţi fac eforturi teribile în încercarea lor de a ajunge din pîntecul vasului la suprafaţa acestuia. Dar nu există decît patru scări — mult prea puţine şanse pentru toţi acei oameni. Prizonierii ajunşi deja sus sînt traşi în jos de cei care se agaţă de ei. Se dă o adevărată bătălie pentru fiecare chepeng, prin care se putea ieşi pe punte. Deţinuţii aflaţi pe punte se străduiesc să-i ajute pe ceilalţi; le aruncă frînghii jos, în cală. Dar un nou raid al avioanelor zburînd razant îi face pe prizonieri să lase frînghiile din mînă şi să caute să se ferească. Ciorchinele care atîrnă de sfori se prăbuşeşte din nou în adîncime. Ceea ce se întîmplă aici este exact imaginea pe care o văzusem, odinioară, în filmul redînd naufragiul vaporului «Lusitania». Numai că acum totul este mult mai brutal şi lipsit de momentele pline de cavalerism arătate în film. Pe punte, iau foc baloturile conţinînd talaş, aduse pe bord pentru cabinele celor de la infanteria marină. Cel ce a reuşit să ajungă de pe puntea inferioară pe cea de deasupra ori se aruncă imediat în apa rece — 11 grade! —, ori aleargă dezorientat de colo pînă colo, pentru a-şi găsi un loc în care să se poată feri de tirul armelor pornit din avioane".

„Thielbek" era prevăzut cu două bărci de salvare şi cu aproximativ 20 colaci de salvare. Pentru 2 800 oameni! În orice caz, bărcile şi colacii nu erau accesibili deţinuţilor. Suchowiak: „Pe bărci au pus mîna imediat infanteriştii de marină înarmaţi pînă în dinţi. Colacii de salvare şi i-au împărţit între ei membrii echipajului. Vasul se înclină transversal din ce în ce mai vizibil. «Thielbek» începe să se scufunde. Cîţiva deţinuţi care nu-şi pierd cumpătul improvizează nişte mijloace de salvare primitive din scînduri şi bîrne. 20 minute s-au scurs de la anteriorul raid. Ne pironim necontenit privirea spre portul Neustadt — nu ne vine cumva din port ajutorul salvator? Dar nici un vas, nici o barcă nu se arată. Iniţial, sperasem la un ajutor venit de la «Cap Arcona», înzestrat cu atît de multe bărci de salvare. Dar repede a trebuit să abandonăm această speranţă, căci nava a fost cuprinsă cu iuţeală de flăcări, de la un capăt la altul. În această situaţie, mi-a devenit limpede că nu poate veni vreun ajutor din afară şi că noi toţi, dacă nu ne aruncăm imediat în apă, vom fi traşi în adîncurile ei, odată cu înghiţirea vasului ce se scufundă. Trebuie să mă hotărăsc fără zăbavă, să mă dezbrac pînă la cămaşă şi să pun mîna pe o bîrnă din bucătăria de campanie! Ţinîndu-mă de un cablu smuls de pe un cabestan, am coborît atent în apă. Nu se putea să colaborezi cu ceilalţi camarazi. O singură realitate conta: cinci kilometri jumătate pînă la coastă, blestemata de apă rece şi bîrna care trebuia să mă ajute să mă menţin la suprafaţa apei! Să fi fost ora 3 după-amiază. Soarele strălucea, dar au apărut nori şi averse de ploaie au căzut la trecerea lor. Marea era liniştită, cu valuri mici. Eram hotărît să lupt pînă la capăt pentru viaţa mea".

Puţini i-au urmat exemplul. La nici măcar 20 minute după atac, nava s-a înclinat complet şi a fost acoperită de apă.

Cine părăseşte primul nava?

Cum a fost, oare, posibil ca, în pofida atît de multor instalaţii contra incendiilor, întregul vas să izbucnească în flăcări în numai cîteva minute? Cum a fost, oare, posibil ca atît de puţini oameni de pe vas să se poată salva, deşi bărcile erau proiectate să fie suficiente pentru 2 120 persoane, ba chiar pe o mare furtunoasă şi nu numai pe hula liniştită a golfului de la Neustadt?

A fost posibil, pentru că toate dispozitivele de securitate erau comandate centralizat de pe puntea de comandă a navei. Dar puntea de comandă a rămas goală. La auzul primelor explozii ale proiectilelor ajunse pe vas, toţi ofiţerii de pe „Cap Arcona" au părăsit nava. Primul care a abandonat-o a fost căpitanul Heinrich Bertram. Ei nu salvează oamenii. Ei se salvează pe ei înşişi. După cum se ştie, căpitanii de vas se scufundă odată cu navele lor. În orice caz, aşa se spune despre căpitanii nemţi. Totuşi, căpitanul Bertram a dispărut de la bord cu un mic barcaz, legat de vapor cu puţin înainte de atacul britanic asupra lui „Cap Arcona" Cum a fugit el de pe vas?

A observat-o şi ne-o spune Erwin Geschonneck: „Am văzut cum căpitanul Bertram şi-a croit drum cu un cuţit de abator prin masa de oameni, cum i-a izbit necruţător cu cuţitul pe toţi cei care îi stăteau în cale, pentru a ajunge la scara flexibilă şi a se salva". Şi i-a reuşit. A lăsat în urmă pe vaporul său o dîră de sînge.

În acelaşi timp, S.S.-iştii îi opreau cu armele pe deţinuţi. Unii au tras chiar în ei. Hein-

rich Mehringer a încercat să urce de pe puntea C pe puntea B şi puntea A. Pe scări, oameni înghesuiţi. Răsunau împuşcături. Sus, stătea un S.S.-ist şi trăgea cu două revolvere în deţinuţii desperaţi ce se zbăteau să înainteze. După părerea lui, deţinuţii trebuiau să rămînă jos, să piară în flăcări sau înecaţi. Numai ce îşi terminase stocul de gloanţe că a şi fost călcat în picioare de o masă dezlănţuită. Acum, deţinuţii au putut ajunge pe puntea A. Dar unde erau bărcile de salvare? Heinrich Mehringer: „La o distanţă de circa 50 metri de vapor, se vedeau trei bărci de salvare de pe «Cap Arcona», care — nu ştiu cum — fuseseră lăsate la apă. În fiecare barcă, oamenii erau îngrămădiţi ca sardelele, aşa că apa ajungea pînă la grinzi. Jur-împrejurul bărcilor, mai erau atîrnaţi o mulţime de oameni. Cei din bărci dădeau cu picioarele peste mîinile şi capetele celor agăţaţi din afară. Lupta pentru supravieţuire a fost oribilă! Aproape concomitent s-au răsturnat două bărci de salvare şi, într-un strigăt comun, oamenii au ajuns din nou în apă. Despre reaşezarea pe apă a bărcilor nici vorbă nu putea fi, nici unul nu asculta pe celălalt. Fiecare făcea ceea ce considera el că e bine pentru salvarea lui proprie. O parte din oameni au înotat către cea de a treia barcă, care, datorită unei năvale neaşteptate, s-a răsturnat şi ea. Cum însă în anotimpul acela apa era foarte rece, iar deţinuţii înfometaţi nu mai aveau capacitatea de a rezista, la cei mai mulţi s-a produs o înţepenire. Unii săriseră în apă cu vesta de plutire. Dar de la o înălţime de cca. 20 metri, chiar şi un foarte bun înotător trebuie să aibă noroc să ajungă teafăr în apă. Şi iată că mulţi plutesc acum morţi, cu braţele întinse... Am văzut un om viu şezînd peste un asemenea mort. Vesta de plutire îi ţinea pe amîndoi la suprafaţa apei.

Deasupra punţii de promenadă mai atîrna de elevatoare o barcă de salvare. Cam 20 oameni, ameninţaţi de incendiu, se străduiau să o lase la apă. Unii erau deja în barcă. Ceilalţi erau încă pe punte, dar nu se puteau descurca cu carcasa scripeţilor, cu troliurile şi cu cordajul. Flăcările începuseră să-i învăluie uneori. La un moment dat, barca atîrna oblic, cu cama înainte, printre parîme. Carcasa din spate a scripeţilor se ţinea încă bine. Focul a început să cuprindă frînghiile. Una a luat foc. Barca grea a alunecat peste carcasă şi a pornit să se bălăbăne de-a lungul peretelui exterior al vasului în sus-în jos, în sus-în jos. Într-un urlet, oamenii din barcă s-au prăvălit în apă. Şi ultima frînghie, cea din faţă, s-a rupt. Barca s-a precipitat ca un bolid, de la o înălţime de 20 metri, peste oamenii care se luptau cu moartea".

O mare de capete

În tot acest timp, Heinrich Mehringer s-a găsit, împreună cu mulţi alţi deţinuţi, în partea din stînga a pupei. Se simţea oarecum în siguranţă, după cum spune el, „în primul rînd, pentru că era al treilea naufragiu prin care treceam". În golf, apa avea, în locul respectiv, o adîncime de numai 18 metri, iar „Cap Arcona" avea o lăţime de 25,78 metri. Chiar şi cînd, ulterior, s-a răsturnat, se mai vedeau 8 metri deasupra apei.

Dar Mehringer s-a înşelat. Abia începea primejdia ce-l păştea. Prin uşile şi ferestrele din interiorul vasului a ţîşnit focul.

„Focul îi cuprinsese pe toţi, trupurile lor vii erau mistuite de flăcări mari", descrie Mehringer. „Vuietul focului le acoperea strigătele. Eu însumi fusesem cuprins de foc la spate şi la cap. Din cauza încordării, nici nu mai aveam senzaţia de fierbinte la atingerea focului, ci aceea de rece. În ultima clipă, am zărit deasupra mea o ţeavă de fier, care servea la întinderea prelatei de soare. Am izbutit s-o mai apuc cu braţul întins şi, cu un efort supraomenesc, să mă ridic, agăţîndu-mă cu o singură mînă. Aşa am ajuns într-o poziţie în care stăteam, de fapt, deasupra capetelor unei mulţimi de oameni. Cu o mînă m-am ţinut de drugul de fier, cu cealaltă am putut să-l trag în sus pe prietenul meu Max. El o păţise rău la ambele braţe. Îi atîrnau bucăţi de piele, ca nişte zdrenţe, şi mă minunam cum de nu leşinase încă. Cam zece oameni mi-au putut urma exemplul. Apoi, vîlvătaia focului a crescut laolaltă cu mulţimea de trupuri. Pentru a ne salva viaţa, fugeam, acum, deasupra capetelor camarazilor noştri. Oamenii de sub noi formau o masă atît de compactă, încît picioarele noastre nici nu puteau pătrunde între un trup şi altul. Ajunşi la balustrada punţii, am încălecat-o şi am coborît, alunecînd, de-a lungul peretelui din afară, pînă la cabina mică a timonierului. În această încăpere, nimic nu era inflamabil. Locul era teribil de îngust, aproximativ 300 oameni erau înăuntru. Un funcţionar civil de pe vas acorda, într-o manieră exemplară, primul ajutor. Pe puntea de deasupra noastră, toţi camarazii au pierit în flăcări. N-a trecut mult, şi focul nu mai avea din ce să se alimenteze. S-a instalat o linişte de mormînt. Imediat ce ne-a fost posibil, am încercat să privim în jur. Ni s-a înfăţişat o imagine de groază. Peste 200 oameni arşi, carbonizaţi, sudaţi într-un ghemotoc".

În intervalul unei singure ore, pe „Cap Arcona" s-au transformat în scrum peste 3 000 oameni. Majoritatea sub punţi, precum ruşii care se aflau în buncărul pentru bananе, mulţi în interpunţi, în salonul de fumat, în sere, în sălile de mese şi unii chiar şi în hublouri, unde rămăseseră agăţaţi, vrînd să se cţere pe acolo.

Golful de la Neustadt a ajuns să fie o mare de capete. Pe mal, oameni care asistă la catastrofă. Un tînăr de 15 ani, pe nume Gerhard Schnoor, astăzi birtaş în Pelzerhaken, nu va uita cît va

(Continuare în p. 62)

MEMORII DE RĂZBOI (II)

Mareşal ALPHONSE-PIERRE JUIN

Comandant-şef al forţelor franceze din Africa de Nord, din noiembrie 1941, mareşalul Alphonse Juin (1888-1967) îşi deapănă în continuare amintirile despre evenimentele petrecute pe acest teatru de operaţii. De data aceasta, ne relatează debarcarea anglo-americană (noiembrie 1942), căreia în primele zile forţele franceze i-au opus rezistenţă, pentru ca, în următoarele, să se alăture Aliaţilor, în lupta împotriva trupelor germano-italiene.

Reproducem, în continuare cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, alte fragmente din volumele sale de Memorii.

1942. Aliatul în postură de agresor

La 13 octombrie 1942, domnul Murphy, consul general al Statelor Unite la Alger[1], a revenit după o călătorie la Washington. Il cunoşteam bine pe acest diplomat, aflat în post încă de pe vremea cînd forţele noastre din Africa de Nord erau sub comanda generalului Weygand, cu care întreţinea, de altfel, relaţii cordiale. Statele Unite intraseră în război puţin după numirea mea în locul lui Weygand. Dl. Murphy nu voia să atragă atenţia comisiilor de control ale inamicului asupra activităţilor lui, care luaseră alte forme. De aceea, între el şi mine se stabilise înţelegerea că vom folosi un agent de legătură, în persoana şefului meu de cabinet, maiorul Dorange, în care se putea avea totală încredere. Chiar în ziua sosirii sale la Alger, domnul Murphy s-a întîlnit cu el. Comunicarea pe care urma să mi-o facă consulul american s-a dovedit

însă prea importantă şi a trebuit să ne întîlnim pentru o discuţie directă. Căci domnul Murphy aducea cu el propunerea fermă a ţării sale de a ne sprijini cu forţe armate, în cazul unei acţiuni militare a Axei.

El mi-a repetat ceea ce îi spusese maiorului Dorange, anume că sprijinul armat american era gata şi că forţele respective ar fi în măsură să debarce în Africa de Nord, dar numai cu condiţia ca guvernul francez să lanseze în acest sens un apel. Dl. Murphy insista asupra acestei condiţii categorice şi cerea să vorbim despre ea cu amiralul Darlan, amintindu-mi că acesta declarase cîndva amiralului Leahy, ambasadorul Statelor Unite la Vichy: „Dacă aţi avea cinci mii de avioane şi cinci mii de tancuri pentru noi, poate ne-am înţelege".

I-am declarat consulului că aş fi cel dintîi care să apeleze la ajutor american în cazul în care, aşa cum trebuia să ne aşteptăm, naziştii ar trece la punerea în aplicare a planului lor, atacîndu-ne în Africa de Nord. I-am spus, de asemenea, că, dată fiind această eventualitate, era de cea mai mare importanţă să stabilim, cît mai repede cu putinţă, contacte secrete la nivelul statelor majore. Totodată îl autorizam pe dl. Murphy să transmită aceasta guvernului său. Amiralul Darlan, pus de mine la curent cu prilejul unei călătorii de inspecţie efectuată în Africa de Nord, mi-a confirmat cele spuse de el lui Leahy, dar, prudent, a evitat să se angajeze în fondul problemei, sub pretext că nu mai face parte din guvern. În orice caz, el nu credea că o acţiune militară a germanilor ar fi fost posibilă înainte de primăvara anului 1943, aşa încît considera că mai aveam timp pentru a decide în privinţa unor măsuri.

Era clar cît de mult ignora Darlan pregătirile înaltului comandament anglo-american. Nici nu trecuse un an de la intrarea în război a Statelor Unite (7 decembrie 1941), că înaltul comandament anglo-american pusese deja pe pi-

[1] „Ajutat de personalul său diplomatic — scrie D. Eisenhower în lucrarea sa memorialistică *Cruciadă în Europa* — Robert D. Murphy a urmărit în mod constant evoluţia opiniei publice şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a depista liderii politici şi militari ostili Axei şi care-şi păstraseră funcţiile doar dintr-un sentiment de datorie faţă de Franţa. Amabil, prietenos şi deosebit de abil, vorbind o franceză corectă, R.D. Murphy era omul potrivit pentru această misiune. Activitatea sa dintre anii 1940-1942 a contribuit fără îndoială la obţinerea victoriei finale".

cioare proiectul operației „Torch", vizînd ocuparea Africii de Nord. Cu privire la atitudinea pe care forțele franceze aveau să o adopte în fața unei tentative de debarcare aliată, americanii mizau pe bunele relații întreținute de ei, după armistițiu, cu guvernul de la Vichy[1], ca și pe sentimentele de camaraderie americano-franceză ce dăinuiau între cele două armate încă din vremea primului război mondial. În plus, ei gîndeau că sosirea, odată cu forțele lor, a generalului Giraud[2], ar fi fost suficientă pentru a face să cadă armele din mîna celor ce ar fi fost tentați să le folosească.

Americanii se dovedeau naivi în această privință, bazîndu-se pe legenda care îl aureola pe acest glorios veteran al armatei din Africa, de la evadarea sa din fortăreața de la Königstein. Ei nu țineau cont de coeziunea și spiritul de disciplină al forțelor noastre din Africa de Nord, atunci cînd își imaginau că militarii francezi îl vor întîmpina pe generalul fără mandat care era Giraud în acel moment, așa cum fusese primit Napoleon la întoarcerea sa de pe insula Elba. Mai serioase erau aranjamentele pe care americanii le stabiliseră cu ofițeri și funcționari francezi din Africa de Nord, ca și cu unii binevoitori recrutați din diferite cercuri, printre care și cadre ale organizației de tineret creată de Vichy. Toți aceștia puteau să perturbe operațiile de apărare în momentul debarcării.

Vizită la „Vila măslinilor"

Aceasta era situația în ziua de 8 noiembrie 1942, cînd s-a produs surpriza. Urmăream de mai multe zile concentrarea la Gibraltar a unor importante mijloace de transport, ca și primele evoluții în Mediterana ale unei impresionante forțe navale [aliate], destinată, fără îndoială, să servească drept protecție și sprijin. Cînd, în ziua de 7 noiembrie, Armada a început să defileze paralel cu coasta algeriană, amiralul Moreau, comandantul regiunii maritime Alger, a venit, la căderea nopții, să-mi raporteze că dispozitivul navelor era în așa fel conceput, încît o simplă schimbare de cap spre sud ar fi permis navelor să se plaseze în formație de debarcare pe plaja algeriană. Am gîndit că, dacă era vizat Algerul, atunci debarcarea s-ar fi efectuat la Sidi Ferruch și că deci paza de coastă de acolo ne va preveni la timp. Eram naiv să cred așa, căci tocmai în acea noapte paza de coastă nu se afla pe poziție, ca urmare a unor ordine false, date de ofițeri înțeleși cu americanii.

În aceeași noapte, de 7 spre 8 noiembrie, locotenent-colonelul Chrétien, șeful securității militare de pe lîngă statul meu major, mi-a telefonat acasă, la „Vila măslinilor", că domnul Murphy dorea să discute cu mine cît mai urgent despre o chestiune presantă și că el, Chrétien, se însărcina să-l conducă la mine. Nu mi-a fost deloc greu să-mi imaginez despre ce era vorba.

„Vila măslinilor" era o reședință confortabilă, situată nu departe de El Biar, pe care generalul Weygand o amenajase pentru el, pe cînd comanda în Africa de Nord. La plecarea lui, vila îmi fusese afectată mie. Locuiam acolo împreună cu familia, fără alt anturaj, în afară de personalul casei. Pentru pază, vila dispunea doar de un mic post de senegalezi, care repartiza cîte o santinelă la poartă. Se putea pătrunde ușor în parcul înconjurător, care nu era despărțit de parcurile vilelor vecine decît printr-un gărduț firav.

Dată fiind ora înaintată, m-am dus personal la poartă, pentru a-l aștepta pe domnul Murphy și a-i evita parlamentările cu santinela. A sosit curînd și, ajuns în biroul meu, mi-a spus, fără nici un preambul, că debarcarea forțelor americane era iminentă, fiind fixată chiar pentru noaptea aceea, și că acțiunea răspundea apelului lansat guvernului Statelor Unite de către generalul Giraud, așteptat să sosească și el, dintr-un moment într-altul.

De fapt, debarcarea începuse deja. I-am răspuns că toate acestea nu corespundeau cu ceea ce domnia sa însuși îmi comunicase înainte, și anume că o intervenție armată americană nu avea să fie întreprinsă decît la chemarea expresă a guvernului francez. Or, cum generalul Giraud, desigur, bine cunoscut în armată, nu reprezenta totuși nici o autoritate legitimă, trebuia să ne așteptăm la o înăsprire a atitudinii autorităților locale, obligate să țină seama de ordinele Vichyului. Am adăugat că nu voiam să văd în demersul său, puțin cam prea tardiv după părerea mea, decît expresia dorinței lui de a aranja lucrurile înainte ca ele să se strice și mai mult și i-am cerut să-l vadă imediat pe amiralul Darlan, comandantul-șef al armatei noastre, care se afla întîmplător în trecere prin Alger, unde venise să-și vadă fiul grav bolnav. I-am telefonat chiar eu amiralului, care locuia nu departe, la marginea El Biarului, și acesta a alergat spre „Vila măslinilor".

De cum a intrat, a dat frîu liber indignării. Căci constatasem cu toții că firul de telefon ne fusese între timp tăiat, iar parcul înconjurător inva-

---

[1] În toată perioada războiului, Statele Unite au menținut relații diplomatice normale cu guvernul de la Vichy, care avea un statut de neutralitate. Poziția americanilor în această problemă a fost explicată în următorii termeni de secretarul de stat C. Hull ambasadorului britanic la Washington, lordul Halifax: „Am continuat legăturile cu guvernul de la Vichy numai pentru a beneficia de avantajele decurgînd din existența reprezentanților [americani] la Vichy, în Africa franceză etc., care ne furnizează căi pentru cererile noastre insistente ca guvernul de la Vichy să respecte regulile neutralității și să nu depășească prevederile armistițiului".

[2] Henri Giraud fusese comandant al Corpului 7 armată francez la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. La 15 mai 1940, a preluat comanda Armatei 9, dar după trei zile a fost făcut prizonier de armata germană și internat în fortăreața de la Königstein (Saxonia). A evadat în aprilie 1942 (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1986), refugiindu-se în sudul Franței, care nu se afla sub ocupația germană. Din mai 1942, generalul de Gaulle, aflat la Londra, a solicitat în cîteva rînduri ca Giraud să i se alăture. După cum scria de Gaulle în *Memoriile* sale, acestc „avansuri n-au culeș decît tăcere".

dat de persoane înarmate, care interziceau oricui să iasă din vilă. Fusesem prinşi într-o cursă. Împotriva ei protesta amiralul, cerînd, totodată, domnului Murphy să-i mijlocească transmiterea unui raport către mareşalul Pétain, ceea ce consulul Statelor Unite a acceptat imediat. Cîteva minute mai apoi, un pluton de ostaşi din garda mobilă franceză a degajat „Vila măslinilor", fără să întîmpine nici cea mai slabă rezistenţă. Plutonul era condus de maiorul Dorange şi de căpitanul-medic Dupuy, ambii din cabinetul meu.

Întorcîndu-se noaptea tîrziu de la nişte prieteni, observaseră că, în oraş, se petreceau lucruri neobişnuite, că oameni înarmaţi blocau accesul spre palatul unde se afla sediul statului meu major, că la amiralitate, de unde încercaseră în zadar să ia telefonic legătura cu mine, se primiseră ordine suspecte, ceea ce îi făcuse pe ofiţerii de marină să nu ţină seama de ele etc. Bănuind că este vorba despre un puci local, cei doi s-au dus la cazarma gărzii mobile, unde sosiseră, de asemenea, ordine suspecte şi de unde obţinuseră plutonul necesar degajării „Vilei măslinilor", pe care acum o ştiau izolată. Mai aflaseră şi că centrala telefonică militară fusese blocată.

Toate acestea confirmau existenţa unui complot şi făceau să se prevadă grave tulburări, dacă nu se luau de îndată măsuri, pentru a pune lucrurile în ordine, înainte de sosirea americanilor. Eliberat, prin acţiunea promptă a lui Dorange şi Dupuy — a căror simplă apariţie la „Vila măslinilor" în fruntea plutonului de gărzi mobile îi făcuse pe cei ce ne încercuiseră să părăsească, fără luptă, parcul —, am ordonat repunerea în funcţiune a centralei telefonice, degajarea sediului statului major şi eliberarea tuturor autorităţilor care s-ar fi putut să fie şi ele blocate. Am avut grijă să precizez în faţa domnului Murphy şi a locotenent-colonelului Chrétien că se va evita orice măsură de violenţă contra francezilor complotişti, care nu acţionau decît sub impulsul unui sentiment patriotic şi nu erau cîtuşi de puţin primejdioşi, aşa cum au dovedit-o, părăsind fără rezistenţă „Vila măslinilor".

Lupta de onoare...

Astfel, ajutorul promis de americani se prezenta cu mult mai înainte şi nu în condiţiile pe care le-am fi dorit, de vreme ce ei făceau figură de agresori, şi încă de primi agresori. Dar, în fine, acest ajutor sosise, iar pentru un şef militar ca mine, care cumpănisem îndelung asupra consecinţelor unei asemenea eventualităţi, apărea clar că partida se jucase deja. Eram absolut sigur că, de îndată ce vor afla de debarcare, naziştii nu vor ezita să încerce a ne impune în Africa de Nord colaborarea lor militară, pe care nimeni nu o dorea. În furia ei, Germania hitleristă va trece linia de demarcaţie ocupînd Franţa încă neocupată, în pofida propriilor ei angajamente, sau îşi va asmuţi forţele asupra Africii de Nord, ceea ce era cam acelaşi lucru.

Acest gest al hitleriştilor — inevitabil — ar fi fost, gîndeam eu, de natură a risipi orice echivoc şi a schimba întreaga situaţie imediat, indiferent ce ar fi putut spune sau face guvernul lui Laval. Dar, aşteptînd producerea agresiunii hitleriste, ce puteam face, deocamdată, în faţa forţelor americane, deja debarcate şi care se pregăteau să urce pantele spre Alger? Aflasem de la un ofiţer englez, care se aventurase ca cercetaş pînă la El Biar, că erau urmate de o a doua forţă, britanică. Să pornim o bătălie, vreau să spun o adevărată bătălie, pentru a încerca să-i aruncăm pe toţi în mare?

Ar fi fost, desigur, datoria mea strictă să o fac, întrucît anglo-americanii se prezentau ca agresori. Şi poate aş fi făcut-o chiar cu succes, cu

forțele de care dispuneam. Ele ar fi oprit capul de coloană ajuns lîngă platoul El Biar, în timp ce, aducînd întăriri din garnizoane apropiate, sprijinite de artilerie, am fi putut ataca flancul vestic al noilor sosiți. În plus, dispuneam și de 45 care de luptă, care ar fi putut face ravagii în rîndurile strînse ale americanilor. Dar la ce bun? Zarurile fuseseră, de bună seamă, aruncate. Și apoi, puteam eu oare să compromit printr-o bătălie în regulă ceea ce logica îmi spunea că este o tentativă de salvare a țării mele?

După o scurtă luptă de conștiință, am îndepărtat cu oroare ideea acestei bătălii fratricide, spre care m-ar fi putut tîrî un reflex al meseriei și — poate — amara amintire a cursei ce mi se întinsese. Neavînd timp de explicații și cu atît mai puțin timp de a-i convinge pe alții, am decis în sinea mea că nu va avea loc nici o bătălie la Alger. Trebuie doar să găsesc o cale ocolită în așteptarea unei intervenții a forțelor Axei, care să violeze armistițiul. Forțelor americane care se apropiau nu li se va oferi, așa cum ordonă onoarea militară, chiar față de cei mai buni prieteni, atunci cînd aceștia încearcă să pătrundă prin efracție, decît un simplu „baroud d'honneur"[1]. O formulă bine cunoscută și de soldații din Africa și care permite să împaci datoria cu simțămintele.

Către prînz, m-am prezentat la amiralul Darlan, care se instalase la postul de comandă al regiunii maritime, pentru a avea la îndemînă legătura permanentă cu Vichy-ul. El m-a anunțat că, drept răspuns la raportul trimis în cursul dimineții mareșalului Pétain, a cărui expediere fusese facilitată de domnul Murphy, primise din partea șefului statului francez o telegramă, prin care acesta își exprima deplina încredere că el, Darlan, va ști să acționeze cît mai bine în împrejurările nou create. Textul telegramei nu făcea cîtuși de puțin mențiune că s-ar fi dat amiralului vreo împuternicire de ordin politic, totuși documentul reprezenta un fel de mandat, care conferea acestuia dreptul de a vorbi ca reprezentant al puterii legale.

Am raportat lui Darlan măsurile pe care le luasem: menținerea unui contact elastic cu forțele americane, care înaintau cu pași prudenți și nu provocaseră decît. niște neînsemnate schimburi de focuri. O reacție mai vie avusese loc doar în sectorul maritim cînd, în zori, un torpilor britanic, încercînd să pătrundă în bazinul portuar, declanșase automat acțiunea forțelor de apărare a instalațiilor. Nici nu s-ar fi putut altfel, cu niște trupe curajoase și disciplinate care apărau portul și care, în acel moment, erau cu legăturile întrerupte.

[1] Lit ral: „bătălie de onoare" — simulacru de opoziție armată, care permite salvar a demnității ostășești, fără a provoca morți și distrug ri.

...ia sfirșit

Informațiile pe care mă străduiam să le obțin cu privire la situația din Maroc și din zona Oranului nu mă satisfăceau. Era imposibil să intru în contact cu generalul Noguès, care comanda la Rabat, și cu generalul Boisseau, comandantul diviziei din Oran.

8 noiembrie 1942. Trupele americane debarcă în apropiere de Oran; începea operația „Torch"

Simţeam că la ei domnea confuzia provocată de surpriză şi că aceşti şefi de mari unităţi erau prea absorbiţi de sarcini imediate, pentru a mai avea timp să raporteze la Alger sau să ceară lămuriri asupra situaţiei.

În întrevederea cu amiralul Darlan, am insistat ca „lupta de onoare" să înceteze imediat. Aceasta, întrucît un contact prea prelungit ar fi putut da loc la iniţiative primejdioase. Amiralul a fost de acord, dîndu-mi mînă liberă să negociez „încetarea focului" în cursul după-amiezii, dar punînd condiţia ca aceasta să nu vizeze decît Algerul şi micile zone militare înconjurătoare. Nici nu voiam mai mult, sperînd că „încetarea focului" la Alger va antrena oprirea tuturor ostilităţilor, în întreaga Africă de Nord. Asupra acestui punct mă înşelam. Dar, revenind la întrevederea cu amiralul Darlan, acesta a fost de acord ca atît el cît şi eu să nu părăsim oraşul Alger, pentru a putea face faţă următoarelor evcnimente. Lucrul era foarte important, căci plecarea noastră din oraş, care ar fi fost uşor de realizat, ar fi sporit confuzia, dînd naştere la impresia că ne-am dus să organizăm o întărire a rezistenţei în interior.

Înainte de-a mă întoarce la postul meu de comandă, am făcut un ocol pe la „Vila măslinilor", unde ştiam că îl voi găsi pe domnul Murphy. În zori de zi, părăsind vila, îl lăsasem acolo, presimţind că voi avea nevoie de el, în orele ce veneau. L-am găsit, într-adevăr. Lipsise foarte puţin, doar pentru a se duce la el acasă să se schimbe. Era foarte îngrijorat, neştiind ce se petrece. L-am liniştit, spunîndu-i că tocmai veneam de la amiralul Darlan şi că totul se va aranja în cursul după-amiezii. Nu avea decît să aştepte la „Vila măslinilor" pe emisarul pe care-l voi trimite în timp util şi care-l va ţine la curent.

Am plecat apoi să inspectez trupele de pe linia din faţa El Biarului şi am sosit la postul de comandă la timp, pentru a împiedica declanşarea unui contraatac de tancuri, pregătit în absenţa mea, şi care nu numai că ar fi fost ineficace în acel moment, dar ar fi contravenit atitudinii de nonagresivitate pe care o prescrisesem şi care fusese respectată pînă atunci. De altfel, era timpul să terminăm odată, căci capetele coloanelor americane începeau să se arate pe înălţimile ce domină oraşul Alger şi ici-colo se iscau focuri de armă necontrolate şi fără obiect, dar care ar fi putut degenera în fricţiuni mai vii.

Dînd ordinul de încetare a focului, l-am rugat pe şeful meu de cabinet, maiorul Dorange, să meargă la „Vila măslinilor" şi, luîndu-l de acolo pe dl. Murphy, să încerce, împreună cu acesta, să-l găsească pe generalul comandant al diviziei americane ce înainta spre Alger, pentru a-i spune că îl aştept să negociem oprirea ostilităţilor. A trebuit să treacă o bună bucată de timp pentru ca maiorul Dorange să-şi poată îndeplini misiunea, întrucît, la început, i-a fost imposibil să pună mîna pe domnul Murphy. Acesta, temîndu-se ca lucrurile să nu se înrăutăţească, părăsise „Vila măslinilor" şi se precipitase curajos între cele două linii, implorîndu-şi compatrioţii să nu tragă. Abia la căderea nopţii, generalul Ryder, comandantul Diviziei 34 americane, s-a prezentat, călăuzit de maiorul Dorange, la postul meu de comandă. Era un bărbat calm şi distins, a cărui fizionomie surîzătoare şi plină de francheţe inspira simpatie. El înţelesese că în mod deliberat nu îl provocasem la o adevărată luptă şi îşi exprima satisfacţia că ambele părţi manifestaseră o adevărată repulsie pentru folosirea forţei. Am căzut repede de acord cu el asupra unui veritabil „gentlemen's agreement"[1].

Amiralul Darlan a întărit apoi înţelegerea convenită, potrivit căreia trupele franceze îşi păstrau armele şi muniţia, reintrînd pur şi simplu în cazărmile respective, unde urmau să rămînă consemnate pînă la noi ordine. ■

(Va urma)

Introducere, selecţie şi traducere

LEON SĂRĂŢEANU

[1] Termen englez definind o înţelegere orală între oameni de onoare.

CLIO ZÎMBEŞTE

●

Plimbîndu-se într-o zi pe stradă, dramaturgul George Bernard Shaw (1856-1950) a fost oprit de un trecător:

— Iertaţi-mă, domnule, parcă v-am mai văzut pe undeva...

— De bună seamă, i-a răspuns Shaw, obişnuiesc să trec foarte des pe acolo...

●

Prinţul şi, în acelaşi timp, senatorul Poniatowski (1762-1813), care scrisese partitura cîtorva opere, complet lipsite de valoare, i-a trimis o scrisoare compozitorului francez Daniel François Auber (1782-1871), pe care o începea cu aceste cuvinte: „Dragul meu confrate..."

— Confrate!?, s-a mirat Auber; dar, oare cînd am ajuns eu senator?!

●

Un primar din Amiens, încercînd să ţină o cuvîntare în cinstea regelui Franţei Ludovic XIV (1643-1715), aflat în vizită în acel oraş, s-a emoţionat atît de tare încît n-a izbutit să spună decît un singur cuvînt: „Sire..."

Şi cum regelui nu-i plăceau decît cuvîntările foarte scurte, a declarat că discursul acesta a fost cel mai bun pe care l-a ascultat vreodată...

●

Un ofiţer gascon, ieşind pe poarta regimentului, s-a adresat cu voce tare unui camarad:

— Mă duc să iau masa cu Villars.

Mareşalul de Villars (1653-1734), care era chiar în spatele respectivului, l-a corectat zîmbind:

— Măcar pentru gradul meu, dacă nu pentru meritele mele, puteaţi să spuneţi „domnul de Villars".

Dovedind prezenţă de spirit, lăudărosul ofiţer a răspuns zîmbind:

— Vă rog să mă iertaţi, dar din cîte ştiu eu niciodată nu s-a spus „domnul de Cezar"...

20 DIN 20

A doua serie de întrebări

1. Președintele Nicolae Ceaușescu definea astfel misiunea istoricilor, într-un mesaj adresat participanților la o importantă reuniune internațională ce a avut loc la București: „În actualele condiții internaționale, care sînt deosebit de complexe, cea mai înaltă îndatorire și răspundere a istoricilor este ca, studiind dezvoltarea societății, evenimentele istorice, să desprindă din uriașa comoară de experiență acumulată de-a lungul mileniilor și să îmbogățească activitatea prezentă și viitoare cu învățăminte și concluzii pentru mersul înainte al popoarelor pe calea civilizației, pentru pacea și progresul întregii umanități".

Despre ce reuniune internațională este vorba?

2. Întemeiata la finele sec. XVII, Academia domnească de la București a fost un important focar de cultură nu numai pentru țările române, ci și pentru tot sud-estul european, cursurile ei fiind frecventate și de tineri greci, bulgari, sîrbi, albanezi, ruși. O relatare din 1714 consemnează și numărul elevilor care frecventau la acea dată Academia domnească de la București.

Știți acest număr?

3. „...E un patriot pur și simplu, fără pretenții, care a declarat totdeauna că... dorește numai să ajute la rezolvarea greutăților din țara sa și să se împotrivească împilării". În acești termeni prezenta ziarul norvegian *Den Norske Rigstidender*, într-o corespondență trimisă din țările române în prima jumătate a secolului trecut, pe un mare revoluționar român.

Vă rugăm să indicați numele său.

4. Din fresca ce decorează o celebră operă artistică a Renașterii (în imagine), la realizarea căreia au contribuit arhitecți, cartografi și decoratori de seamă ai vremii, face parte și o hartă pe care sînt reprezentate țările române (hartă ce o reproducem în partea din stînga sus a imaginii).

Despre ce operă este vorba?

5. Un colectiv de specialiști străini a reușit, de curînd, să reconstituie fotografic scenele unui important monument al istoriei noastre antice, în înfățișarea lor inițială, colorată, și pe care revista *Magazin istoric* le-a prezentat — în premieră — la vremea respectivă.

Cum se numește monumentul de o emoționantă valoare artistică, mărturie peste milenii, în conștiința Europei și a lumii, a curajului și dîrzeniei ce l-au caracterizat pe geto-daci?

6. Opera unui mare cronicar român și-a găsit locul și în biblioteca personală a regelui Franței, Ludovic XV. Despre această lucrare vorbea entuziasmat istoricul și publicistul francez A. Ubicini, într-o scrisoare trimisă la 21 octombrie 1860 lui Mihail Kogălniceanu.

Indicați numele acestui cronicar român.

7. Cea mai veche relatare a expediției lui Magellan în jurul lumii, apărută în ianuarie 1523, la numai cîteva luni de la în-

concursul magazin istoric 20 din 20

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1988

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1988

cheierea călătoriei exploratorului, aparține unui învățat de pe meleagurile noastre.

Cum se numea el?

8. În tradiția legăturilor culturale dintre țările române și orientul arab un moment semnificativ îl constituie contribuția românilor la introducerea și răspîndirea tiparului în cultura arabă din Orientul Apropiat.

Precizați unde a funcționat prima tipografie arabă, trimisă, în 1704, din Țara Românească.

9. „Timp de cîteva zile am vizitat frumoasa vale a Hațegului, unde odinioară a fost Sarmizegetusa". Un celebru istoric străin din secolul trecut, laureat al premiului Nobel pentru literatură, își notа cu aceste cuvinte impresiile de călătorie prin Transilvania.

Cum se numea el?

10. Personalitate de notorietate europeană, domnul Țării Românești Vlad Țepeș a fost deseori evocat, încă din timpul vieții, în povestiri istorico-literare, iar numeroși artiști ai vremii i-au zugrăvit chipul.

Între portretele sale care ni s-au păstrat se numără și cel din fotografia de mai jos, recent semnalat istoriografiei române.

Puteți preciza în ce oraș european se păstrează acest portret al viteazului domn român?

TAION de participare

CORUL REFUZĂ SĂ CÎNTE PENTRU NAZIȘTI

(Urmare din p. 50)

Sentimentele antinaziste ale familiei erau bine cunoscute, dar Gestapoul nu s-a grăbit să intervină. „Doreau să ne păstreze ca pe o carte poștală nazistă — își amintea Maria von Trapp. O familie de austrieci catolici, care aprobau regimul nazist, ce propagandă mai bună s-ar fi putut găsi". Dar după ce „Corul Familiei von Trapp" a refuzat să cînte la aniversarea zilei de naștere a Fiihrerului, răbdarea naziștilor a ajuns la capăt.

Baronul Georg von Trapp a hotărît să își sacrifice averea, preferînd onoarea și libertatea perspectivei de a-l sluji pe Hitler.

Într-una din zile, membrii familiei sale împreună cu părintele Wasner — în total, 12 persoane, căci între timp li se născuseră doi copii — au pornit, îmbrăcați ca pentru o excursie montană, spre gara din spatele casei. Au luat un tren local spre Salzburg. Acolo, după ce au defilat sub o pădure de steaguri cu svastică, s-au urcat într-un tren cu destinația Italia. „Îmi amintesc de tensiunea și spaima prin care am trecut — povestea una dintre fiicele baronului, Lorli. De fiecare dată cînd un slujbaș de la vamă intra în compartimentul nostru, înghețam de emoție".

Odată ajunși în localitatea St. Georgen, din Tirolul de sud, Italia, Georg von Trapp a telegrafiat agenției de concerte Charles L. Wagner, d n Statele Unite. Și astfel, într-o dimineață cețoasă din luna septembrie 1938, printre pasagerii de pe puntea unui vapor ce intra în portul New York se afla și o familie ai cărei membri erau îmbrăcați în frumoase costume naționale austriece. ■

Anca MATEI

3 MAI 1945. ȚINTA ATACULUI: PACHEBOTUL „CAP ARCONA" (II)

(Urmare din p. 55)

trăi acest tablou al capetelor care, ca niște talgere, se lasă în jos și se ridică, în mare. E pe plajă, vede cum arde „Cap Arcona" și e consternat că nici o ambarcațiune nu sare în ajutor. Doar în port sînt ancorate nu numai drage de mine, întregul bazin portuar este plin de cutere pescărești. Nici una din aceste ambarcațiuni nu desprinde odgonul pentru a veni în ajutorul naufragiaților. La o jumătate de oră după atacul britanic, tînărul vede cu ochii lui cum și nava „Thielbek", înclinîndu-se transversal din ce în ce mai mult, se răstoarnă în cele din urmă și se duce la fund.

Totuși, după aceea, tînărul observă — cei ce înoată în apă, cei ce s-au putut salva de foc și de scufundare observă și ei — cum, în sfîrșit, bărcile marinei din Neustadt ies în larg, și toți cred că a sosit momentul salvării. Cît de neadevărat!

Prin tubul acustic pentru comenzi, se aude vocea unui ofițer care se adresează naufragiaților de pe epava „Cap Arcona": „Numai soldații nemți au voie să se suie în bărci!". Rusul Aleksandr Mahnev narează această scenă: „Soldații îi loveau peste mîini pe cei care se țineau cu disperare de barcă și îi aruncau fără îndurare înapoi în apă". Asta nu era tot. Cum, în teama lor de moarte, tot mai mulți deținuți se agățau de barcă, soldații au pus mîna pe arme. „Nemții au început să tragă. Fără să mai poată scoate un țipăt, în tăcere, cei atinși de gloanțele armelor automate dispăreau în apă". ■

În românește de Emeric DEUTSCH

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MEDALII ŞTEFAN CEL MARE

Locotenent colonel (r) TOADER TĂZLĂUANU, din Bucureşti, ne trimite, în completarea informaţiilor publicate de noi în cadrul Poştei Magazin istoric în nr. 6 şi 11/1985, imaginile altor două medalii comemorative Ştefan cel Mare bătute în 1904 şi aflate în colecţia cititorului nostru.

Prima, cu diametrul de 28 mm, are pe avers chipul domnitorului şi inscripţia Ştefan cel Mare, iar pe revers stema Moldovei, anii 1457, 1504 şi 1904, împreună cu legenda 400 ani de la moartea lui Ştefan cel Mare.

A doua medalie este din alamă aurită şi are diametrul de 30 mm. Pe avers, bustul voievodului şi inscripţia Ştefan cel Mare şi Sfînt domn al ţerii Moldovei. Pe revers, într-un chenar încadrat de ramuri de măslin şi stejar se află scris: În amintirea măreţelor fapte ale înţeleptului şi pururea biruitorului domn apărătorul neamului şi al creştinităţii, românimea recunoscătoare. 1504-1904.

DE LA ZOSIMOS LA... NEWTON

Cititorul VASILE DUMITRU, din Ploieşti, ne scrie că ar dori să afle amănunte despre originea cuvîntului alchimie şi despre istoricul acestei îndeletniciri.

Termenul alchimie este derivat din limba arabă şi a fost introdus în Europa în secolul XII, după cum aflăm din Encyclopaedia Britannica, ediţia 1977. Preocupări de alchimie au existat însă cu mult înainte, încă din antichitate. Alchimia a reprezentat o încercare — întreprinsă la nivelul dezvoltării ştiinţei şi tehnologiei din momentul respectiv — de a descoperi şi explica raporturile omului cu lumea înconjurătoare şi a le folosi în beneficiul său. Cele mai vechi mărturii provin, după cît se pare, de la chinezi: peste 100 manuscrise. Scopul principal urmărit de aceştia era obţinerea elixirului vieţii. Alchimia indiană îşi propunea un obiectiv mult mai realist: remedii pentru vindecarea unor boli sau prelungirea duratei de viaţă.

Din lumea greacă veche ni s-a păstrat despre alchimie doar un singur manuscris, care însumează aproape 80 000 cuvinte. Ştiri mai însemnate privind preocupările din acest domeniu avem abia din epoca elenistică. Zosimos din Panopolis (sec. III e.n.), socotit unul dintre primii alchimişti europeni, a încercat să obţină o „tinctură", numită apoi „pudră" (xerion, în greceşte) care să poată produce trausformarea unor substanţe într-alta. (Denumirea a fost preluată din greacă de arabi, care au transmis-o apoi Europei; în limba latină, vorbită de savanţii epocii, a devenit „elixir", viitoarea „piatră filosofală").

Cunoştinţele alchimiştilor arabi au pătruns în Europa pe două căi. Primele le-a adus Constantin Africanul, un musulman din Bagdad, care s-a creştinat şi s-a călugărit la mănăstirea Monte Cassino din Italia, unde a şi murit în 1087. A doua cale a reprezentat-o califatul arab din Spania, unde, încă din sec. XII, textele arabe au fost traduse în latină.

Spre deosebire de alchimiştii orientali — care aveau preocupări legate de medicină —, cei europeni şi-au propus să obţină în primul rînd aur. Abia din vremea lui Paracelsus (1493 sau 1494-1541), o parte din alchimişti s-au transformat în farmacişti. Aşa cum arăta istoricul francez B.G. Flavigny, într-un articol apărut în revista Historia (nr. 490/octombrie 1987), apogeul alchimiei europene a fost atins în sec. XVII şi XVIII, nu în evul mediu, cum se credea îndeobşte. De altfel, nu numai suverani ca Elisabeta I a Angliei (1558-1603), Maximilian II (1564-1576), sau Rudolf II (1576-1612) al Imperiului german i-au acordat o atenţie deosebită, din raţiuni economice, dar şi savanţi raţionalişti, procum Isaac Newton au întreprins experienţe de alchimie. Abia în sec. XIX a putut fi combătută cu argumente ştiinţifice iluzia obţinerii aurului prin metoda alchimiei. Alchimiştii au adus însă şi o contribuţie pozitivă la dezvoltarea ştiinţei: au lărgit gama substanţelor cunoscute, au descoperit alcoolul şi acizii minerali.

Astăzi, vechile manuscrise ale alchimiştilor — între care cel mai renumit este Splendor solist al lui Salomon Trismosin — sînt foarte căutate de colecţionari, mai ales pentru miniaturile splendide ce le împodobesc.

AVIATOR

ION ENE, din Bucureşti: Urmărind rubrica În Bucureşti, acum 50 ani, am văzut că faceţi, adeseori, referiri şi la fapte şi personalităţi din trecutul aviaţiei româneşti. Unul dintre valoroşii piloţi români din acea vreme a fost şi căpitanul aviator Gheorghe Bănciulescu (1898-1935). În 1986, cu prilejul împlinirii a 50 ani de la înfiinţarea Ministerului Aerului şi Marinei, s-a bătut o medalie care, pe avers, are figura lui Gh. Bănciulescu (în imaginea de mai sus) iar pe revers scris 1936-1986. 50 ani. Aeroportul Gheorghe Bănciulescu — Ploieşti.

Istoria aviaţiei române (Bucureşti, 1986) consemnează faptul că Gh. Bănciulescu a fost primul pilot din lume care în 1928 a zburat cu proteze la ambele picioare (amputate în 1926, în urma unui accident aviatic, pe cînd încerca să parcurgă, fără escală, ruta Paris — Bucureşti).

În 1935, Gh. Bănciulescu a fost solicitat de Federaţia aeronautică internaţională să verifice condiţiile de zbor pe cîteva trasee aeriene din Asia Mică şi Africa, pe care nu se zburasc niciodată, în vederea stabilirii unor rute optime. La 18 martie 1935, Gh. Bănciulescu a decolat de la Cairo, cu un avion bimotor „Potez — 56", avînd la bord pe George Bibescu şi mecanicul francez Lovis Agnus. Echipajul a străbătut un lung itinerar care a însumat 13 000 km în 72 ore de zbor. Apoi au zburat pe ruta Cairo — Rayak — Damasc — Palmir — Gaza — Cairo. La înapoierea din acest maraton aviatic, pilotul român a contactat o boală tropicală, în urma căreia s-a stins din viaţă la 12 aprilie 1935.

DONAŢIE

GALERIUS PĂNOIU, din Tîrgu Jiu, ne scrie că este abonatul revistei noastre din anul 1972 şi aşteaptă cu nerăbdare fiecare nou număr. În finalul scrisorii, menţionează: Întreaga colecţie 1972-1987 am donat-o Şcolii generale din Bîrseşti, jud. Gorj, pentru a fi la îndemîna şi folosul generaţiilor de elevi.

Felicitări pentru acest frumos gest!

Cristian POPIŞTEANU

CONTENTS (Romanian History) M. Muşat The Ninth Congress of the Romanian Communist Party — a Momentous Event in the Socialist Development of the Country ● M. Anghelescu Ion Heliade Rădulescu (II) ● C. Mureşanu, H. Mureşanu, E. Glück, D. Ivănescu 1848 in Unknown Foreign Evidence ● V. Lungu, C. Chera An Exceptional Archaeologic Discovery — The Fresco Monument of Tomis-Constanta ● Th. C. Văcărescu Recollections from the Time of Al. I. Cuza (IV) ● D. Hîncu 1888-1912. Three German Diplomats in Bucharest (II) ● O. Lustig The Hitlérite „Endlösung" Could not Be Applied in Romania (II) ● I. Popescu-Puţuri Confluences of Ancient Civilisations (XXVI) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● In Bucharest, 50 Years Ago ● V. Smărăndescu Historical Itinerary: Along the Mureş and the Tîrnave

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Muşat Le 9-ème Congrès du Parti Communiste Roumain — moment historique dans le développement socialistc du pays ● M. Anghelescu Ion Heliade Rădulcscu (II) ● C. Mureşanu H. Mureşanu, E. Glück, D. Ivănescu 1848 en témoignages étrangers inconnus ● V. Lungu, C. Chera Une excceptionnelle découverte archéologique — le monument avec fresque de Tomis-Constanţa ● Th. C. Văcărescu Souvenirs du temps d'Al. I. Cuza (IV) ● D. Hîncu 1888-1912. Trois diplomates allemands à Bucarest (II) ● O. Lustig En Roumanie „la solution finale" hitlérienne n'a pas pu être appliquée (II) ● I. Popescu-Puţuri Confluences de civilisations anciennes (XXVI) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● À Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărăndescu Itinéraire historique: le long du Mureş et des Tîrnave

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Мушат IX Съезд Румынской Коммунистической Партии — решительный момент социалистического развития страны ● М. Ангелеску Ион Хелиаде Рэдулеску (II) ● К. Мурешану, Г. Мурешану, Е. Глюк, Д. Ивэнеску 1848 в неизвестных иностранных свидетельствах ● В. Лунгу, К. Кера Археологическая находка исключительного значения — памятник с фреской, открытый в городе Томис — Констанце ● Т.К. Вэкэреску Воспоминания времен Ал. И. Кузы (IV) ● Д. Хынку 1888-1912. Три германских дипломата в Бухаресте (II) ● О. Лустиг В Румынии гитлеровское „окончательное решение" не могло быть применено (II) ● И. Попеску-Пуцурь Слияние древних цивилизаций (XXVI) ● Р. Дима Константин Добреску-Арджеш ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● В. Смэрэндеску Исторический маршрут: по рекам Муреш и Тырнавы

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Muşat Der IX. Parteitag der Rumänischen Kommunistischen Partei — ein Wendepunkt in der sozialistischen Entwicklung des Landes ● M. Anghelescu Ion Heliade Rădulescu (II) ● C. Mureşanu, H. Mureşanu, E. Glück, D. Ivănescu Das Jahr 1848 in bisher unbekannten fremden Belegen ● V. Lungu, C. Chera Eine aussergewöhnliche archäologische Entdeckung — das Denkmal mit Fresken in Tomis-Constanţa ● Th. C. Văcărescu Erinnerungen aus der Zeit von Al. I. Cuza (IV) ● D. Hîncu 1888-1912. Drei deutsche Diplomaten in Bukarest (II) ● O. Lustig In Rumänien konnte die hitleristische „Endlösung" nicht angewandt werden (II) ● I. Popescu-Puţuri Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXVI) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● In Bukarest vor 50 Jahren ● V. Smărăndescu Eine Reise in die Geschichte: am Mureş und an den Tîrnave-Flüssen

SUMARIO (Historia rumana) M. Muşat El IX-o Congreso del Partido Comunista Rumano — momento crucial en el desarrollo socialista del país ● M. Anghelescu Ion Heliade Rădulescu (II) ● C. Mureşanu, H. Mureşanu, E. Glück, D. Ivănescu 1848 en testimonios estranjeros desconocidos ● V. Lungu, C. Chera Un excepcional descubrimiento arqueologico — el monumento con fresca de Tomis-Constanţa ● Th. C. Văcărescu Recuerdos de la época de Al. I. Cuza (IV) ● D. Hîncu 1888-1912. Tres diplomáticos alemanes en Bucarest (II) ● O. Lustig En Rumania „la solución final" hitleriana no ha podido ser aplicada (II) ● I. Popescu-Puţuri Confluencias de civilizaciones antiguas (XXVI) ● R. Dima Constantin Dobrescu-Argeş ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărăndescu Itinerario histórico a lo largo de Mureş y Tîrnave

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427